

**Festa
de les
Lletres
Falleres**

**Teatre
Romà
Sagunt
23 abril
2023**

Depòsit legal

V-1263-2012

Títol

Premis Lletres Falleres 2023

Edició

Federació Lletres Falleres

Revisió de textos

Aviva Sagunt

Maquetació

Yogur de Fresa

Impressió

Samaruc Solucions Gràfiques

**Podeu seguir totes les activitats dels
Premis de les Lletres Falleres en**

lletresfalleres.org

facebook.com/lletresfalleres

twitter.com/lletresfalleres

instagram.com/lletresfalleres

- 004 Pròleg**
Federació Lletres Falleres
- 006 Premi Enric Soler i Godes**
Al millor article
- 014 Premi Malva d'Alzira**
Al millor poema satíric
- 018 Premis Mocador i Emili Llueca**
Al millor assaig
- 088 Premis Mestre Ortifus**
A la coherència i portada
- 092 Premis Climent Mata**
A la millor maquetació
- 096 Premi Comfet**
Al millor contingut infantil
- 100 Premi Portal de Valldigna**
Al millor poema líric
- 104 Premi Murta**
Al millor microrelat
- 108 Premi Bernat i Baldoví**
Al millor sainet
- 138 Premi Ü**
A la millor il·lustració
- 142 Premi #PLF23**
Al millor text satíricofaller breu
- 146 Premi Lletres Falleres**
Al llibret de falla

Pròleg

La Festa de les Lletres Falleres 2023 té lloc a un dels escenaris més emblemàtics del territori valencià, el Teatre Romà de Sagunt, declarat Monument Nacional l'any 1896 estrenant així el llistat de monuments protegits per l'estat espanyol.

L'espai, construït al voltant del segle I en la ciutat romana de Saguntum, alberga durant l'any mostres de reconeixement nacional, com ara el Festival «Sagunt a escena» i enguany acull la Festa de les Lletres Falleres en un dia assenyalat com és el 23 d'abril, jornada en la qual es commemora el Dia del Llibre.

D'aquesta manera des de la Federació apostem per posar en valor els llibrets de falla, que en els darrers anys han anat augmentat la seua qualitat amb dissenys i continguts molt acurats, i en els quals participen autèntics especialistes. La participació a les diferents modalitats dels premis continua creixent respecte els darrers anys.

Aquest any la Federació de les Lletres Falleres reparteix 5.540 euros en un total de diferents premis, els quals reconeixen diferents apartats dels llibrets de falla a un total de total de 37 comissions falleres de 12 localitats arreu de tot el territori valencià que optaran almenys a un dels reconeixements. Precisament, és aquest llibret el que recull i eternitza els treballs destacats en cadascuna de les disciplines.

A més, la millor recompensa per a la Federació és continuar encoratjats posant en marxa el #plf24.

Els llibrets de falla han obert les seues planes per acollir articles diversos que contribuïxen a la creació i la reflexió al voltant de la festa de les Falles. Amb este objectiu, confluïxen l'esforç editorial que duen a terme les comissions de falla i la participació de col·laboradors individuals. Amb la voluntat de distingir este treball conjunt es convoca el Premi Soler i Godes, que du el nom del president fundador de l'ADEF i destacat estudiós de la festa.

Finalistes

↓

“Joan Fuster i les falles de Sueca”

Josep Osca López

Falla La Vila de Sagunt

“Llengua i falles: més enllà de l’atracció”

Joan Castellano Navarro

Falla Plaça Germanies d’Alzira

“El agrario i les falles de 1933”

Salvador Català Sanchis

Falla Benlloch- Alexandre VI de Xàtiva

“No cregues tot el que es crema”

Juanjo Medina Bonilla

Falla Plaça Jesús, de València

Guanyador

↓

“Elogi de la bogeria”

José Tena

Falla Villarrobledo-Barri del Crist d’Aldaia

Convoca

↓

Associació d’Estudis Fallers

Patrocina

↓

Esdrás Artes Gráficas SL

Premi

Soler i Godes

Lletres Falleres

2023

El fulgor de les brases em crema les pestanyes. Sent la seua calor, colant-se pels porus de la meua pell i arribant dins, molt dins de mi. Si poguera, si des d'allà dalt m'hagueren concedit el do de poder agafar el foc amb la mà, introduiria els meus braços en la flama, em banyaria amb ella. El cos de Joana d'Arc seria el meu llençol, jo Hipàtia, amb un univers de foc girant al voltant meu. Cremar, desitge cremar per a purificar aquesta obsessió, per a nàixer de nou. Només el foc, amb tota la seua destrucció i oblit, podria salvar-me.

No recorde quan va començar tot. Des de ben xicotet, quan ofegava les meues nits entre les pàgines de tots els llibres que queien a les meues mans, qualsevol incendi que llegia aconseguia il·luminar l'habitació. Bussejava entre les línies incandescentes, es quedaven gravades en mi, com la cicatriu d'un ferro roent. *Metzengerstein*, el primer relat del meu estimat Poe, *Rebeca* contemplant la devastació de la seua mansió, *Frankenstein* immolant-se entre les flames, l'abadia coberta de neu i foc d'*El nom de la rosa*. Devorava, com la fogata feia amb mi, tot llibre on hi haguera un incendi perquè m'atreia la seua altura i magnificència, eixe poder per a canviar de capítol, el que, encara creat per la mà de l'home, fora incontrolable. Després tancava el llibre i l'habitació tornava a quedar a les fosques; la mà sobre la coberta de la novel·la estava freda. Havia d'assaciar la meua set més enllà d'aquelles pàgines.

Va ser llavors quan em vaig trobar amb ells. Rostres sense noms, amb la mateixa ansietat reflectida en les pupil·les. Es reunien, any rere any, per a celebrar l'arribada del bon temps, la fi del fred hivern, la resurrecció de la vida. Van notar en mi les mateixes preguntes, de la boca només ens eixia fum. I em vaig unir, no van haver de convèncer-me. Per primera vegada contemplaria el foc des de prop, en tots els seus vessants. Una nit, tan sols una nit a l'any, les parets de la meua vida quedarien il·luminades, més aquesta vegada, el fulgor aniria acompanyat també d'eixa calor que calmaria el meu desassossec.

Érem molt pocs, unes quantes desenes. Amb la humilitat dels pobres, creàvem unes fogates amb tot el que teníem per casa i el que podíem recollir del barri. El veïnat ens ajudava a fer-li calor a eixes fredes nits amb alguna cadira trencada, una maleta

de cartó destrossada de l'ús o algun moble corcat. Amb enginy, les apilàvem i li calàvem foc, i la gent ens acostàvem atrets, com un cercle d'ofrena, cap a aquell déu totpoderós que jugava a llepar el firmament. La primera d'aquelles ofrenes, la primera vegada que vaig poder envoltar aquell incendi d'art efímer, vaig jurar davant el senyor dels inferns que li donaria la meua ànima, si ell la volguera, per una vida eterna per a contemplar aquell espectacle. Em va ser concedida. Des d'aquell precís instant, com l'incendi en un taller de fuster, ningú podria palliar el meu deixant, seria etern, com la mare terra.

Algú de nosaltres va tindre la gran idea de pintar víctimes conegudes en aquelles enormes pires, donar-los forma, un parell de draps, algun cartell explicatiu. Era com una crema de bruixes, popular i sense censura, sobre aquells que ens feien mal o no eren justos amb nosaltres. Com va dir el mestre Shakespeare, l'heretge no és el que crema en la foguera, és el que l'encén. Érem heretges, renegats que ens réiem d'ells, burlant-nos durant una setmana, i ells acabaven entre les flames sense emetre ni un sol crit. La fagonada en els nostres cors va ser inevitable, havíem revivat aquell foc anual amb un propòsit, dotant la festa d'un poder reivindicatiu. Ens sentíem pletòrics, perquè alhora que li féiem calor al barri, li permetíem alçar la veu. Ací estan les nostres queixes, qui assumeix ara el paper de ninot? Nosaltres no, aquesta nit no.

Van anar passant els anys. Perquè no em descobriren, anava canviant de congregació, fent-me passar per un novençà que es crema les gemmes amb la primera metxa encesa. Res més entrar en una nova, et gravaven en el front el seu escut. Eres un de nosaltres, si abans vas portar una altra insígnia, oblida-la. I asseguts en cercle, llançàvem a l'aire una pluja d'idees per a fer més gran la falla, més alta, trobar a l'artesà del qual tot el món parlava i convéncer-lo perquè ens obrira el seu art. Buscar l'excel·lència es va convertir en el nostre únic afany. A poc a poc, vam anar deixant arrere el que abans ens feia riure, allò que ens donava força i rugit davant el poderós, per a només voler una flamerada més alta, més arriscada, més espectacular. Oblidàrem la importància de la crítica, el guió de cada any, la sàtira dels nostres versos. La primera fagonada de visió era el que comptava, que la gent

s'acostara al nostre encreuament i es quedara bocabadada. I també estaven els premis, maleïts premis, l'obsessió per competir fregava la desraó. El concurs, en contra de fomentar continuar amb la nostra festa i abrigallar a més gent atraient-la cap a nosaltres, ens llançava a l'abisme de guanyar costara el que costara. Per a això, mimetitzant-nos amb aquells dels quals ens burlàvem i ens queixàvem, pressionàvem els artistes perquè, amb el mateix cost, la nostra falla lluïra més que la resta. O acceptes, o cremaràs entre les flames d'enguany, i t'oblidarem, com a cendres volant al vent d'un nou exercici.

D'entre nosaltres, va haver-hi també qui no va entendre la nostra demència i es va basar només a celebrar, hi haguera o no falla. Les comissions, antany familiars i d'ajuntar esforços, es van disgregar en dos bàndols. Quins motius comuns hi havia ja per a continuar ajuntant-se setmanalment? Quina finalitat tenia tot allò? Perquè jo seguia, any rere any, amb la mateixa emoció de la primera vegada, aspirant el centelleig de les flames que mossegaven la fusta, però al meu costat cada vegada ballaven menys, de fet molts ni miraven com cremava el projecte en el qual tant vam treballar durant mesos. La tradició és la transmissió del foc, no l'adoració de les cendres⁰¹.

Només si omplies les parets del teu cau amb un centenar d'estendards que ni sabies d'on procedien, et senties satisfet. La brutícia i el soroll provocaven el tancament de les finestres dels veïns, els mateixos que, anys abans, treien el cap per a veure cremar la falleta del seu barri. Els adoradors de la creu van començar a grapejar amb les seues mans la nostra festa pagana, i el faller i la fallera es van convertir en la vertadera atracció, amb els seus actes de solemnitat impostada, l'exhibició pomposa de la seua galanteria, la cultura d'unes falles que poc o res tenien a veure amb aquelles de quatre cadires trencades i un grapat de parracs. I per si no n'hi hagués prou, en encendre la metxa, l'únic moment que feia bategar el meu cansat i envellit cor, la bola de foc resultava negra, i ja ningú podia veure l'esquelet d'aquells déus de vida efímera.

Un dia em vaig cansar. El foc que portava dins ja no em calfava l'ànima, allò per què tant de treball vaig realitzar, havia perdut tot interès. M'acontentava lleument amb l'únic foc, com ara, que podia crear a la meua llar i veure com cremaven les quatre branques que anava llançant. Em vaig anar apagant, com les brases en ser remogudes, sota una pluja d'insatisfacció en veure que la meua festa s'havia convertit en una altra més, d'eixes que podem trobar en qualsevol lloc del planeta.

No obstant això, va arribar l'aturada. El senyor de les tenebres va haver d'enfadar-se per la nostra desídia. Donant-li l'esquena al foc, aquest va decidir apagar-se per complet, i ens vam veure tancats i tancades en les nostres llars sense poder calfar-nos en els últims dies d'un hivern replet de pluja. Alguna cosa havíem fet malament, molt malament, i ara ens tocava engolir les culpes. Amb els casals tancats, vam tornar a recordar -perquè res hi ha més estimat que allò perdut- la germanor amb els nostres compatriotes, les ganes de voler fer coses i la llibertat de poder-les dur a terme, a l'artista, abandonat i maltractat, aquell que ens regalava el seu art. En aquells dies de cels plomissos i notícies poc encoratjadores, va haver-hi alguna cosa en mi, molt dins de mi, que es va alegrar, perquè potser de tot allò aprendríem, potser la falla tornaria a ser de nou falla i el nostre amor per crear i cremar quedaria net de palla i nosa.

(...)

D'aquells dies de tancament i pluja, ja han passat molts mesos.

Recuperàrem, afortunadament, la nostra bogeria, beneïda bogeria. Perquè davant la meua xicoteta fogata admet que estic boig, tots i totes ho estem, aquelles i aquells que estimem aquesta festa d'incendi. Boig per treballar amb les meues mans i tindre un motiu pel qual tornar a començar, boig per llançar al foc les vivències que vull oblidar i purgar la meua ànima de mals moments, boig per la cultura, per l'art i la cultura, per eixes pires que tenen veu i arrapen amb la seua sàtira, per aquests llibres que l'expliquen i que parlen la meua llengua, per tot allò que envolta la falla, sí, la falla, el centre i base d'aquesta festa, i res més.

Però la bogeria és més poderosa que nosaltres, incontrolable com l'espurna en un paller. Se'ns va de les mans, tornem a oblidar allò aprés. De nou allò

més és més i millor, el gigantisme, els ninots rabassuts que ahir van ser burgesos i hui són pirates, o indis o bufons, però que no diuen res, que no saben parlar. El voler l'estendard coste el que coste, siga per un remat sols a base de diners, el pes d'un llibre que perd el diminutiu, o un pesebre o un campionat de qualsevol joc de taula de qualsevol agrupació. L'exhibició, la cercavila constant de la pinta i el fil d'or, i l'excés de revetla i cridòria, no saber limitar el gaudiment, creure'ns superior al barri fins i tot donar-nos igual el nostre veïnat. Aquesta bogeria, que d'una banda ens incendia el pit, però que per un altra ens provoca una febril insensatesa, s'ha apoderat de nosaltres i no ens abandona, malgrat haver-li vist les orelles al llop.

No sé què serà de nosaltres ni d'aquesta festa, és impossible predir el camí de les flames davant de tant de combustible vessat. Jo seguiré ací, vaig vendre la meua ànima per continuar eternament gaudint del retorn de la primavera. No obstant això, no puc assegurar que algun dia les flames sobrealimentades ens devoren a nosaltres, d'esquena a elles, i ens convertisca de nou en ninots de cartó pedra incapaces de pronunciar-se.

En la meua memòria seguiran ben marcades aquelles falles, on vaig parlar foc, vaig riure fum, i la bogeria va desbordar des de la meua inspiració⁰².

El Premi Malva Alzira busca potenciar la poesia satírica, de llarga tradició entre els valencians, en els llibres de les comissions, ja que la ironia, la crítica i la sàtira són aspectes que han estat sempre associats al món de les Falles. Així, es pretén evitar la progressiva desaparició de les explicacions en vers del monument faller o d'aquells poemes solts que fan un repàs en clau d'humor de totes aquelles notícies, successos i fets ocorreguts.

Finalistes

↓

“Les campanes de l’infern”

Salvador Bolufer

Falla Vilanova de Gandia.

“Credo”

José Martínez Giner (Colero)

Falla Cambro de Tavernes de la Valldigna

“Fauna digital”

Josep Enric Gongga

Falla Carrer Major Passeig de Gandia

“L'enveja és molt punyetera”

Francisco Fernàndez Ruiz

Falla El Canet de Cullera

Guanyador

↓

“Naturalment, la banca està malament”

Francisco Fernàndez Ruiz

Falla Rei en Jaume I de Cullera

Convoca

↓

Associació Cultural Falla Plaça Malva

Patrocina

↓

Ajuntament d'Alzira - Regidoria de Cultura

Collabora

↓

Fundació Bromera per al Foment de la Lectura

Generalitat Valenciana SEMPRE TEUA/LA TEUA LLENGUA

Premi

Malva Alzira

Lletres Falleres

2023

La banca està malament,
cada dia va pitjor,
protesten tots els clients
i diuen que antigament
els tractaven molt millor.

No paren de fer fusions
i de tancar sucursals
i per això els seus clients
es queixen contínuament
de falta de personal.

Has d'anar amb cita prèvia
i t'has d'armar de paciència,
perquè són tan poca gent
que només hi ha u atenent
i açò ho dic per experiència.

Després d'estar esperant
més d'una hora a ser atés,
el meu gestor es va alçar
dient que anava a esmorzar
i que tornara després.

Jo només volia saber
el saldo de la llibreta,
i em va dir que s'ha de fer
a la porta del carrer
posant-la en la *maquineta*.

Jo d'eixes coses no entenc,
perquè ja tinc certa edat,
i si he passat dels huitanta
i ja vaig cara els noranta,
per què no ho fa l'empleat?

La banca ja no és com era,
ja no donen interessos,
no donen ni calendaris,
i cada cinc o sis mesos
carreguen *gastos* bancaris.

Són amos dels meus diners
i damunt he de pagar
gastos de manteniment,
que em carreguen anualment,
i que no puc reclamar.

Jo no sé què en pensareu,
però estic fins als collons
de veure com als clients
ens tracten tan malament
i de pagar comissions.

Si la cosa continua
faré com el meu veí,
trauré els diners del banc
i deixaré el compte en blanc,
perquè no es burlen de mi.

Des de l'any 2010 es convoquen estos premis al millor assaig sobre Falles i cultura popular valenciana publicat en un llibret de falla. El Premi Mocador té com a àmbit la Comunitat Valenciana, mentre que el Premi Emili Lluca és per una falla del Camp de Morvedre. L'objectiu és reconéixer l'esforç que fan les comissions falleres en els llibrets, publicant-los com a vehicle de comunicació amb la resta del món promocionant l'ús del valencià.

Premis
Mocador
i Emili Lluca
Lletres Falleres
2023

Finalistes Mocador

↓

“La crònica de les Falles del 1933, des de l’òptica de la premsa del moment”

Juan Ramon Alcocer Pla

Falla Espanyoletto de Xàtiva

“Aigua i foc”

Vicent Lloret

Falla Sant Nicolau Mosquit de Gandia

“Les comissions falleres d’ara fa noranta anys”

Rafa Tortosa Garcia

Falla Benlloch Aleixandre VIé de Xàtiva

“Falles i teatre amateur a Gandia”

Josep Enric Gongga Colomina

Falla Sant Nicolau Mosquit de Gandia

Guanyador Mocador

↓

“Història paral·lela. La Dona en la societat i en les falles de la València de finals del segle XIX i inicis del XX”

Manolo Sanchís Ambrós

Falla Molina –Claret de Xàtiva

Convoca

↓

Associació Cultural Falla Penya El Mocador

L’Arxiu Camp de Morvedre

Collabora

↓

Ajuntament de Sagunt

Gabinet de Promoció del Valencià

de l’Ajuntament de Sagunt

La nostra història s'inicia en una ciutat propera al mediterrani, que vol deixar de ser petita, perquè, emmurallada com estava, volia trencar les barreres del seu nucli antic. En ella conviuen el vessant popular juntament amb el mercantil i artesà, el religiós i el profà; en els quals el culte al foc era una senya d'identitat, per a celebrar el solstici de la primavera.⁰¹

Eren moments de canvi polític i social. El liberalisme estava decidit⁰² a guanyar el futur, en contra del feudalisme, que havia quedat enrere, i la política absolutista; obrint-se pas una nova classe social, ansiosa de poder, i decidida a ser i estar. La revolució burgesa s'havia posat en marxa, i res tornaria a ser igual, tot degut als canvis que s'estaven produint.

Lluny hi havia encara les reivindicacions per millorar la situació de la dona, en aquests inicis del segle XIX, ja que es pensava:

*«Que la mujer era un ser menor, sin fuerza ni fortaleza física, sin entendimiento ni capacidad intelectual; ya que, para muchos, los trastornos femeninos y los sufrimientos del parto son considerados como clara manifestación de inferioridad de la especie femenina, condición por la que algunos consideran a la mujer como una raza independiente, inferior e incluso irracional».*⁰³

Amb l'arribada dels nous temps, l'educació i la cultura van enriquint la vida i la formació d'algunes dones de classes acomodades, les quals, mitjançant la instrucció, van tenint certa curiositat pels

01. La tradició de plantar falles i fogueres es perd en la història de la ciutat. Les primeres dades provenen del segle XVIII; en concret, la primera dada, segons Rafael Pérez Condell, prové de 1740, data en la qual l'Ajuntament de València, en un ban, prohibeix les Falles.

02. Liberalisme: el liberalisme és una tendència d'ideologies polítiques, socials i religioses, que s'oposen a l'absolutisme i que afirma la llibertat de la persona i la supremacia de la iniciativa individual per sobre de la col·lectiva. Això implica que les estructures de govern redueixen la seua intervenció al mínim necessari per a garantir la convivència.

03. Comentaris extrets de la revista *El defensor del bello sexo* (1845)

esdeveniments que les envolta, intentant sortir d'un aïllament; això sí, sempre comptant amb suport masculí.

Situació diferent a la de les dones de menor condició social; doncs la pobresa i la falta de formació, juntament amb els continus períodes bèl·lics, les ubicava en un sistema patriarcal, de dependència de l'home –pare, germà i espòs–, per poder adquirir formació i participar dins de la societat civil.

*«Toda mujer honrada tenía asegurada su subsistencia al lado de su esposo, de su padre, de su hermano».*⁰⁴

Les dones que romanen solteres no són ben vistes pels veïns i amics, ja que no havien pogut veure complert el “somni de tota dona”, ja que es veien privades d'espòs i fills. Encunyant-se termes pejoratius, com el de “fadrinota”, per ridiculitzar la dona que visqués sola, sense possibilitat o intenció de compartir la seua vida amb un home; sent molt forta la pressió social, i optant moltes d'elles per la vida religiosa, abans de compartir la vida amb un home.

*«Ser i romandre soltera era una cosa il·lògica, contra tota llei natural i social, doncs, segons la creença general, “El matrimoni és una institució de la naturalesa que la religió i les lleis han consagrat, després”;*⁰⁵ *és més, el celibat és una monstrositat en l'ordre natural, que la societat, família i fins i tot la pròpia dona evitarà a tota costa.»*⁰⁶

«NOTÍCIA MATRIMONIAL»⁰⁷

En ú dels carrers mes públics d'esta siutat, immediato á la plasa de la Seu, s'encontren actualment sincuanta quatre chiques fadrines per acomodar. Donde (...) d'elles están dels quinze als vint de edat. Vintitres de les mateixes es pasechen entre els vint y els trenta, Y les dà nau restants encara que han perdut la fé de baptisme, conserven prou fresquet el blac del ull, y sansera la ferramenta.

04. Revista *La Mujer*, núm. 30 (1852)

05. *La Moda*, núm. 309: “L'home i la dona”, 18 de març de 1848.

06. *La mujer en la prensa femenina del XIX*, de Blasina Cantizano Marqués.

07. *El Sueco*, núm. 1, any 1847.

Lo mes particular es, que á escepsió de tres, ninguna de les atres festecha, y no es per falta de ganes, perque algunes de les mateixes interesades nos han suplicat en gran manera que doném publicitat al asunte per si acas pica algún llobarret.

Premi
Mocador
Lletres Falleres
2023

Animense pues vostés
A pendre una futura,
Y no es diga al carrer mes
“La calle de la Amargura”»

HISTÒRIA PARALELA

València no havia romàs aliena als enfrontaments entre liberals i absolutistes; la ciutat, com tantes altres, era testimoni del naixement d'una burgesia local, la qual no estava disposada a renunciar a les reformes socials i econòmiques, hi estava decidida a deixar enrere a l'antic règim, una cosa que no va ser fàcil... però això és una altra història.

Els nous temps portaven, com hem dit una mica més amunt, canvis i reformes, entre elles la divisió definitiva del territori en províncies⁰⁸; situació que va propiciar l'aparició de nombrosos moviments de caràcter regionalista d'origen burgès. D'aquests corrents, intenten potenciar nous moviments socials i culturals de diferent signe

08. La divisió del territori es va produir el 1833, i es va fer per Javier de Burgos sobre els límits dels antics regnes peninsulars. A l'antic regne de València, les províncies queden establertes.

en contra del Racionalisme⁰⁹, la Il·lustració¹⁰ i el Classicisme¹¹; i apareixen, entre els dos segles, els primers artistes, escriptors i poetes al voltant del món romàntic; moda que s'inicia, tot i que existeixen antecedents, sobre 1820.

A partir de 1826, apareixen a València diversos grups seguidors de les teories del Romanticisme¹². Trobem, dins del món literari, les signatures de Vicente Boix Ricarte, Pascual Pérez

09. El Racionalisme sosté que la font de coneixement és la raó, defensa les ciències exactes, en concret les Matemàtiques, i diu que poseeix continguts innats; és a dir, ja naixem amb coneixements, només hem de recordar. Fa servir el mètode deductiu com a principal eina per arribar al veritable coneixement. Mantenia que només per mitjà de la raó es podien descobrir certes veritats universals, evidents en si, de les quals és possible deduir la resta de continguts de la filosofia i de les ciències. Manifestava que aquestes veritats evidents en si eren innates, no derivades de l'experiència.

10. La Il·lustració: moviment cultural i intel·lectual nascut entre França i Anglaterra, que es va mantenir vigent fins a principis del segle XIX. Els seus defensors mantien que la raó podia davant la ignorància, la superstició i la tirania, per construir un món millor.

11. El Classicisme: moviment que s'inspira en els patrons de l'art i del pensament del món clàssic (Grècia i Roma). El classicisme recupera tot això i el converteix en un de nou (...) que aspira a aconseguir la perfecció absoluta a través de l'art, tant en la pintura com en la música i en la literatura.

12. Romanticisme: és un moviment cultural nascut al nord d'Europa a finals del segle XVIII, el qual intenta trencar amb els esquemes establerts pel Neoclassicisme. Defensa la imaginació i les forces de l'esperit.

Rodríguez¹³ i Joan Arolas i Iris¹⁴. Aquests últims són els directors de la primera revista dedicada a la dona¹⁵, *La Psiquis*¹⁶, apareguda el 2 de març de 1840:

«PROSPECTO

La mujer, esa bella porción del linaje humano, ese hermoso ornamento de las sociedades civilizadas, solo hasta cierto punto ocupa el lugar que le corresponde; y si dista mucho en Europa de la degradación de las que pueblan los harenes de Asia y las sabanas de América, aún no ha subido el escalón que le falta para llenar el grande e influyente destino que le confió la naturaleza.» (extracto de la portada del ejemplar de 2 de marzo de 1840).

La publicación, como dice su nombre completo, está dedicada al “bello sexo”, y curiosamente está escrita por hombres. La temática es de orientación

Premi
Mocador
Lletres Falleres
2023

13. Pascual Pérez Rodríguez (1804-1868): va nèixer a València. Poeta, escriptor, periodista i religiós. Després del seu pas per Saragossa, retrocés a València i va ser professor a les Escoles Pies. És un dels introductors del Romanticisme, publicació de nombroses novel·les. Va dirigir el *Diario Mercantil de València* entre 1833 i 1844, fundant altres publicacions, entre elles *La Psiquis*, en 1840, i col·laborà com a poeta satíric en *El Mole*, en 1837, al costat de José Pérez Bonilla, i en *La Donsaina*, en 1844, *El Tabalet*, en 1847, i *El Sueco*, en 1847: tots ells dirigits per Josep Bernat i Baldoví.

14. Juan Arolas Iris (1805-1849): va nèixer a Barcelona. Religiós, poeta i escriptor. Finançà, juntament amb Pascual Pérez, el *Diari Mercantil de València* i, el 1840, la revista femenina *La Psiquis*. La seua obra poètica està emmarcada en el Romanticisme.

15. Premsa dedicada a la dona al segle XIX: *La Mujer* (Madrid, 1851-52), *Ellas. Gaceta del Bello Sexo* (Madrid, 1851), *El Pensil de Iberia* (Cadis)..

16. *La Psiquis*: primera revista de caràcter local dedicada a la dona. Les seccions que s'obriran en aquesta revista anaven des de la moda i secció de tocador fins a temes d'educació, temes històrics protagonitzats per dones i varietats de la ciutat. Només es podia accedir a aquest diari a través d'una subscripció que només podia ser sol·licitada per dones. Va aparèixer des del 2 de març de 1840 fins al 25 de novembre del mateix any.

conservadora, en cuanto define los roles que una mujer debe de tener: educación de los hijos, un segundo plano frente al marido, formas de vestir y de pintarse adecuadamente de un modo casto y honesto...

Les seues seccions eren les següents:¹⁷

1. Secció d'educació: articles sobre els rols de la dona en la societat, i de com aquesta ha d'educar els fills.
2. Secció d'història: fets històrics protagonitzats per dones.
3. Secció de tocador: sobre maquillatge, perruqueria...
4. Secció de modes: sobre la roba.
5. Secció de varietats: centrada fonamentalment en notícies de tipus local.
6. Anuncis: relacionats sempre amb els temes de la revista.

El projecte va sortir malament, atesa la curta durada de la revista. No cal oblidar que les dones en aquests moments no tenen ni la cultura, ni la independència econòmica, per poder comprar una revista dedicada únicament a elles; corria, en la majoria dels casos, a càrrec del marit la voluntat de la compra de la publicació.

Tornant als dos fundadors de *La Psiquis*, cal dir que tots dos eren religiosos, i fundadors, el 1833, del *Diario Mercantil de València*. Precisament, Pascual Pérez va col·laborar com a poeta satíric al *Mole*, el 1837, de José María Bonilla, i el¹⁸ *La Donsaina* 1844, *El Tabalet*, el 1847, i *El Sueco*, el 1847; aquests

17. Els caricaturistes, il·lustradors i gravadors de les revistes valencianes del segle XIX.

18. José María Bonilla i Martínez (1808-1880): Va nèixer a València. Escriptor, polític, pintor, decorador i periodista. Es introductor del Romanticisme juntament amb Vicente Boix i Pascual Pérez y Rodríguez. Col·laborà en el *Diari Mercantil de València*. El 1937 inicià publicació d'*El Mole*, primer periòdic escrit en llengua valenciana. Publicà en nombrosos diaris, tant locals com a nivell nacional.

últims de José Bernat i Baldoví¹⁹. Aquesta relació havia nascut, entre tots ells, perquè Bernat i Baldoví havia realitzat els seus primers estudis en les Escoles Pies de València, i havien entaulat amistat.

Hem de tornar a aquesta ciutat petita, emmurallada, propera al Mediterrani i envoltada d'horta, en la qual, com hem dit en el preàmbul, existia des de temps immemorial cert culte al foc que es barrejava amb un gust autòcton cap a l'artesanía i l'ornamentació.

El ritu com a tal havia patit daltabaixos, i és precisament en aquest període quan inicia tímidament el seu camí, amb l'aparició del modelatge de cares i mans del ninot, així com la confecció d'una estructura o cadafals a tall d'escenari que els elevava del terra, una cosa que els converteix en els protagonistes de la foguera, d'aquests de personalitat pròpia; necessitant, com a actors, un guió, primer, a tall de cartell explicatiu, i un llibret, a posteriori, perquè així el públic entenga el motiu de l'acte de fe" que representava; acabant la seua curta vida, igual que els de la Santa Inquisició, amb la seua incineració.

Moda que, si bé oficialment apareix en 1855 amb la coneguda obra de Bernat i Baldoví, Vicente Boix, en el seu llibre²⁰ *Manual del Viagero*²¹, aparegut 1849, ressenya que ja existia el costum de realitzar "l'explicació de la falla" mitjançant poemes explicatius amb anterioritat a 1855; i va ser,

19. Josep Bernat i Baldoví (1809 - 1864). Natural de Sueca, va ser un polític, jutge i escriptor en valencià. Va conrear tant la prosa, com el teatre i el vers. Fou cèlebre fonamentalment pels seus sainets. La seua obra més coneguda és el sainet satiricoeròtic *El virgo de Vicenteta*.

20. Vicente Boix Ricarte (1813-1880): va ser un poeta, polític i historiador, nascut a la localitat de Xàtiva. Catedràtic d'història de la Universitat de València. Impulsor del Romanticisme, va cultivar nombrosos estils literaris. Introducitor dels Jocs Floral a València, va escriure tant en castellà com en valencià. Destaca la seua obra *Historia de la ciudad y reino de Valencia* (1845-1847) així com *Manual del Viagero*, 1849; *Omm-al Kiram-Expulsió dels moriscos*, 1866; etc.

21. Ortografia original de l'edició de 1849.

precisament, Bernat i Baldoví el primer que signa aquest estil nou de literatura festiva.

Com és de suposar, el tracte que rep la dona és fidel reflex de l'època, seguint la línia utilitzada per la premsa satírica del moment, en la qual Baldoví era promotor i director de publicacions com, 1844, *La Donsayna El Tabalet*, 1847, o *El Sueco*, 1847, en les quals la dona apareixia de manera accidental i mai resultava ben parada.

«COSTUMS Y MODES DE LA PATRIA DE SENT VISENT FERRER.²²

La costum que's observa de alguns anys à esta part entre el sexe que diuen bello (á pesar de que hiá bellezas, que sols per nò vòreles, pot amagarse un hòme de bònna gana baix de un panerot²³) es el tindre casi ninguna individua quatre dits de retaguardia; y com asó dels estranchers son la mala trapa pera inversions de disimulos mujeriles, acaba de inventarse una móda molt sencilla y molt barata pera disimular aquell defecte natural, en que Deu, pels seus pecats sinse ducte ha volgut mortificar á nostres Lechuguines.²⁴

La tal moda pues, que fà furor en lo día, consistíx en una espesie de faldetes dobles, cosides á repunt per la part de darrere y deixantlos en lo sentro un foradet; ahón aplicant un canut de caña, y pegant cuansevol quatre bufits, es fa unflar el tafanari á gusto de las consumidoras. Es móda molt fresca y molt llauchera al mateix temps, y tan particular, que sols aprofita pera este obchecte. »

És curiós com Baldoví, en el primer llibret de falla conegut fins a la data, *La història de Visanteta i del pobre conillet*²⁵, aparegut el 1855, li dona el protagonisme a una dona, Visanteta; i en una de les obres mestres de la literatura fallera, escrita

22. *El Sueco*, núm. 5, de 3 de octubre de 1847.

23. Panerot: *Mecedora de panerot*, panerot: espècie de balancí o seient voluminós realitzat artesanalment amb vímet.

24. Lechuguines: s'aplica a la persona jove que presumeix de maduresa i que, per fer-ho, es vesteix amb excessiva elegància i es comporta afectadament i es creu que tothom admira.

25. *Història de la culpa de Sen Chusep de la Plaseta de l'Almudí* (1855): primer llibret de falla trobat fins a la data.

per Blai Bellver, apareguda a Xàtiva²⁶ el 1866, el llibret *La creu del matrimoni*, en alguns paràgrafs, no surten les dones ben parades:

«El temps que traspasó mentres esperaben al dimoni en qui habiem de consultar l'emplearme en inspeccionar lo qu'estaba al alcans de la nostra vista y verem un departament plé de chiques condenades per el visi que tingueren en el mon de pareixer homens, ya en trache, ya en les constums.

Esta falta de conformitat en el sexo qu'els doná naturalea, la pagaben prou cara, pues el martiri que sufrien era el de eixersitarse en faenes pesaes y de forsa y també en el manejo de les armes. A les de infanteria, tratanles com á reclutes, els pegaben mes varaes què als burros de llenyater, particularmente cuan aplegaba el cas d'armar bayoneta; este moviment no podien chamay eixecutarlo en la presio qu'els dimonis volien, y era asó un motiu pera qu'els surraren les costelles.»²⁷

Les falles de l'època mantenen la tendència del menyspreu cap al món femení. Soler i Godes, en el seu treball *Las Fallas*, en relatar els lemes dels cadafals plantats cada any, juntament amb altres temes polítics o de caràcter social, també fa menció a la dona, la qual apareix principalment com: dominadora, manipuladora, inestable i sexualment incontrolable.

Cal ressenyar els cadafals *Colau, els Ous, el Nap i la senyora Inestrilla*, plantat a la plaça de l'Almodí, el 1857, o el del carrer de Sant Narcís, el 1862, *Que mal cor*. També *Interioritats d'una llar i Blayet i el seu amant Mariblanca*, tots dos plantats el 1863, a les places de Sant Miquel i de Cadirers, respectivament, o *Robinson i Ananas*, de la plaça de Sant Miquel de 1872.

26. Blai Bellver (Xàtiva, 1818 - Xàtiva, 1884): industrial de les arts gràfiques, tipògraf i escriptor satíric valencià. De filiació política liberal, fou un destacat prohoms de la cultura a la Xàtiva de la segona meitat del segle XIX. Promotor de diverses publicacions de premsa local. Va ser l'introduïdor de la festa de les falles en aquesta ciutat, l'any 1865.

27. Part III del capítol "Nostre viache al infern". *La Creu del Matrimoni* (1866), de Blai Bellver.

Un Consell.²⁸
*Chica çqu'estàs reparant?
iQue Robimson te fa goig
i al vórelo guapo y roig
volgueres tirarli el guant?
Per golosa, en acabant
també et podrien cremar;
pero si es qu'et vols casar
pots agarrar al negret
que segons diu pobret
està per acomodar.*

La llista es faria interminable, bevent-s'hi les cròniques podem destacar, entre altres temes, el referent a la moda, un aspecte que marca la situació de la dona en cada moment, ja que gràcies a la seua indumentària se sap si és soltera, casada o vídua, si viu en una ciutat, o en un poble, i a quina classe social pertany.

La dona de la segona meitat del segle XIX mostra les formes del seu cos segons les normes socials imperants. Porta el bust esvelt i estreta la cintura, per culpa del *corsé*²⁹, peça que deforma el cos i castiga l'esquena, no podent respirar ni digerir amb normalitat els aliments. Completa la seua indumentària una peça d'origen francès, "el polissó"³⁰.

Falles amb lemes com: "*Emperifollades*", a la plaça de Pellicers, el 1863; "*Jove que sota l'abultada criollita del miracle*", a la plaça de l'Almodí³¹, el 1864; tracten aquests temes amb major o menor fortuna.

28. "Robinson i Ananas", de la plaça de Sant Miquel, de 1872.

29. Corsé: Galicisme. De 'cotilla'. Es una peça de vestir utilitzada per estilitzar la figura.

30. Polissó: del francès «polisson». És una peça que, lligada a la cintura, feien servir les dones del segle XIX perquè feren embalum els vestits per darrere, creant una imatge de cintura més estreta. El polissó va ser un element fonamental en el vestuari de les dones del darrer quart de segle.

31. Miniñaque: també anomenat criollina i armador, és una forma que amplia la faldilla, utilitzada per les dones al llarg del segle XIX, que es feia servir sota la roba. Una estructura lleugera amb cercols de metall, que mantenia les faldilles de les dones donant-los molta volada, sense necessitat d'enagües. Els miniñacs van ser usats entre els anys 1856 i 1866.

Un Consell a les fadrines

*Si vóstre galliner, polles
Algun pollastre vos ròde,
Anéu aspai en la moda
D'antisipos y d' brolles
Doncs fa apens,
Si et llances a la vigília;
Costaros podria cot:æ
Haber segut indiscretas:
Com que con tiento chiquetes:
Aspai en antisipar*

*Llibret de L 1865
Falla: Plaça de Mosésn Sorell*

Sense títol

*La noia donava
Mes guapa i encantadora
De esta salat estudiant:
Bol ser talen mol gran,
Figurar a la nasió
Y mereix un cabezó
Per bruto y per animal,
I que el duel del ramal
Des de així a Fernando Pó.*

*Llibret de L 1871
Falla: carrer del Répes*

Sense títol

*iCaballers, quin matrimoni
Que habita en eixa caseta!
Sempre hi ha una arma d'etiqueta.
I estan donats al dimoni;
Ell es algo babiloni,
Però ella és una gaita
Qui en cuant en cuant s'afaita,
I crec ser molHítria.
Vol vestir de lechuguina,
Però ahon veu chent té aguaita.*

*Llibret de L 1880
Falla: Gràcia i Creu*

La situació de la dona no va variar substancialment, ja que és l'oblidada de tots els projectes liberals; i el seu paper es limità, durant tot el segle XIX, al de mare, esposa i administradora de

la llar. Només certes dones van poder completar estudis i adquirir formació, tenint vedada l'entrada a l'ensenyament universitari, ja que els estava prohibit assistir als cursos.

Cas de la coneguda feminista Concepción Arenal³², la qual va haver d'assistir a la universitat vestida d'home, o les valencianes Concepción Aleixandre Ballester³³ i Manuela Solís Claras³⁴, ambdues metgesses ginecòlogues.

Des de mitjan segle, de forma esporàdica, van començar a aparèixer articles signats per dones,

32. Concepción Arenal (1821-1893): naix a El Ferrol. A la mort del seu pare, militar de professió, es trasllada en 1834 a Madrid, on estudia en un col·legi per a senyoretes. En 1942, entra com a oient en la Facultat de Dret de la Universitat Central de Madrid, on participa en tertúlies polítiques i literàries, lluitant així amb el que s'estableix per a la condició femenina. És la primera dona advocat d'Espanya, el 1859. Amb Concepción Arenal naix el Feminisme a Espanya. El 1872, funda la Constructora Benèfica, una societat que es dedica a la construcció de cases barates per a obrers. Posteriorment, també col·labora organitzant a Espanya la Creu Roja del Socors, per als ferits de les guerres carlistes; i es posa al capdavant d'un hospital de campanya per als ferits de guerra a Miranda del Ebro.

33. Concepción Aleixandre Ballester (València 1862-1952): mèdica ginecòloga, va obtenir el títol el 1889. Des de 1892, va pertànyer a la Societat Ginecològica Espanyola, en la qual va pronunciar el discurs d'obertura el 1904. Es va treballar a l'Hospital de la Princesa de Madrid, i, com a metgessa de la Beneficència Provincial a la Casa de Maternitat i Inclusa, a més de mantenir una consulta popular.

34. Manuela Solís i Claras (València, 1862 - 1910): un de la UE ginecòloga valenciana, la primera dona que va obtenir la llicenciatura en Medicina en la Universitat de València.

com els d'Inés Rausell i Soriano³⁵, autora que publica principalment poemes i relats curts. Pel que fa a la formació, com hem dit més amunt, era summament important que els poders públics es feren ressò de la necessitat d'alfabetització de la dona, ja que en 1880, només el 9% de la població femenina sap llegir i un percentatge menor escriure.

L'any 1864 és quan es crea l'Associació de Mestresses de València, amb l'ajuda de l'Ajuntament de València i l'Escola Normal de la Diputació Provincial; i el curs 66/67 va sortir la primera promoció d'alumnes. Curiosament, el 1870, la promoció de dones titulades a Magisteri supera la dels homes. Malauradament, però, es van haver d'esperar trenta anys per a veure la unificació dels estudis d'ambdós sexes.

A partir del 1870, es trenca el convencionalisme de l'escola tradicional, ja que es fa ressò de les teories de l'escola Krausista³⁶ i la Institución Libre de Enseñanza, i es creen les primeres escoles d'on van sortir les primeres dones capacitades per guanyar-se la vida exercint professions liberals.

35. Manuela Inés Rausell i Soriano (1839- c.1900): poeta, escriptora i articulista nascuda a València. La formació la va rebre gràcies als seus pares i als preceptors que la van formar a casa seua, en les matèries d'Àrithmètica, Gramàtica i Poesia. Des de molt jove va publicar articles a *Las Provincias*, *València Ilustrada*, *La Antorcha*, *La Unión*, *La Lealtad* i *La revista del Túria*, entre d'altres. Va publicar nombrosos poemes en castellà i valencià. Va ser col·laboradora habitual a *Lo Rat Penat*, i tingué el privilegi de ser la primera poetessa valenciana que va pertànyer a l'esmentada organització cultural.

36. Filosofia Krausista: obliga a posar en contacte directe l'alumne amb la natura i amb qualsevol objecte de coneixement (d'aquí la importància de les classes experimentals i de les excursions), així com establir un gradualisme des dels gèrmens de cada disciplina de coneixement fins a la suma i interconnexió dels nivells superiors. D'altra banda, és fonamental en el krausisme la laïcitat i la creença antidogmàtica en un déu aliè a cap tipus. Si bé Krause va tenir fidels seguidors a Bèlgica, a Holanda i a Llatinoamèrica, va ser a Espanya on es va aplicar i exercir un influx durador en la vida artística i intel·lectual entre 1868 i 1936.

Com que es tractava d'escoles privades, només es podien beneficiar les classes altes.

Premi
Mocador
Lletres Falleres
2023

«El Mercantil Valenciano “cartas al Director”.

Ya que ustedes han hecho la revolución, sean consecuentes y no quieran todo para los hombres y nada para nosotras. Las mujeres pagan contribución para sostener las universidades y no hay universidad para nosotras.

¡Viva los derechos de la mujer!, ¡Igualdad!,
¡Fraternidad!

Carlota Montijo, 1868.»

La dona només podia cursar carreres considerades llavors de “poc nivell” com ara Magisteri i Infermeria. O, més aïnes, exercir professions artístiques, com ara el teatre o la poesia i la literatura. Situació que canvia en les classes baixes, ja que, si bé l’analfabetisme en general és altíssim, i en particular el femení, moltes dones pertanyents a aquestes classes accedeixen a l’incipient món industrial, o al sector de serveis, ja que són considerades mà d’obra barata; i són utilitzades en treballs manuals, en la indústria i l’artesania, i en el sector de serveis com a minyones, donzelles, llevadores, cambreses o dependents.

La marginació de la dona, en la societat del XIX i principis XX, va fer que algunes s’organitzaren per assolir millors treballs, formació i igualtat, per així aconseguir el dret a vot, cas de les sufragistes³⁷. Després es van dedicar a la millora de la condició de vida de les dones, com les valencianes Elena Just³⁸ i Carmen Soler, les quals, en 1899, van constituir

37. Sufragistes: és el moviment partidari del sufragi universal. El qualificatiu sol aplicar-se a dones que van lluitar pel dret a vot entre els segles XIX-XX.

38. Elena Just, ‘Palmira Luz’ (1873- ¿?): va nèixer a València, en el si d’una família liberal, republicana i lliurepensadora. Un finals del segle XIX, va fundar la denominada Hijas de la Unión, associació que es dedicava a les obres benèfiques a les presons i hospitals. Fou col·laboradora habitual de la publicació lliurepensadora *Las dominicales del Libre Pensamiento* de Madrid, i la publicació *La Antorcha Valentina*, de València, la qual mantenia un compromís amb l’emancipació de la dona.

una organització denominada Sociedad Bien de Obreras (SBO), l'objectiu de la qual era educar la dona en tots aquells coneixements pràctics i útils per a aconseguir un treball digne, una cosa que suposava principalment l'alfabetització i la posada en marxa d'una escola de tall i confecció, sortida laboral habitual entre les dones en aquests anys.

Juntament amb aquests plantejaments progressistes d'índole liberal, apareixien a finals de segle sectors tradicionals, que si bé els semblava que la dona havia d'adquirir formació, plantejaven certes matisacions, com el llibre *Plan nuevo de educación completa para una señorita al salir del Colegio*, en el qual l'autora, la vescomtessa de Barrantes, entre altres coses, diu:

«Se guardará muy bien de ser altiva y orgullosa; pero si alguno, por necia costumbre, censura a las mujeres en general, mejor será hacer como que no lo oye; pero si se viera en la precisión de contestar, entonces dirá que una mujer fue origen de la especie humana, que a la madre le debemos nuestra existencia, que su vida ha sido expuesta y sacrificada por proteger la nuestra: que la mujer es la Virgen María, y que maldita falta que nos hace el cariño de los hombres, que como Eurípides dice: Exceptuando a mi madre, detesto a todas las mujeres.»

Els últims anys del segle XIX, el país estava immers en una profunda depressió: la pèrdua de Cuba i Filipines va afectar totes les capes de la societat espanyola, que veien desaparèixer amb impotència les últimes colònies davant dels seus ulls.

València havia viscut molt de prop els problemes de totes dues guerres, ja que va acomiadar des del port les tropes, al principi, i les va rebre, una vegada finalitzat el conflicte, en els primers dies de gener de 1899, any en què diferents vaixells van anar traient de forma gradual més de cinc mil repatriats de Cuba, entre els quals hi havia nombrosos soldats ferits³⁹. Aquests van anar arribant durant diversos mesos a la ciutat, i es van repartir entre hospitals i en diversos campaments militars propers a la capital del Túria, fins a ser remesos als seus llocs de destinació.

39. Sortida del primer cowboy militar amb destinació a Cuba, l'11 de març de 1895.

Al final de l'any 1899, l'Ateneu Científic, Literari i Artístic, organitza un acte als salons de la Llotja de València per a l'obertura del curs 1899-1900, per primera vegada una dona és convidada a obrir el nou curs, la novel·lista Emilia Pardo Bazán. L'acte va reunir gairebé cent quaranta comensals, entre ells Teodor Llorente, el qual va acompanyar en tot moment tan il·lustre convidada.

A l'esdeveniment es van adherir nombrosos intel·lectuals⁴⁰, tant locals com nacionals, els quals, o bé presencialment o per representació, van conèixer ben a prop la vàlua de la coneguda escriptora.

II. Inicis del nou segle XX

El canvi de segle va començar sense cridar l'atenció. La situació, com venim dient, no era fàcil, després dels fets ocorreguts en els últims anys: l'epidèmia del còlera de 1890; la guerra de Cuba, des de 1895; la revolta de les Illes Filipines, el 1896; la pèrdua de les flotes a Manila i a Cuba, i la guerra amb els Estats Units, el 1898; són només un petit exemple de tot allò esdevingut en l'última dècada.

La societat valenciana, en aquests anys, igual que la d'altres ciutats d'Espanya, estava en plena transformació, ja no sols políticament i socialment, sinó que també havia iniciat el camí cap a les grans reformes urbanes, propiciades per la nova burgesia local, que, després de l'enderroc de les muralles en 1865, està decidida a canviar i modernitzar la ciutat. L'aparició de nous barris i l'arribada de nous veïns, vinguts principalment del món rural, dupliquen la població de la capital del Túria en els últims cent anys. Situació que va ser recollida

40. Intel·lectuals adherits a la presència de Doña Emilia Pardo Bazan: Rodrigo Soriano, Rubén Darío, Vicente Blasco Ibáñez, el doctor Moliner, el obrero Payá, el doctor Caravaca, Emilio Borsol, els poetes Latorre i Millas, el secretari de l'Ateneu, senyor Manuel Candela, Mariano Cuber i el dramaturg Enrique Gaspar, qui li va dedicar la quarteta següent:

«Des d'aquest sòl francès,
un valencià fervent
li besa: al geni, el front;
i a la senyora els peus.»

àmpliament per la premsa local, així com en desenes de falles fins ben entrat el segle XX.

**Premi
Mocador
Lletres Falleres
2023**

*Hage un dia de València
de vaques era un corral
segons molts asseguraben
en expressió popular.
Els carrers eren estrets
de roïn pavimentat.
Llibret 1929*

*D'aquella ciudad raquítica,
d'aquella fosca siutat
ya tan sols queda un recort
però una retallada tan
que més pareix un ensomni
que no trista realitat;
els carrers van eixamplarse
i se van multiplicant
i al trencar el cerco antic
estenense per els camps
convertix en grans barriades
lo que eren hortes avans
Edificis de deu pisos
són ja correts i usuals
Llibret 1929*

L'arribada d'aquests nous veïns provoca la incorporació al món laboral de milers d'homes i dones en sectors com l'agricultura i la indústria, ambdues molt necessitades de mà d'obra sense qualificar. Aquesta situació facilita la incorporació de la dona al món laboral, com hem dit anteriorment, en indústries altament manufactureres com el tèxtil, el tabac, la juguina, o en el sector artesà.

És en aquests anys quan el moviment sindical inicia el seu camí, principalment en els grans nuclis industrials; aparegueren els primers moviments de dones obreres, les quals participen directament en vagues i lluites reivindicatives. Aquest serà el cas

de les dirigents Teresa Claramunt⁴¹, Francisca Rivera, Maria Costa Boch, Mercé Revelló, Maria Prat i Dulce i Maria Sans.

És precisament l'octubre de 1902 quan a València, en la indústria de la seda, es convoca una vaga general de fileres. Arran de la sollicitud de mitja hora per esmorzar de les operàries de la fàbrica Alpera de teixits.

Després de la negativa dels patrons, les operàries van sortir al carrer formant una manifestació espontània, només de dones, a les quals es van anar incorporant altres obreres de diferents fàbriques de la ciutat.

Un cop iniciada la vaga, una comissió de filadores coordinada per Elena Justo i Carmen Soler, secretària i presidenta de la Sociedad Bien de Obreras, van mantenir i estendre la vaga, fins que les obreres van aconseguir moltes de les seues reivindicacions.

41. Teresa Claramunt Creus (1862-1913): va nàixer a Sabadell. Fundadora l'any 1894 de la Sección de Trabajadoras Anarco-Sindicalistes de Sabadell i la primera associació feminista d'Espanya, en 1892, denominada Societat Autònoma de Dones de Barcelona, juntament amb Ángeles López de Ayala i Amalia Domingo. Per la seua vinculació a moviments anarcosindicalistes, va ser detinguda en diverses ocasions, i va rebre tortures que la van marcar per a tota la seua vida. Va ser desterrada a Anglaterra el 1898. Entre les seues múltiples activitats, finançarà la revista *El Productor* (1901) i va dirigir el diari *El Rebel* (1907-1908). Per motiu de la tortura, va patir una paràlisi progressiva que l'allunyà de la política. Va morir el 14 d'abril de 1933.

«Dejaos, amigas mías, de estas mentiras que os enseñan las religiones todas. Desterrad lejos, muy lejos, estas preocupaciones que os tienen, como a los esclavos del siglo XIII, con un dogal que no os deja moveros para que no penetréis en la senda de la razón. Mi voz no llega a todas vosotras, queridas compañeras; pero seáis quienes seáis las que leáis estas líneas que dicta un corazón que siente y un cerebro que piensa, no olvidéis que la mujer debe preocuparse por su suerte, debe leer los libros que enseñan, como lo son las obras ácratas, debe asociarse con sus hermanas y formar cátedras populares donde aprender a discutir o para ir aprendiendo lo que nos conviene saber.» (La mujer)

Elena Justo es va convertir en una figura coneguda i respectada en els cercles obrers i entre els sectors afins al republicanisme blasquista⁴². L'any 1904 signava amb el seu nom un article en què animava les dones i "les mares" perquè organitzaren una manifestació específicament femenina. La manifestació va ser un gran èxit donada la seua creixent capacitat de convocatòria entre les republicanes valencianes.

A partir de llavors, les seues aparicions públiques van estar també relacionades amb la seua presència com a oradora en diversos mítings al costat de barons importants del partit. Mítings en què Elena Justo fomentava l'anticlericalisme femení, igual que ho feia la vallisoletana Belén Sárraga⁴³. Ambdues alhora reclamaven que es concedís a les dones el lloc que els corresponia en la societat espanyola.

A primers de 1912, s'aprova pel govern de José Canalejas, a proposta de María de Echarrí⁴⁴, la "Llei de la cadira", en la qual, curiosament, es produeix-creiem que per primera vegada- una discriminació positiva, en la qual la dona en surt beneficiada.

42. Republicanisme blasquista: és un moviment de caire republicà aparegut a València. Promulgat per Vicente Blasco Ibáñez des del diari *El Pueblo*, s'hi propagà a partir de 1896. De fortes tendències anticlericals, és el promotor del Partit Republicà Radical. Es va mantenir durant tota la seua història dins d'una ambigüitat ideològica que l'enfrontà amb les diferents línies del republicanisme espanyol. Va estar al capdavant de l'ajuntament des de 1901 fins a 1911. La seua ideologia difusa recolzava un cert reformisme social i, alhora, intentava satisfer els interessos de la burgesia local.

43. Belén Ságarra Hernández, 'Martell de Beates' (1874-1951): feminista, membre del Partit Republicà Federal, lliurepensadora i anticlerical.

44. María de Echarrí (1878-1955): inspectora de treball i vocal de l'Institut de Reformes Socials. De conviccions catòliques, va ser regidor per designació de l'Ajuntament de Madrid i inspectora de treball de l'Institut de Reformes Socials. Realitza algunes mesures socials per a les obreres, destacant la coneguda "Llei de la Silla" de 1912.

La llei disposa:

«En los almacenes, tiendas, oficinas, escritorios, y en general, en todo establecimiento no fabril, de cualquier clase que sea, donde se vendan ó expendan artículos u objetos al público por mujeres empleadas, será obligatorio para el dueño o su representante particular, o Compañía tener dispuesto un asiento a cada una de aquéllas.» (Gaceta de Madrid, núm. 59, de 28/02/1912, pàgs. 565-566)

La festa de les falles a inicis del segle XX

Les falles, en aquest període, inicien la seua veritable consolidació. Diverses associacions, entre elles Lo Rat Penat o el Círculo de Bellas Artes, en 1895, i l'Ajuntament de la ciutat, des de 1901, comencen a convocar premis, en una festa que, fins a aquests moments, havia estat tolerada dintre d'una clandestinitat consentida. Fins i tot, durant alguns anys, arribà a ser prohibida per qüestions d'ordre públic: com el 1896, després dels greus fets ocorreguts quan diversos grups d'orientació republicana arengats per Blasco Ibáñez van intentar entrar per la força a la plaça de bous de la ciutat, el 8 de març, per fer un acte polític que havia estat prohibit per l'autoritat competent.

Els temes, en aquest període, critiquen durament els problemes amb el Marroc, la greu crisi de Cuba i Filipines, el catolicisme, els polítics, la lentitud de les reformes de la ciutat i, com no, la dona. Cal esmentar, en aquest punt, els escàndols de diverses falles, entre ells els esdevinguts a la plaça del Collado amb el tema de la "Margot" el 1912, o amb els cadafals plantats als carrers de Guillén Sorolla i Espinosa el 1911. Els dos primers van estar dedicats a les dones de mala reputació, i, el tercer, a la falda-pantaló de la vestimenta de les joves. Tampoc hem d'oblidar, en aquest període, com hem dit més amunt, les contínues crítiques a la Guerra del Riff, al Marroc⁴⁵, com l'apareguda a la plaça de Sant Gil el 1913.

45. Diversos destacaments de soldats van sortir des del port de València el mes de juliol de 1909. Els ferits i els cadàvers, mes després, eren enviats des de Melilla, i els primers eren internats en un hospital de La Creu Roja, en un edifici de pescadors adaptat al Cabanyal.

A una tonta

Mireu a la tonta
à la que ni un xou
dona pa la festa,
y pareix que vullga
ser la clavaria.
Deixeula que passi,
Que miri, que vetxa,
Que sens lo seu chavo,
No decau la festa:
Que plàre i s'estire
De rabia la greña,
Vegem les chiques.
Guapes, envxa.
Qu'achuden alegres
A l'art i à la gresca,
I no s'estalvien
Com està fent ella,
Pa comprar postisos...
isi encá estás mes llecha!

Falla d' Eixarch-Santa Teresa,
1917

Un mal mascle... ó femella

Em connecto a una Pepica
que desde fa unes semanas
se marecha , tot li pica
i asobint patiu desgans.
Son pare està preocupat
la mare la mira i pròra
y de saber qu' ha pasat
sa chermana no veu l' hora.
Mentres tant en un rincó
Pepeta conta en els dits
diu qu' escopiña redó
pensa en bolquers y en confits.
Com una bacora está
de grossa i fense la moixa
diu que sempre esta torbá
y lo que veu li s' antoixa.
I en mirar el la Pepica
Va dir el dotor Pinet
Eixe mal es mol chiquet
I si no és xiquetes noia

Falla Carrer de Renglons,
1917

Nous Cuplets de La Bella

Changlot

Molt llarc te'l nas Visantet

Y una chata li ha dit hui;

“El tros que et sobra à tu

Moreno!

quanta falta em fa a mi!

És! I iay! I i és!

iay! Mira un poc lo que fas,

perque á mi en pareix difícil

iChateta!

que algú te done el seu nas.

[...]

Dalt d'una escala de fusta

estava Blay netechat

i una noia, pair-lo,

igraciosa!

li l'estava menut.

No i no i no

no faes això a ningú

doncs si te la menges vories,

És prou dolent que vinguis a la teva ala.

Falla Plaça del Dr. Collado,

1912

A la premsa local, l'aparició de firmes de dones, tot i que no gaire habitual, ja no estranya els lectors. Es creen seccions dedicades a la dona, com “Notes Femenines”⁴⁶, que se centaven principalment en la moda vinguda de París i de Madrid –tema, aquest últim, molt utilitzat en les falles de l'època–, i “Correspondencia con nuestras lectoras”⁴⁷, ambdues aparegudes al setmanari Lletres i figuras. També hi hagueren concursos literaris, com “Retrato de una mujer”, organitzat per la revista *Impresiones*⁴⁸ el 1908; curiosament, tots ells organitzats per homes.

46. Exemplar núm. 1, corresponent al dissabte 4 de febrer de 1911.

47. Exemplar núm. 1, corresponent al dissabte 4 de febrer de 1911.

48. Exemplar núm. 34, 5 de novembre de 1908.

Sense oblidar una nova moda vinguda del centre dels Estats Units, i del nord d'Europa, que s'estén per tots els àmbits socials: l'elecció de les "miss".

«La nueva moda femenina ha sido formalmente lanzada a la circulación en el teatro de la Comedia de París con motivo del estreno de "Aprés moi"⁴⁹ de Bernstein. La aparición de la "Jupeculotte"⁵⁰ ha provocado en los círculos teatrales y mundanos numerosos comentarios, muy poco favorables en general, a la nueva indumentaria femenina.

En Madrid y Valencia la aparición de esta ha provocado verdaderos conflictos de orden público. Las primeras mujeres que hicieron su aparición en la calle vistiendo la falda-pantalón, han sido objeto de manifestaciones de curiosidad, ó más bien, de desagrado, por parte de los hombres, que ven en la nueva moda lo que pudiéramos llamar competencia de sexos.

Y acaso no les falte razón. ¿No hará perder a la mujer la Falda-Pantalón toda esa idealidad tierna, todo el encanto femenino que constituye la principal y acaso única ilusión del hombre? Glosando cierto refrán muy popular pudiéramos decir que "no basta ser mujer, hay que parecerlo".⁵¹»

«LA FALDA-PANTALÓN⁵²: Ahora según han dicho los periódicos -y cuando en letras de molde se dice, hay que crearlo-, en Italia, un militar papá se ha suicidado porque sus hijas querían salir á la calle luciendo falda-pantalón; en Almodóvar una señorita se ha arrojado al paso de un tren porque su familia se ha opuesto á que vistiera la moderna indumentaria, y en París, un marido celoso se tomó cinco pastillas,

49. Obra de teatre en tres actes estrenada en 1911, de Henry Bernstein.

50. *Jupeculotte*, del francès: falda-pantaló.

51. *Letras y figuras*, núm. 4, dissabte 25 de febrer de 1911: "Notas Femeninas".

52. *Letras y figuras*, núm. 9, 25 de març de 1911: "Notas Femeninas".

*no de Hércules, sino de sublimado, porque su costilla encargó al modisto unos zaragüelles*⁵³.»

Algunes publicacions s'acosten de forma deliberada al sector femení, cas de revistes com *Letras y figuras*, *El Guante Blanco*, o *Mundo Gráfico*, amb seccions específiques sobre el món del teatre on la dona és protagonista habitual, faran que s'incrementen progressivament la informació i la publicitat dedicada a la dona. Interès que manifesta certa alfabetització en les classes altes i mitjanes femenines, la qual cosa, encara està molt lluny de les classes treballadores.

Cal ressenyar en aquest punt que, en 1914, apareixen, en la secció “València sentida per elles” de la revista fallera *Pensat i Fet*, per primera vegada, les firmes de diverses dones: Rosario Pino⁵⁴, Lola Menbrives⁵⁵, Carmen Domingo⁵⁶ i Pilar Martí i Carmen Mejía; totes elles dedicades a la faràndula.

Un dels actes més importants a nivell cultural passa també el 1914, any en què, per primera vegada,

53. Zaragüelles: saragüells; espècie de calçons amples i llargs que s'usaven antigament, i que portaven els llauradors de València i Múrcia.

54. Rosario Pino (1971-1933): actriu nascuda a Màlaga, destaca a Madrid per les seues interpretacions de l'obra de Jacinto Benavente.

55. Lola Menbrives (1888-1969): actriu nascuda a Buenos Aires, debutà a Madrid el 1904 amb una obra dels germans Quintero. Va obtenir importants èxits a Espanya i Argentina.

56. Consuelo Hidalgo: és considerada la musa de l'opereta als anys 20.

una dona, Natividad Domínguez Atalaya⁵⁷, és la mantenedora dels Jocs Florals de Lo Rat Penat. L'acte és recollit per gran part de la premsa local, així com pel setmanari *El Guante Blanco*, el qual en parla com "L'heroica mantenedora",⁵⁸

Aquest mateix any s'inicia Mundial, notícia que la Primera Guerra, juntament amb la interminable guerra al Marroc, inunda la premsa local. Aquesta sanitat provoca un increment del cost de la vida i un descens de l'oferta de treball, la qual cosa produeix un ampli malestar en les classes treballadores, que porta a València a diverses vagues generals revolucionàries, àmpliament secundades en tota la ciutat.

El bloqueig que pateixen els ports valencians pels submarins alemanys provoca una caiguda dràstica de les exportacions valencianes, així com una falta de subministraments que afecta greument tota la població; sobretot als treballadors, que, com hem dit més amunt, veuen pujar els preus, en el període 1914-1918, entre un 40 i un 60 %.

Curiosament, en 1918, la ciutat, igual que tot Europa, pateix una de les seues pitjors epidèmies,

57. Natividad Domínguez Atalaya (1888-1932): natural de València, és una de les mestres amb més importància dels inicis del segle XX. La seua vida professional la distribueix entre València i Madrid. Cursa estudis, a Madrid, de Comerç i de Magisteri. Inicia la seua carrera professional a les escoles de Pinedo i de la Creu Coberta, i forma part de La Agrupación Valenciana de la Liga per a la Educación Nueva. Serà nomenada directora de la secció de xiquetes del Grup Escolar Cervantes. Al mateix temps, des de les classes en la Institución per a la Enseñanza de la Mujer a València, en la qual arribarà a ser vicerectora. Va ser presidenta de la Federación de Mestres de Llevant el 1922. Ostentó infinitat de càrrecs, ja no només en València sinó a nivell d'estat, i escribió nombrosos articles de caràcter pedagògic.

58. València, 2 de acom 1914, núm. 114.

la coneguda com “la grip Espanyola”⁵⁹, malaltia per la qual moren més de cinc mil valencians.

En aquests últims anys de la primera dècada del segle XX, les falles estan ja integrades en la societat. D’aquesta manera, en aquest últim període, el cadafals dels artistes del Cercle de Belles Arts, el 1917, dedicat als “gomosos”.⁶⁰

**Premi
Mocador
Lletres Falleres
2023**

UNES CUANTES CANÇONS DEDICADES ALS
NINOTS DE , ALS FALLEROS, A LES SOGRES Y AL
PÚBLIC EN CHENERAL.LA FALLA⁶¹

La dòna es el animal
més difícil de domar:
o Les Cúpules de Chiqueta
o te acaba per soterrar.
El que, sens casar-se , està
una dòna mantenint
es com el que fuch del fanc
i es fica en el tarquim.
Una dòna perguè el mon
I es quedà pa consol;
en bònes mans va deixar
Nostre Siñor el pandero.

La festa era i és fidel reflex de la societat que l’envolta. En aquests anys de consolidació, és una festa feta per homes, en la qual la dona és víctima i protagonista en les crítiques. A més, hi ha una cosa molt important en aquest inici de segle, que hom oblida amb facilitat: el ninot, l’autèntic protagonista de la falla, està vestit amb roba feta o arreglada per cosidores. El seu treball mai va ser reconegut. Període aquest en el qual participen

59. La Gripe Española: Epidèmia de grip de 1918, d’ inusitada gravetat. Se creu que ha estat una de les pandèmies mes letals en la història de les malalties, doncs es diu que van morir entre cinquanta i cent milions de persones a tot el món. Es va dir grip espanyola per l’atenció que va rebre la malaltia a la la nostra premsa. Ja no se censuró informació sobre la malaltia, a diferència del resta dels països que van participar en la primera guerra mundial.

60. Gomosos: “Caballerete”, presumit, enciam petimetre.

61. Llibret del Sircul de Belles Arts, 1917.

activament centenars de modistes que vesteixen centenars de figures entre els mesos de gener a març.

**Premi
Mocador
Lletres Falleres
2023**

III. Els feliços anys vint

Als anys vint del passat segle, es consolida el moviment feminista a Espanya, i s'estenen els grups d'orientació feministes a totes les capitals de província⁶². Les més reeixides foren: “La dona del Porvenir” i “La progressiva Femenina”, a Barcelona; la “Liga Española para el progreso de la Mujer” i “La sociedad Concepción Arenal”⁶³, a València;

62. Associacions d'orientació feministes més conegudes a Espanya a principis del segle XX: “Societat Autònoma de Dones de Barcelona”, 1889; “Centre Iberoamericà de Cultura Popular Femenina”, Madrid-1906; “Agrupació Femenina Socialista, Madrid-1912; “Associació Nacional de Dones Espanyoles”(ANME); “Consell Suprem Feminista d'Espanya”, París-1918 (aquest grup tenia cinc filials: “La Mujer i el Porvenir”; “La Progresiva Femenina”, de Barcelona; la “Lliga Espanyola per al Progrés de la Mujer”; la “Societat Concepció Arenal”, de València, i la “Associació Nacional de Dones d'Espanya”, UME); “Joventut Universitària Feminista”, Madrid-1920; “Acció Femenina de Barcelona”; “Creuada de Dones Espanyoles”; “Lucentum Club”, Madrid-1926, “Unió Republicana Femenina”, i “Associació Catòlica de Dones”.

63. La Associació Nacional de Dones Espanyoles (ANME): va ser fundada el 1918 per Maria Espinosa. La Junta Directiva de 2 de maig de 1920 va estar formada per: Maria Espinosa, presidenta; Dolores Velasco de Alamán, vicepresidenta; Julia Peguero de Trallero, secretària general; Luisa Salina de Gorostidi, vicesecretària; Ana Picar, tesorera; Benita Asas Manterola, comptadora, i les vocals María Valero de Mazas, Isabel Oyarzábal de Palencia, María Martos de Baeza, Pilar Gutiérrez, Julia Pérez Baza, Natividad Albertos, Emilia Pastor e Isabel Alda. La presidència de María Espinosa duró Haell 1924, sent rellevada per Benita Asas Manterola i Julia Peguero Trallero fins al 1936, en què van cessar les activitats. Van ser associades: Elisa Soriano Fischer, Clara Campoamor Rodríguez i Victoria Kent.

l'”Associació Catòlica de Dones”⁶⁴ i l'”Associació Nacional de Dones Espanyoles”, fundada per María Espinosa de los Monteros⁶⁵. Aquesta última va constituir l'associació “Consejo Superior Feminista de España”.

El 1920, “Acció Social Femenina” organitza a Madrid un míting, en el qual participen conegudes feministes- entre elles María de la O Lejarana⁶⁶-, les quals denunciïn l'escassa formació intel·lectual de la dona espanyola. Els grups presents en el míting s'obligaran a treballar per incrementar la presència de la dona en tots els aspectes de la societat; i al fet que en el cens, a Espanya, segons les dades de 1919, hi havia només unes tres-centes universitàries,

64. Associació Catòlica de Dones: a aquesta associació pertanyen: María de Maeztu, María de Echarri, Carmen Cuesta Muro, Josefina Otórriz, María López de Monleón i Micaela Díaz.

65. María Espinosa de los Monteros (1875- 1946): natural d'Estepona, va ser fundadora de l'Associació Nacional de Dones Espanyoles, una de les més importants d'Espanya en la dècada dels anys vint. També va ser presidenta del Consell Suprem Feminista d'Espanya, que agrupava les cinc associacions feministes ja esmentades.

66. María de la O Lejarana (1874-1974): és una de les dones promotores del moviment feminista a Espanya, també coneguda com María Martínez Sierra. Va utilitzar al seu marit de tapadora per publicar gran part de la seua obra, ja que estava mal vist que una dona escrivís teatre; de fet, va emprar el nom de diversos amics per publicar les seues obres. Va ser membre activa del Partit Socialista. El 1933 va ser elegida diputada per al Congrés per Granada, i va ser designada vicepresidenta de la Comisión de Instrucción Pública.

segons va manifestar una de les ponents més conegudes: María de Maeztu.⁶⁷

Pocs mesos després d'aquestes reunions, el 1921, el grup feminista d'orientació catòlica, "Acció Social Femenina", va convocar la primera manifestació "sufragista" a Espanya, organitzada i promoguda per la periodista Carmen de Burgos⁶⁸.

La societat passava de puntetes, i en alguns casos mirava cap a una altra banda, sobre aquestes reivindicacions, ja que pensaven que, com tantes coses que feien les dones, eren modes passatgeres. Ignoraven així un important sector de la societat, que malauradament encara tardaria deu anys a aconseguir el dret al vot.

De forma paral·lela, a la festa de les falles es recull, en aquests anys, el conflicte del Marroc, manifestant, en carrers i places, un gran malestar; ja que l'opinió pública està en contra d'una guerra que manté en el front més de dos-cents mil efectius, la major part d'ells soldats de reemplaç mal ensinistrats i inexperts, i que suposen un greu cost a les arques de l'Estat. Un conflicte que es fa interminable amb el qual s'esvaeixen definitivament les aventures colonials d'una monarquia que comença a perdre massivament el suport popular.

67. María Maeztu Whitney (1881-1948): va nèixer a Vitòria. Fou professora i es va dedicar a la docència. Fou alumna de l'Escola d'Estudis Superiors de Magisteri, i directora del grup femení de la Residencia de Estudiantes. Entre els molts càrrecs que va obtenir es troben el de la Hispanic Society of America o el de professora honorària de la Universitat de Mèxic. Durant la dictadura de Primo de Rivera, va realitzar l'activitat de més clar significat polític de la seua vida, en acceptar ser membre de l'Assemblea Nacional. Als anys trenta, va ser vocal del Consell d'Instrucció Pública, i també membre del Consell Nacional de Cultura; i va accedir a la docència universitària el 1932, en la recent creada Secció de Pedagogia de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Central.

68. Carmen de Burgos, 'Colombine' o 'Carmencita' (1867-1932): va nèixer a Almeria. Mestra i periodista, se la considera una de les primeres defensores del paper social i cultural de la dona. Fou de tendències republicanes.

«Espanya⁶⁹

Soc la Española Nació
que mes domini ha tingut
y la pobra huí ha viscut.
iPer mala administració
I interes, bastart i sego,
Sinse equivocarme només,
icom una pell de borrego. »

Premi
Mocador
Lletres Falleres
2023

Nous aires bufen a Europa. La revolució russa de 1917 suposa un exemple perillós per a una societat cansada de rebre males notícies; cosa que no passa desapercibuda a una burgesia temerosa que mira amb recel les notícies que venen de l'est d'Europa, i que dona suport, des del primer moment, al colp d'estat del 13 de setembre de 1923 contra el govern de Manuel García Prieto, auspiciat pel capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, i recolzat pel rei Alfons XIII; la mateixa que veu amb bons ulls la pujada del feixisme a Itàlia, el 1922, i la nova situació alemanya.

Primo de Rivera imposa la dictadura i constitueix un "Directori Militar", compost per un grup de generals⁷⁰; però nomena també quinze dones a l'Assemblea Nativa⁷¹, grup que es converteix en les primeres dones que tenen accés als assumptes de l'Estat. A més, a partir de 1924, seran

69. Llibret falla Plaça San Gil 1923, d'autor desconegut.

70. Directori Militar: estava compost per un general de brigada de cada Capitanía General, més el marquès de Magaz, Antonio Magaz i Pers (contralmirant), en representació del conjunt de les Forces Armades: Adolfo Vallespinosa Vior, general d'Artilleria, Luis Hermosa i Kith, Luis Navarro i Alonso de Celada, Dalmiro Rodríguez Pedré, Antonio Mayandía i Gómez, el general Francisco Gómez-Jordana i Souza, Francisco Ruiz del Portal y Mario Muslera i Planes.

71. Primeres Dones: María de la Natividad Domínguez de Roger, Micaela Díaz Rabaceda, María de Maeztu i Whitner, María de Echarri i Martínez, Concepción Loring i Heredia, Carmen Cuesta del Muro, Isidra Quesada i Gutiérrez de los Ríos, Blanca de los Ríos de Lampérez, María López de Sagredo i Andrés, Teresa Luzzatti Quiñones de López de Rua, Josefina Olóriz Arcelus, María López Monleón y Trinidad von Shcholtz-Hermensdorff.

les primeres regidores⁷². No cal deixar-se enganyar per aquesta incorporació a la vida política d'aquestes dones, ja que la major part d'elles prové de les classes mitjanes i els cercles catòlics. La situació de la dona és una altra. A l'inici de la dècada dels anys vint, s'ha incorporat al món laboral, sobretot a les ciutats i els nuclis industrials; on, si bé la formació primària s'ha estès, poques passen a la formació secundària, i només una minoria assoleix la formació universitària⁷³. S'ha explicat que, el 1921, només hi havia 221 dones universitàries, i⁷⁴, el curs del 1927, foren 1.933.

IV. La dona i la festa de les falles a la segona dècada del segle XX

Les falles en aquest període pateixen un extraordinari desenvolupament, ja que a principis dels anys vint en són una vintena, i a finals, l'any 29, superen les cent, i s'han estès a altres localitats. Aquesta situació es reflecteix en tota la premsa local i especialitzada del moment, ja que, juntament amb *Pensat i Fet*, s'incorporen nombrosos títols, els quals, després de l'aparició en 1921 d'*El Fallero*, adoptaran majoritàriament plàstica en què la figura femenina ocupa les portades, desplaçant altres motius festius. Aquest estil, del seu dibuixant principal de l'Editorial Carceller, "Pertegás", influeix en tota la premsa de l'època.

72. Primeres regidores: María de Echarri Martínez, vescomtessa de Llanero, Elisa Calonge i Poge, Mercedes Quintanilla, Consuelo González Ramos, María Dolores Perales i González Bravo, María de Echarri, Ángela García Laigorri, María Dolores Perales, Nieves Sáez de Heredia, Micaela Rabaneda i Adela González Fiori.

73. El percentatge de dones que estudien durant aquest període va incrementant-se, i arribarà al 14,9%; però aquesta situació té alguna cosa enganyosa, ja que la major part d'aquestes pertanyen als grans nuclis urbans, mentre que les zones agràries continuen estant molt lluny d'assolir aquest 14,9%. Dades pertanyents al llibre *Ideologies i Educació en la dictadura de Primo de Rivera*, de Ramón López Martín (1995).

74. Dades pertanyents a *Llums i ombres en el camí cap a una escola coeducativa*, d'Amparo Tomé, Universitat Autònoma de Madrid.

En aquests anys, per culpa de la dominant censura militar, les falles abandonen la crítica i inicien un període d'autoanullació i gegantisme, en el qual infinitat de cadafals prenen com a tema principal l'exaltació de les excel·lències de la terra valenciana, les seues dones, les seues flors i les seues belleses naturals, abandonant l'esperit crònic de la falla.

*Aquesta falla representa
un tròs d'horta valenciana,
en què polida i garbosa
s'erguix l'hermosa barraca,
aquells palau de grans
i diu València, sa estampa*

*La qu'ensomíen pòetes,
la que amorosa mos canta,
la que porta en les antrañes
tot lo gran de nostra rasa,
la núvia del Micalet,
nostra mare ¡y nostra casa!*

*Han pasat ya les carreres
de xocs, i a la barraca
apareix, entre sonriures,
una núvia altiva i guapa,
(lleches, mos digué Zorrilla,
No hi havia un valenciàana)."*

Falla Denia i Cuba 1928⁷⁵

Aquesta situació va acompanyada d'una incipient professionalització de la construcció de les falles, per tallers artesans dedicats principalment a la talla, fusteria, imaginaria i modistes, els quals miren per la seua feina que pel resultat crònic de l'obra. Aquesta actitud serà molt censurada des de diferents sectors de caràcter valencianista, que, en aquests moments, estan en contra de la professionalització de les falles i que el poble deixe en mans d'aquests professionals, ja no sols la construcció, sinó també la preocupació per la crítica i la temàtica a tractar als monuments.

*«Ya en mans dels artistes declinen les falles,
ja no és vehuen trastos ni hian borumballes.
La falla prospera i és més gran la crítica,
y es el seu asunte de bous o política.
Ya no es roba vella que se ha de tirar,
són traches a pòsta el que han de portar;
Ja hi ha alguns grups de valencianistes
que chusgant les falles, premien als artistes,
y algúns tant llustre volen de moment
Què passa amb la Falla fan un monument.»⁷⁶*

A les darreries de la dècada dels anys vint, la dona ha obert una bretxa dins la societat, tant nacional com local. Cal fer-se ressò, en aquest punt, que la presència femenina en sectors com l'ensenyament i la sanitat és un fet contrastat, ja que l'aparició de centres docents d'orientació religiosa dirigits per dones en què s'escolaritzen nens i nenes per separat és una cosa habitual, i ens trobem nombroses mestres, de les quals avui només ens arriba el record de: Àngela Carnicer Pascual, Adelaida García de Castro⁷⁷, María Carbonell, Guillermina Medrano Aranda⁷⁸, María Vicenta

76. "Falta de crítica", llibret de la Falla dels carrers de Sogueros i Ripalda, de 1925: "Oriche de les Falles"

77. Adelaida García de Castro: inspectora provincial de primera ensenyança el 1928.

78. Guillermina Medrano Aranda (1912-2005): va nèixer a Albacete. Estudià Filosofia i Lletres, i va ser professora de l'Institut Lluís Vives de València. Va ser defensora de la causa republicana i del Front Popular. En 1936 va ser la primera dona regidora de l'Ajuntament de València, per Esquerra Republicana. En la seua trajectòria política sempre ha defensat l'ensenyament laic democràtic i públic. El 1939 inicia el seu exili camí de París, i fugí a Mèxic quan arriba la invasió alemanya a França. Va treballar a la República Dominicana i als Estats Units a la Universitat de Nova York becada per la Fundació Rockefeller. Una volta reinstaurada la democràcia a Espanya, s'instal·là a València. Va donar tota la seua biblioteca a la Biblioteca Valenciana.

Silvestre Villén del Rey⁷⁹, Enriqueta Agut Armer⁸⁰ i Paz Martínez.

Cal ressenyar en aquest punt, el Grup Escolar Cervantes, en el qual figura al capdavant, ja abans esmentada, Natividad Domínguez, de la qual cosa es fa ressò la revista valenciana *Semana Gráfica*⁸¹. En aquest centre escolar també hi havia una escola de Puericultura dedicada a les senyoretetes.

«Precisaba una persona del recio temperamento de doña Natividad Domínguez, en el que se aúnan la vasta intelectualidad del sabio con la delicada ternura de la mujer, para llevar a cabo la perfecta organización del grupo escolar que nos ocupa y en el que funcionan, a cargo de competente profesorado, varias secciones en las que progresivamente se forma el alma femenina, cuidando las diversas fases culturales de la mujer, tanto en lo científico como en la parte física, hasta llegar al curso de maternología, misión augusta y suprema de la mujer.» (Semana Gráfica).

Setmana Gràfica, des dels seus primers exemplars, publica diverses seccions dedicades al món femení des d'una visió misògina: "Quina és la dona més bonica de València?", "De la nostra Bona Societat" i "La Moda"; en totes elles la dona com a protagonista, des d'un punt de vista estètic.

79. María Vicenta Silvestre Villén del Rey, 'María Villén' (1871-1961): natural de Burgos. Estudis de Magisteri a Àvila, on va ser professora. Va passar per Àvila, Madrid, Jaén, Còrdova i Lugo; el 1923 ve a València, on va ser professora en l'Escola de Mestresses. El 1932 va ser nomenada directora de l'Escola Normal de Magisteri de la ciutat de València. La seua vinculació al Front Popular li fa perdre la feina. Després de passar per un camp de concentració al nord d'Àfrica, fins que va tornar a València on va viure en una situació molt precària fins a la seua mort.

80. Enriqueta Agut Armer, 'La paloma del Frente Popular' (1912-1998): mestra, de tendències republicanes i feministes. Va nàixer a Castelló de la Plana. Va fer classes al Grup Balmes de València i a l'Institut Social Mestre Ripoll, va pertànyer a la FUE i va ser secretària de l'Agrupació Femenina d'Esquerra Republicana i de l'Agrupació de Dones Antifeixistes. Va morir a l'exili.

81. *Setmana Gràfica*: "Setmanari il·lustrat de la Regió Levantina", setembre de 1925.

És, precisament, en aquests últims anys de la dècada, quan va nàixer a Europa, gràcies a la moda arribada dels Estats Units, els concursos de bellesa⁸². Proliferarà aquest estil de certamen en tots els racons i per qualsevol motiu: “Les reines dels mercats” (València, 1928); “Reina de la festa” (Borriana, 1928), “La reina de les modistes” (Barcelona, 1929), “Belleza infantil” (Berlín, 1928), “Mis mecanografía” (Madrid, 1929) i un llarg etc.

Aquesta tendència de la Dona Objecte no tardarà gens a incorporar-se al món faller, en forma de bellesa, dama, musa o, simplement, fallera. Figura, aquesta última, que si bé havia existit temps enrere a nivell de comissió, s’institucionalitza de forma accidental després del triomf de la valenciana Pepita Samper, en 1929⁸³ al certamen de Mis Espanya, i de forma oficial, a partir de 1931.

Context polític de finals de la dècada del vint

La crisi econòmica de 1929, i el cada vegada major⁸⁴ descrèdit de la dictadura de Primo de Rivera, fan oblidar l’estabilitat i les fites econòmiques de la primera època del procés dictatorial, incrementant-se en totes les capes de la vida social espanyola un important malestar,

82. Costum europeu en què s’elegien reis i reines simbòlics per a diferents festivitats, els quals simbolitzaven les virtuts del sector que representen. El primer concurs en època moderna es realitza als Estats Units (1854). En 1880, es realitza el primer concurs de bellesa a la platja a la localitat de Rehoboth Beach; el primer concurs d’una miss es realitza el 1921 a la ciutat d’Atlantic City. La moda es va estendre amb rapidesa arreu d’Europa.

83. Pepita Samper Bono (1907-1996): primera miss Espanya, elegida el 25 de gener de 1929 pel diari ABC de Madrid. Després de ser elegida, va presidir les falles de 1929 de forma no oficial. Mesos més tard participà en el concurs “Certamen Internacional de Belleses de París”, conegut com “Gran Concurs Internacional de Belleza”. Es va retirar d’aquest ja que, en la vespra de la final, moria a Madrid la reina Maria Cristina.

84. “Crisi del 29”, anomenada “la gran depressió”: es va iniciar als Estats Units el 24 d’octubre de 1929, “dimarts negre”, i es va mantenir fins a 1939.

a partir de 1927, que desemboca en un ascens substancial dels partits antidinàstics a tot Espanya⁸⁵.

Aquesta situació obliga, el 30 de gener de 1930, Primo de Rivera a dimitir a instàncies del rei Alfons XIII, temorós que el deteriorament del govern afectara el prestigi de la monarquia. Es va nomenar Dámaso Berenguer fins a les eleccions municipals de 1931. En aquests anys van guanyar, en tots els nuclis urbans, els partits de tendència republicana, i el 14 d'abril es va proclamar la II República, fita que posa fi al període de la "Restauració Borbònica".

LA FALLA REPUBLICANA

*Ja fa temps que així a Espanya
s'haguessin d'haber cremat,
en les falles valencianes
tot lo podrit y malsá.*

*Des de l'antigua corona
que un tirano duia al cap,
i per la qual dominava*

*Als pares els pares dels quals estiguin al seu càrrec,
y ell pasaba per baix cama
riense sense pietat,
de la nasió qu'en mal hora
el fica en lloc tan alt.*

*Pero els lleóns d'el escut
que dormíen fa temps ya
espolsaren les melenes,
traqueren sa sarpa gran
y com a un ninot de falla
el feren tambalechar*

85. Acció Republicana, 'Acció Política': formació política de caràcter progressista, laica i autonomista, fundada el 1925 per Manuel Azaña. Formà part del govern provisional després de la sortida d'Alfons XIII.

Partit Republicà Radical: fundat al 1908 per Alejandro Lerroux. De tendències liberals i anticlericals. El 1931, dins la candidatura Conjunció Republicana Socialista, obté un important triomf electoral. Participà en els governs d'entre 1931 i 1933.

Partit d'Unió Republicana Autonomista (PURA): d'ideologia blasquista i d'implantació només valenciana.

hasta que caigué per terra,
com un trasto inútil ya.
La falla republicana
encara té que cremar,
trastos inútils qu´encara
van per ahí destorvant.
S´han cremat ya moltes coses
en aquesta falla tan gran,
y han purificat l´ambient
de coses podrides ya.
Huí els lleons canten victoria
al seria Republicà
el país que sinsegons
anaba al caos més gran.
hui onduletxa la bandera
Tricolor, emblema gran.
Y es orgull de nostra patria
vórela sempre arrogant.
La falla republicana
es monument nacional,
que honra nostra nasió
pues poc a poc cremará
el que de roín mos quedi
y encara hia per cremar.
Falla Gran republicana,
alsat t-ben arrogant
y crema tot lo podrit,
Netecha el aire malsá
fes que Espanya és purifique
en eixe foc tan sagrat,
sempre seguint el cami
de la santa Llibertat.
Oh falla republicana,
que falta mos fees gai

José Samperé
(El Faller Republicà, 1934)

La II República va suposar un corrent d'aire fresc que va omplir d'esperances tota la societat espanyola; de fet, en el terreny social es va avançar molt, en especial per a les dones. El reconeixement del dret al vot, i a ser elegides per a qualsevol càrrec públic (1931), la Llei del Matrimoni Civil i el divorci (1932), i el dret a tenir la pàtria potestat sobre els fills suposen un important avançament i un dur colp per a una Església que veia com deixava de

tenir una influència directa sobre la institució matrimonial.

La situació de la dona, el 1930, després de més de cinquanta anys d'intents de millorar la seua condició, havia assolit la integració en el món laboral (el 24% d'elles, però, d'aquestes dones, el 80% eren solteres o vídues).

Quan la dona enviudava, es veia en l'obligació de posar-se en mans de la família del seu marit, tornar al si de la seua família biològica o, amb molta dificultat, integrar-se en el món laboral, per poder sortir endavant, ja que no existia cap tipus de pensió de viduïtat.

D'altra banda, les dones casades es trobaven amb més dificultats, ja que hi havia lleis que entorpien el seu accés a la feina. Es necessitava tenir permís del marit per poder treballar; no podien disposar lliurement del seu salari, i, si el marit s'oposava al seu salari, el podia cobrar ell directament, i fins i tot, si se separaven judicialment, el marit seguia tenint el dret a cobrar el salari de la dona.

El setanta per cent de les dones assalariades eren treballadores temporals, o estaven en el servei domèstic (que mancava de tota mena de drets laborals), i l'altre trenta per cent eren obreres qualificades, fonamentalment en el sector del tèxtil i vestit (82%).

Gràcies a la incorporació de la dona al món laboral -tot i que tímida-, havia augmentat l'afiliació als sindicats i partits obrers; situació que ja existia en els grups d'orientació religiosa. A partir de 1930, va influir en l'afiliació en els sindicats de classe, que van passar, el 1929, de divuit mil a més de cent mil afiliades.

La nova situació creada després dels resultats electorals planteja en la societat local un ampli debat, des de diferents punts de vista, sobre l'estat de la festa, després de set anys de dictadura. Debat que, des de mitjans dels anys vint, ve apareixent en els diferents mitjans de comunicació de la ciutat, i que en els darrers anys s'havia aguditzat:

«El canvi de règim i el nou ambient liberal que es viu a Espanya ha permés que posem en pràctica una idea que acariciàvem fa temps i que consistia a dotar a València en aquestes deganes festes, que tan bé reflecteixen el seu esperit artístic i sociocultural, d'un òrgan de publicitat que representa les

tendències modernes i d'avui» la València» (*El Faller Republicà*, 1932)

Des del principi, apareixen dues tendències: una de caràcter oficialista, promoguda pels membres de la revista especialitzada de tendència conservadora *Pensat i Fet* –José Esteve Victoria, Francisco Ramil i Ricardo San Martín– i el *Diario de Valencia*, basada en la promoció i desenvolupament dels festejos; que, malauradament, és la que triomfa. Una altra, amb clara tendència republicana i anticlerical, promoguda pel diari local *El Pueblo* i per l'editor Vicente Miguel Carceller, el qual assegurava que el camí no era el correcte, des de l'editorial del *Faller* diu:

«La festa de les falles guaña en art ¡Qui lo duptai pero pert en sabor típico, en inchenit, en gracia emotiva. Les Falles de carácter alegre y bullangero, aquellas epigramáticas de chismorrería de vehinat y crítica local que constituían la característica de nuestro poble, s'han convertit en unos lujosos monumentos d'art molt decoratius, molt arquitectonis, pero falts de les verdaderes característiques que deuen concurrir en una falla.»

L'estiu de 1930, per primera vegada, es nomena oficialment la primera fallera major de la ciutat, elecció que organitza el Comitè Central Faller als Jardins de Vivers: l'elecció recau en la senyoreta Ángeles Algarra Azuara⁸⁶.

A les darreries de l'estiu, el 30 de setembre, s'inicia, al Congrés de Madrid, el debat del projecte en què es reconeix el dret a vot de la dona.

La proposta es veu amb molta cautela per alguns grups progressistes, a excepció del Partit Socialista, el qual havia posat en la redacció del projecte constitucional l'única dona que va estar en

86. Ángeles Algarra Azuara: la primera fallera major de València, elegida pel Comitè Central Faller, representant de la falla de la plaça del Negrito, la qual va resultar elegida d'entre 80 candidates, en les dues passes que es van celebrar el mes d'agost de 1930 als Jardins del Real.

la comissió de redacció, Matilde Huici⁸⁷. Es pensava que la dona encara no estava preparada per a tal responsabilitat, i que tal concessió seria donar més vots als partits d'orientació religiosa.

En la sessió van participar les dues úniques dones que estaven presents al Parlament com a diputades, Victoria Kent⁸⁸ i Clara Campoamor⁸⁹. La primera defensa que el vot femení s'ha d'ajornar,

87. Matilde Huici Navaz (1890-1965): nascuda a Pamplona, estudià Magisteri i Dret. Conegué Clara Campoamor i Victoria Kent. Va completar la seua formació als Estats Units, on s'especialitzà en els menors marginats. En 1928 participà en la fundació de l'Agrupació Liberal Socialista, al costat de Clara Campoamor. El 1931, s'afilia al PSOE, i és l'única dona que forma part de la comissió jurídica assessora de l'avantprojecte de la Constitució de 1931. La seua experiència la va fer ser delegada a l'ONU en la comissió Consultiva de Qüestions Socials i Humanitàries, entre 1935 i 1937. Estigué compromesa amb el Govern de la II República fins al final de la Guerra Civil, període durant el qual va formar part de l'Associació de Dones Antifeixistes. S'exilia a Xile, on es va dedicar a l'activitat de formació a educadors.

88. Clara Campoamor Rodríguez (1888-1972): va nàixer a Madrid. Va ser advocada i funcionària de Correus, el 1929 va pertànyer a l'Agrupació Liberal Socialista, en què defensà sempre la igualtat de drets de la dona i la llibertat política. En 1931 va ser elegida diputada a les llistes del Partit Radical Socialista, de tendència liberal i laic.

89. Victoria Kent Siano (1889-1987): natural de Màlaga, va estudiar Dret a la Universitat Central. Va ser la primera dona al món a intervenir davant d'un consell de guerra, en què aconsegueix l'absolució del seu defensat. El 1932 estava afiliada al Partit Radical Socialista. En 1931 va ser elegida diputada de les Corts Constituents per Madrid. A les eleccions del 16 de febrer de 1936, Victoria Kent va ser elegida diputada per Jaén, a les llistes d'Esquerra Republicana, que formava part del Front Popular. Va ser designada personalment pel president de la República, Alcalá-Zamora, com a directora general de Presons.

juntament amb la intel·lectual Margarita Nelken⁹⁰, la qual, des de fora del Parlament, defensava la mateixa causa:

«Que creo que no es el momento de otorgar el voto a la mujer española. Lo dice una mujer que, en el momento crítico de decirlo, renuncia a un ideal.

Lo pido porque no es que con ello merme en lo más mínimo la capacidad de la mujer; no, Sres. Diputados, no es cuestión de capacidad; es cuestión de oportunidad para la República.

Cuando la mujer española se dé cuenta de que sólo en la República están garantizados los derechos de ciudadanía de sus hijos, de que sólo la República ha traído a su hogar el pan que la monarquía no les había dejado, entonces, Sres. Diputados, la mujer será la más ferviente, la más ardiente defensora de la República; pero, en estos momentos, cuando acaba de recibir el Sr. Presidente firmas de mujeres españolas que, con buena fe, creen en los instantes actuales que los ideales de España deben ir por otro camino, cuando yo deseaba fervorosamente unos millares de firmas de mujeres españolas de adhesión a la República.

Por hoy, Sres. Diputados, es peligroso conceder el voto a la mujer.»

90. Margarita Nelken Mansberger (1894-1968): escriptora i política espanyola, coneguda per la seua defensa dels drets de la dona. Des de molt primerenca edat, es va dedicar a l'activisme polític i social. En 1931, ingressà en el PSOE, i va ser candidata a l'Aggrupació Socialista de Badajoz, sent elegida en les eleccions de 1931, 1933 i 1936, convertint-se en l'única dona elegida tres vegades seguides. Va estar en contra del vot femení, ja que deia que la dona espanyola podia posar en perill l'estabilitat de la República, ja que un percentatge molt elevat, abans de votar, ho consultaria amb el seu confessor -teoria que es va confirmar, ja que la primera vegada que van votar les dones van guanyar les dretes. En la Guerra Civil participarà als fronts de Toledo i Extremadura, i, activament, en la defensa de Madrid, al costat de l'organització de les Dones Antifeixistes. El 1936 s'incorpora al PCE. Treballà, a Perpinyà, en l'assistència als refugiats espanyols. Després de la caiguda de França en mans del feixisme, es traslladà a Mèxic, on treballà com a crítica d'art, i defensant la causa republicana. Va córrer a l'exili.

I Clara Campoamor, partidària sense restriccions del sufragi femení, tracta de refutar els arguments de Victoria Kent, sortint triomfadora:

«Precisamente porque la República me importa tanto, entiendo que sería un gravísimo error político apartar a la mujer del derecho del voto.

Yo soy Diputada por la provincia de Madrid; la he recorrido, no sólo en cumplimiento de mi deber, sino por cariño, y muchas veces, siempre, he visto que a los actos públicos acudía una concurrencia femenina muy superior a la masculina, y he visto en los ojos de esas mujeres la esperanza de redención, he visto el deseo de ayudar a la República, he visto la pasión y la emoción que ponen en sus ideales. La mujer española espera hoy de la República la redención suya y la redención del hijo. No cometáis un error histórico que no tendréis nunca bastante tiempo para llorar, al dejar al margen de la República a la mujer, que representa una fuerza nueva, una fuerza joven... Que está anhelante, aplicándose a sí misma la frase de Humboldt, de que la única manera de madurarse para el ejercicio de la libertad y de hacerla accesible a todos, es caminar dentro de ella.

¿No refluye sobre ellas toda la consecuencia de la legislación que se elabora aquí para los dos sexos, pero solamente dirigida y matizada por uno?

Es un problema de pura ética reconocer a la mujer, ser humano, todos sus derechos.

No olvidéis que no sois hijos de varón tan sólo, sino que se reúne en vosotros el producto de los dos sexos.»

Al final van triomfar les tesis sufragistes per 161 vots a favor i 121 en contra.

«Como presidente de las Cortes Constituyentes, y en su nombre, declaro solemnemente que éstas, en uso de la soberanía de que están investidas, han decretado y sancionado lo siguiente: España, en uso de su soberanía y representada por las Cortes Constituyentes, decreta y Sanciona, esta constitución⁹¹. [...]

Artículo 36. Los ciudadanos de uno y otro sexo, mayores de veintitrés años, tendrán los mismos derechos electorales conforme determinen las leyes.»

91. Constitució de la República Espanyola (9 de desembre de 1931): Títol III. Drets i deures dels espanyols, Capítol primer: Garanties individuals i polítiques.

V. Primeres falles republicanes (1932)

El recent canvi polític es converteix, juntament amb l'obtenció del vot femení, en principal protagonista de les falles de 1932. Destaquen les obres de F. Roda contra el vot femení, plantades a les places de Calatrava i San Bartolomé, amb els títols “Si les dones manaren” i “El vot de la dona”; o “Les mestresses del món” i “El vot femení”, aquestes últimes per a les conegudes plaça del Pilar i plaça de l'Àngel.

L'altre tema estrella amb el qual ens trobem, després d'analitzar seixanta dels monuments plantats, és el tema antimonàrquic, que apareix tractat de diverses formes, amb títols tan eloqüents com: “La indigestió del 12 d'abril”, a Maldonado i Vinatera; “Últim número”, a la plaça de la Pertusa; “El Triomf republicà”, de Cervantes-Padre Jofré; “La història sagrada espanyola”, de Pelayo-Matemàtic Marzal; “Alfonsito, quina planxa t'has portat”, a Cuba-Denia; “El Poble desperta”, Vivons-Cadis; “Pas per la frontera”, Cadis-Denia; “Els enemics de la República”, Serrano Flores-Camino de Algirós, i “La última Moxieranga”, per a Ripalda-Sogueros.

Aquest any se li concedeix el primer premi a un jove artista que durant els propers anys donarà molt a parlar, Regino Mas, el qual, després de treballar per amb els germans Guillot en projectes modestos, aconseguix el primer premi a la plaça de Sant Jaume, amb el lema “Concurs de belleses”, en el qual l'artista planteja una dura crítica –com bé diu el seu nom– sobre els concursos de bellesa i sobre la moda femenina.

Concurs de Belleses

*Es la fabrica de belleses
La falla qu' estem mirant
I la presidix la Venus
De Milo, al sentro plantá,
Que no pareguent prou guapa
És una pluja pintant,
De forma que a tindre brasos
Li soltara una galtà
Unes frotacions de yodo
Li están a un altra donant.
Pa que parega morena
Que axina heu pareixerá.
Representa una altra figura
El que li estan arrencant*

Premi
Mocador
Lletres Falleres
2023

Unes pinses, el pé!
Que t'en el llavi de dalt
I que sembla al bigoti
D'un sargento de caball.
L'atra en un paper de lija
Vulgarment paper d'escat
Li estan refregant l'esquena
Per ferli la pell suau
I si tal cosa no lògreixen
Li farán eixir la sanc
Totes elles se preparen
En fervor per a pasar
Al gran concurs de bellesa
Qu'es celebra a l'atra part
De la falla, alli derrere,
Aon funsiona un Tribunal
Per a adchudicar els premis
A les belleses mes grans.
iY hiá que vore l'altura
i importància del Xarrat!

"Concurs de Belleses", 1932

El temps passa de la Dictadura a la República, però el tracte a la dona –l'acudit fàcil– es manté, com si al carrer o al Parlament no ocorregués res.

S'ha incrementat la incorporació de la dona al món del treball, fins i tot a la mateixa festa. No cal oblidar que la dona col·labora directament en la confecció de la roba, dels més de mil ninots que es planten en les falles, ja no sols de València, sinó d'altres localitats amb tradició fallera, com ara Xàtiva, Gandia, Alzira, Torrent o Sagunt.

La dona només s'havia introduït amb nom i cognoms en la figura de fallera major, la qual cosa atorga una representació simbòlica, allunyada de tota responsabilitat i poder executiu.

La proclamació, en aquests anys, de les primeres falleres majors de la ciutat les converteix en un símbol, molt allunyat del que moltes dones defensen als carrers i les places de tot Espanya⁹².

92. FALLERES MAJORS 1932-1936: les falleres majors, en aquest període republicà, van ser: Consuelo Cariñena, Cruz Robles, Leonor Aznar Carceller, Amparo Albors Serrano, Vicentita Montoro Grustau i Filomena Montoro.

També cal dir, en aquest punt, que algunes d'elles, en el període bèl·lic, van haver de prendre partit i col·laborar, a la rereguarda, amb el Front Popular per recaptar fons i defensar la causa republicana.

L'any 1934 suposa una fita en el reconeixement del treball de la dona en el món de les falles: la creació de l'"Exposició del Ninot" implica la millora substancial no sols **del cap, fet principalment de cera, sinó que també cal vestir el ninot, i per això s'han de buscar modistes. Curiosament, en un setmanari madrileny, i gràcies al corresponsal Vicente Vidal Corella, a la revista *Crónica*, s'organitza un concurs destinat a triar, entre els "ninots", la millor figura femenina, tant pel seu modelat com la seua indumentària. Aquesta situació, per primera vegada, posa nom i cognoms a les centenars de modistes que confeccionaven els vestits dels ninots **des de cap a anys⁹³.

La màgia de l'artista José Roda, Marina Berenguer; la de l'artista Vicente Bedito, Elena Aura Giner; la d'Emilio Muñoz, Carmen Fernández; la de Francisco Canet, Mercedes Ferrer. La dels artistes Gacers i Baselga, va ser Luisa Aparicio.

Dins de la singularitat del concurs, cal destacar la importància dels membres del jurat, en el qual participen, en la seua primera convocatòria, Mariano i José Benlliure, Amparito Albors⁹⁴ –que va actuar de presidenta del jurat–, Luis G. de Linares i Vicente Vidal Corella.

L'èxit de la iniciativa va fer que es repetira l'any 1936, on van participar, com a jurats, Josep Renau, Manuel Jiménez Cotanda, Valentín Pla, Manuel Martínez Gandía i Vicente Vidal Corella.

Apareixen també noves dones col·laboradores dels artistes, com Carmen Meri Pérez, col·laboradora de Regino Mas, i la dona d'aquest, Carmen San Miguel.

El colp d'Estat va acabar amb molts projectes i centenars de bones idees. La desaparició de la revista *Crónica*, de tendències progressistes i frontpopulistes, va truncar aquest concurs,

93. Dades aparegudes al setmanari *Crónica*.

94. Amparito Albors: primera dona membre d'un jurat de Falles.

i desenes de modistes, gran part d'elles dones i filles dels artistes, van desaparèixer dels titulars, i reobriren només de forma espontània en les fotografies dels tallers dels seus marits o pares.

El final del somni republicà

El 21 de març de 1933 es constitueix a Alemanya el primer parlament del Tercer Reich, data que posa en alerta tots els demòcrates d'Europa. Precisament aquest mateix any van aparèixer nombrosos grups de tendències democràtiques, entre ells l'"UMA", secció de "Dones contra el Feixisme" fundada per la Internacional Comunista. Després del triomf de Hitler, van sorgir altres associacions, tant de caràcter local com nacional, amb la mateixa preocupació⁹⁵.

L'associació va adquirir summa importància a partir del colp d'estat a juliol de 1936. Se va dedicar a l'organització del treball de la dona a la rereguarda –"Comissió d'Auxili Femení"–, passant a dependre del Ministeri de la Guerra. Arribà, a principis de la guerra, a tenir més de cinquanta mil afiliades⁹⁶, era la seua presidenta Dolores Ibarruri⁹⁷.

Al costat de la "Pasionaria", avui menys conegudes, hi va haver moltes dones que, des dels seus llocs de responsabilitat, van defensar la causa

95. Agrupació de Dones Antifeixistes (AMA) i la seua versió catalana, la Unió de Dones de Catalunya (UCD), la Unión de Muchachas (UM), Aliança Nacional de la Dona Jove (ANDJ) i el Secretariat Femení del POUM (SFPOUM).

96. Els comitès d'UME estaven formats per dones de diferent ideologia, principalment per dones pertanyents a la UGT, PCE i CNT.

97. Dolores Ibarruri Gómez (1895-1989): política espanyola nascuda a Gallart, el 1918. Se l'anomenà "la Pasionaria". En 1920 participarà en la fundació del Partit Comunista. Va ser fundadora, el 1933, de la Unió de Dones Antifeixistes. En 1936 va ser elegida diputada per Astúries. En 1937 va ser elegida vicepresidenta en les Corts Republicanes. Va passar gran part de la seua vida a l'exili. En 1977 tornà a Espanya i va morir a Madrid el 1989.

republicana, com: Victoria Kent, Dolores Bargalló⁹⁸, Lucía Sánchez Saornil⁹⁹, Amparo Poch¹⁰⁰, María Teresa Andrade¹⁰¹ i Mercedes Comaposada¹⁰².

Durant les primeres setmanes, després del colp d'Estat, nombroses dones van voler defensar els ideals republicans i van acompanyar els soldats al capdavant. Principalment militants anarquistes, de o del POUM, van acudir per les zones d'Aragó, Guadalajara, la UGT País Basc i Madrid; però aquesta situació va durar poc de temps, **ja que l'UMA des de diferents partits o associacions, com

98. Dolores Bargalló Serra (1900-1980): nascuda a Barcelona i membre de Esquerra Republicana de Catalunya, va ser una de les defensores del dret a vot femení. El 1937, creà la Unió de Dones de Catalunya, grup del qual va ser presidenta. Al final de la guerra, va haver d'exiliar-se.

99. Lucía Sánchez Saornil (1895-1970): va ser militant anarquista i feminista. Compaginà el seu treball de telefonista amb el de poeta. El 1927 es trasllada València, on col·labora en diversos diaris com *Terra i Llibertat* i *Solidaritat Obrera*. En 1929 torna a Madrid, on va ser secretària de redacció al diari de la CNT. En 1937 torna a València, on lluita a favor del Front Popular. En 1938 es fa càrrec de la SIA, Solidaritat Internacional Antifeixista. Després d'un curt exili, va viure en la clandestinitat a Madrid i a València, ciutat on va morir el 1970.

100. Amparo Poch Gascón (1902-1968): militant anarquista. Estudia Medicina i Sociologia. En la República, col·labora directament amb Federica Montseny en el Ministeri de Sanitat. Es nomenada, el 1936, directora de l'Assistència Social a València. En 1937, es trasllada a Barcelona amb el càrrec de directora de la Casa de la Dona Treballadora. Al final de la guerra i des de França, ajuda els refugiats espanyols. Va morir a l'exili, a França, en 1968.

101. María Teresa Andrade: secretària General del Secretariat Femení del Partit Marxista, dissident del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM).

102. Mercedes Comaposada Guillén, 'Mercedes Guillén' (1901-1994): pedagoga advocada anarcosindicalista nascuda a Barcelona. Durant la seua joventut, col·laborarà amb la CNT, i, des de la seua militància, ajudà al grup de Dones Lliures, el 1936, intentant crear la Federació Internacional de Dones. Morí a París, en el exili, el 1994.

el PCE, es van oposar que la dona estigués al front, i van limitar la seua feina a les tasques de la rereguarda.

Avui només ens arriba un reduït nombre de noms de milicianes, com: Rosario Sánchez, 'la Dinamitera', Castella Méndez, Angelita Martínez, Consuelo Martín, Margarita Fuente i Lina Odena¹⁰³.

*Rosario, dinamitera,
sobre tu mano bonita
celaba la dinamita
sus atributos de fiera.
Nadie al mirarla creyera
que había en su corazón
una desesperación,
de cristales, de metralla
ansiosa de una batalla,
sedienta de una explosión.
Era tu mano derecha,
capaz de fundir leones,
la flor de las municiones
y el anhelo de la mecha.*

*Rosario, buena cosecha,
alta como un campanario
sembrabas al adversario
de dinamita furiosa
y era tu mano una rosa
enfurecida, Rosario.*

103. Rosario Sánchez, 'la Dinamitera' (1919-2008): miliciana espanyola nascuda a Villarejo de Sanvanés, el 1936. Amb 16 anys, s'incorporà a les Milícies Obreres del 5è Regiment, i lluità a Somosierra contra les tropes del general Mola. Fou destinada a la secció de dinamiters, on va perdre una mà manipulant un cartutx. Després de perdre la mà, és destinada a la centraleta de l'Estat Major. En 1937, s'incorpora al capdavant en l'ofensiva de Brunete, assolint el grau de sergent. Es fa càrrec de la correspondència en el front. En quedar-se embarassada de la seua parella, es traslladà a l'oficina de Dolores Ibarruri, a Madrid. Després d'intentar l'exili des del port d'Alacant, va ser detinguda i va passar un llarg temps a les presons franquistes.

*Buitrago ha sido testigo
de la condición de rayo
de las hazañas que callo
y de la mano que digo.
¡Bien conoció el enemigo
la mano de esta doncella,
que hoy no es mano porque de ella,
que ni un solo dedo agita,
se prendó la dinamita
y la convirtió en estrella!
Rosario, dinamitera,
puedes ser varón y eres
la nata de las mujeres,
la espuma de la trinchera.
Digna como una bandera
de triunfos y resplandores,
dinamiteros pastores,
vedla agitando su aliento
y dad las bombas al viento
del alma de los traidores.*

“Rosario la dinamitera”, Miguel Hernández, 1937

D'altra banda, els intel·lectuals s'havien mobilitzat, preocupats per les notícies que venien d'Itàlia i Alemanya, i havien fundat l'Aliança d'Intel·lectuals Antifeixistes. A la ciutat de València, en els primers dies d'agost de 1936, es va celebrar una reunió a la qual van assistir nombrosos artistes i intel·lectuals, entre ells diversos membres del món faller, com Rafael Raga i Ismael Archelos, així com diverses dones: Elisa Piqueras¹⁰⁴, Rafaela Camoin¹⁰⁵

104. Elisa Piqueras Lozano (1912-1974): pintora i escultora, natural d'Albacete. Estudià a València. Va ser membre de la FUE i amiga de Josep Renau i Manuela Ballester, amb qui inicià l'exili a Mèxic.

105. Rafaela Camoin (1903-¿?): professora, l'última dada de què es disposa la situa a Mèxic.

Magdalena Marzal¹⁰⁶, i Manuela Ballester¹⁰⁷.

«Se ha a producido en toda España una explosión de barbarie en que las viejas formas de la reacción del pasado han tomado nuevo y más poderoso empuje, como si alcanzasen una suprema expresión histórica al integrarse en el fascismo.

Este levantamiento criminal de militarismo, clericalismo y aristocratismo de casta contra la República democrática, contra el pueblo, representado por su Gobierno del Frente Popular, ha encontrado en los procedimientos fascistas la novedad de fortalecer todos aquellos elementos mortales de nuestra historia, que por su descomposición lenta venían corrompiendo y envenenando el pueblo en su afán activo de crear una nueva vida española. Contra la auténtica España popular se ha precipitado para destruirla o corromperla, envileciéndola con una esclavitud embrutecedora y sangrienta, como la de la represión asturiana; este criminal empeño de una gran parte del Ejército, que al traicionar a la República lo ha hecho de tal modo que ha desenmascarado la culpabilidad de su intención, agravándola con la de traicionarse a sí mismo en la falsedad de los ideales patrióticos que se decía defender, sacrificando la dignidad internacional de España y ensangrentando y destruyendo el suelo sagrado de su historia. Y esto con tal ímpetu desesperado, demoledor, suicida, que la trágica responsabilidad delictiva de sus dirigentes lo ha determinado con características vesánicas de crueldad y de destrucción acaso jamás conocidas en España; en una palabra: fascistas.

106. Magdalena Marzal Soriano (1912-¿?): professora valenciana. Imparteix classes a la Casa de la Infància Giner de los Rios. En 1935 s'afilia al PCE i fa campanya en favor del Front Popular. És membre de l'Aliança d'Intel·lectuals en defensa de la Cultura de València, amb el càrrec de tesorera. Durant la guerra, es traslladarà a Rússia, com a responsable de la colònia de nens evacuats. En finalitzar la guerra, és depurada i apartada de l'ensenyament. Després d'estar a Rússia i a Anglaterra, regresa a Espanya per a exercir de mestra, però després de la seua jubilació, torna a Anglaterra, on va morir.

107. Manuela Ballester Villaseca (1908- 1994): pintora, feminista i il·lustradora; companya de Josep Renau. Va viure a l'exili, a Mèxic i Berlín.

*Contra este monstruoso estallido del fascismo, que tan espantosa evidencia ha logrado ahora en España, nosotros, escritores, artistas, investigadores científicos, hombres de actividad intelectual, en suma, agrupados para defender la cultura en todos sus valores nacionales y universales de tradición y creación constante, declaramos nuestra unión total, nuestra identificación plena y activa con el pueblo, que ahora lucha gloriosamente al lado del Gobierno del Frente Popular, defendiendo los verdaderos valores de la inteligencia al defender nuestra libertad y dignidad humana, como siempre hizo, abriendo heroicamente paso, con su independencia, a la verdadera continuidad de nuestra cultura, que fue popular siempre, y a todas las posibilidades creadoras de España en el porvenir*¹⁰⁸.»

La rereguarda

No cal oblidar les nombroses dones que, des de la rereguarda, van ajudar els centenars de refugiats arribats de tot Espanya a la llavors capital de la República; els donaren hostalatge, treballaren en locals d'infància per als orfes o en menjadors, confeccionaren roba i joguets, o organitzaren festes infantils, com la “Setmana Infantil” de 1937, o “de Muñecas”, o participaren en l’“Institut d’Assistència Social Mestre Ripoll”, o en la preservació i alfabetització dels combatents en les brigades volants de lluita contra l’analfabetisme, i en l’organització de les biblioteques populars, com és el cas de María Moliner i la poetessa Cencha Zardoya¹⁰⁹.

108. Dones intel·lectuals presents en el II Congrés Internacional d’Escriptors per a Defensa de la Cultura, celebrat al juliol de 1937, com Margarita Nelken, Rosario del Olmo, María Teresa León i Amparo González Muñoz, i que van signar el manifest final.

109. María Moliner (1900-1981): Tras acabar el Batxiller, el 1918, va ingressar a la Facultad de Filosofía i Lletres de la Universidad de Saragossa. In 1921, va obtenir la llicenciatura en Història. Va exercir a Simancas, València, Múrcia i va ser directora de la Biblioteca de la Universidad de València i del projecte de les biblioteques populars. El 1950 inicià l’elaboració del seu diccionari.

Les comissions de les falles es van sumar a la difícil situació i van decidir dedicar a la guerra els diners recollits entre el veïnat per a la festa. Així, van entregar tot allò recaptat als hospitals, refugis i llars infantils. També van ajudar per a la guerra tot el que girava al voltant d'aquest important festeig popular. També, els artistes fallers realitzaren treballs de propaganda artística, i les modistes que cosien els vestits de les figures falleres confeccionaren roba per a l'Exèrcit Republicà.

Unes altres, com les comissions dels carrers Conca o Cervantes-Pare Jofré, sortien pels carrers en dates assenyalades a postular en favor de les Milícies Voluntàries; sense oblidar la participació activa de nombroses falleres en la recaptació de fons en mítings de l'Espanya republicana, on demanaven per als hospitals i ferits.

Epíleg

En el bàndol guanyador també hi havia dones, les quals, des de l'altra Espanya –aquesta de xaranga i pandereta, devota, de sagrades formes i maneres venerables–, a aquesta Espanya de mà venjadora, a aquesta Espanya, la van defensar perquè en ella hi creien. No cal oblidar la Secció Femenina¹¹⁰, que va tenir al capdavant Pilar Primo de Ribera¹¹¹, o la delegada d'Auxili Social, María Rosa Urraca

110. Secció Femenina: És la branca femenina del partit polític "Falange Española". Fundada, el 1934, per Pilar Primo de Rivera. Sota l'ideari polític, de tendències feixistes, agafà com a figures a imitar un Isabel La Católica i Santa Teresa de Jesús.

111. Pilar Primo de Rivera (1907-1991): Fundadora de la Sección Femenina, germana de José Antonio Primo de Rivera i filla del general Primo de Rivera. Va estar al capdavant de l'organització fins a la seua dissolució, en la dècada dels anys setanta.

Pastor¹¹², i la seua fundadora, Mercedes Sanz Bachiller¹¹³.

Després del final de la guerra, les dones van retrocedir més de mig segle: van perdre els seus drets, el divorci, els matrimonis civils i fins i tot el seu dret al treball; però això és una altra història.

**Premi
Mocador
Lletres Falleres
2023**

Bibliografia consultada

- ALCALDE, Carmen. *La mujer en la Guerra Civil Española*. Editorial Cambio16, Madrid 1976.
- BORNAY, Erika. *Las hijas de Lilith*. Madrid: Cátedra, 1990.
- BUSSY GENEVOI Daniele, *Mujeres de España de la República al franquismo*, en *Historia de las Mujeres*. Editorial Taurus, Madrid 2003.
- CABRERA BOSCH, Mª Isabel. “Las mujeres que lucharon solas: Concepción Arenal y Emilia Pardo Bazán”, en VVAA. *El feminismo en España: dos siglos de historia*. Ed. de Pilar Folguera. Madrid: Pablo Iglesias, 1988, p. 29-50.
- CELMA VALERO, María Pilar. “Feminismo Fin de siglo: más allá del amor”, en *Actas de “El Banquete. Primeros encuentros sobre el amor”* (septiembre, 1993). Zaragoza: Universidad de Zaragoza (en prensa).
- GARCÍA LARA, Fernando. *El lugar de la novela erótica española*. Granada: Excm. Diputación Provincial de Granada, 1986.
- GARCIA-NIETO, Carmen *Guerra Civil española 1936-1939*. Editorial. Salvat. Barcelona, 1982.
- IBARRURI Dolores, *El único Camino*, Colección Ebro edición 93.

112. María Rosa Urraca Pastor (1907-1984): dirigent carlista de brillant oratòria, que va pertànyer a l'organització “las Margaritas”. Es participà destacada del colp d'estat contra la Segona República. Va ser membre del Consell Nacional del Moviment. En la Guerra Civil, treballà com a infermera. S'ocupà dels orfes de guerra i va sostenir que no mereixien el mateix tracte els fills dels republicans que els del bàndol franquista.

113. Mercedes Sanz Bachiller (1911- 2007): va ser fundadora de Auxilio de Invierno, passant a dir-se després Auxilio Social, organització de caràcter benèfic. Fou Procuradora de les Corts Franquistes des de 1943 fins a 1967.

- LAVER, James. Breve historia del traje y la moda. Madrid: Cátedra, 1995 (5ª ed.)
- LITVAK, Lily. Erotismo fin de siglo. Barcelona: Antonio Bosch, 1979.
- NASH Mary, *Maternidad Maternología y reforma Eugénica en España*, en *Historia de las Mujeres* Editorial Taurus, Madrid 2003.
- NASH, Mary. *Mujer, familia y trabajo en España (1875-1935)*. Barcelona: Anthropos, 1983.
- RAMOS Mª Dolores, *¿Madres de la Revolución? Mujeres en los movimientos sociales*, en *Historia de las Mujeres* Editorial Taurus, Madrid 2003.
- SCANLON, Geraldine M. *La polémica feminista en la España contemporánea (1868-1974)*. Madrid: Akal, 1986.

**Premi
Mocador
Lletres Falleres
2023**

Nota esclareidora: totes les referències de llibrets de falla, revistes i altres publicacions, estan reflectides a les notes a peu de pàgina i són propietat de l'autoria de l'article.

Finalistes Emili Llueca

↓

“Màgia i llegendes valencianes.

Els nostres monstres”

Amparo Pons Cortell

Falla La Palmera de Sagunt

“Els dijous lladrers”

Ignasi Corresa Marín

Falla Plaça Rodrigo de Sagunt

Guanyador Emili Llueca

↓

“La importància d’unes falles sostenibles”

Gaby Collado Soria

Falla Luis Cendoya de Sagunt

Convoca

↓

Associació Cultural Falla Penya El Mocador

L’Arxiu Camp de Morvedre

Col·labora

↓

Ajuntament de Sagunt

Gabinet de Promoció del Valencià

de l’Ajuntament de Sagunt

Premi

Emili Llueca

Lletres Falleres

2023

Les falles han deixat de ser com es plantejaren ja fa uns segles, on uns parots coronaven uns cadafals xicotets fets en molts casos de robes i trastos vells que tenien els veïns del barri. Les falles hem evolucionat fent que cada volta aquests cadafals siguen més grans (ja que encara molta gent pensa que com més volum millor) i fets d'uns materials que no són molt amigables amb el medi que ens envolta (sols cal veure el cel de la nostra ciutat el dia de la cremà).

Alhora que han anat creixent els cadafals s'han multiplicat els actes i any rere any atraïem més turistes i visitants, cosa que junt amb la vistositat de la festa marcera, i l'expressió artística de les nostres falles, va fer que fa uns anys se'n declarara per la UNESCO com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat.

Però ens hem de parar a pensar no en el que les falles són hui, sinó el que seran les falles en el futur i a més a més no sols hem de pensar en nosaltres, els fallers, sinó en la resta del que ens envolta i pensar si les nostres falles, de les quals estem bojament enamorats, són sostenibles.

Però, què és la sostenibilitat?

Si volem entendre què és la sostenibilitat en el món de les falles o unes falles sostenibles, primer hem d'entendre el significat de la paraula sostenibilitat, i amb ella la de desenvolupament sostenible. D'aquesta manera, la sostenibilitat es refereix, per definició, a la satisfacció de les necessitats actuals sense comprometre la capacitat de les generacions futures de satisfer-ne les seues, garantint l'equilibri entre creixement econòmic, cura del medi ambient i benestar social. D'ací naix la idea del desenvolupament sostenible, com aquella manera de progrés que manté aquest delicat equilibri hui, sense posar en perill els recursos del demà. Perquè mai hem d'oblidar-nos del futur!

Dins de la vida quotidiana, del nostre dia a dia, a conseqüència de l'acció de l'ésser humà, es generen problemes mediambientals, aquests problemes ambientals posen en perill tant la salut del planeta com la nostra, i aquest impacte que generem a vegades sense assabentar-nos, no pot fer-nos oblidar el gran repte per a tota la humanitat si volem fer que perdure el nostre planeta i no és un altre que la lluita enfront del canvi climàtic. És per

això que hui en dia, organismes com la Unió Europea (UE), el Fons Monetari Internacional (FMI) o el Banc Mundial (BM) s'han posicionat a seguir la senda marcada per l'Agenda 2030 a la recerca d'un món més sostenible.

Aquesta agenda 2030 ha marcat una sèrie d'Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS), per a poder protegir i garantir el futur del nostre planeta. Així, si fem referència a eixos ODS que s'haurien de complir dins del món de les falles, hauríem de plantejar-nos complir el número 13, Acció climàtica, ja que moltes parts de la nostra festa, encara que molta gent no vulga reconèixer-ho, contaminen, tant acústicament com ambient-talment, i això és el que desgranarem en aquest article.

Per què no són sostenibles les falles?

Si parlem d'unes falles sostenibles, el primer que li ve al cap a qualsevol persona són els materials dels quals està composta la nostra falla, eixos que hem esmentat abans, que no són *amigables* amb el medi que ens envolta, però no sols depén d'aquest factor que les falles siguen sostenibles o no, hi ha una combinació o sèrie de factors que caldria millorar dins de la nostra festa per poder aconseguir la preada sostenibilitat, i no tots ells depenen dels fallers o la gent involucrada a la festa, sinó de tots els grups d'interés lligats a la nostra població durant la celebració d'aquests dies festius, és a dir, els esmentats fallers, comerciants, veïns, turistes, artistes fallers i la gent que governa la nostra ciutat o poble.

Aquests factors dels quals depén la sostenibilitat de la nostra festa podríem agrupar-los de la següent manera:

El soroll: la bullícia dels carrers per l'aglomeració de gent durant els dies de falles, que junt amb els milions de petards que es llancen als carrers, les xaranges que amenitzen les cercaviles i les orquestres i discomòbils que actuen a les revetles augmenten la contaminació acústica. A més a més, a banda d'aquesta contaminació acústica continuada, s'ha de sumar la contaminació acústica puntual que generen les mascletades o els castells de focs d'artifici que es llancen en diferents punts de les nostres poblacions.

Està clar que la nostra festa va lligada a la pólvora i a la música i que sense elles no es pot

concebre, però ben bé és cert que des d'un temps a aquesta banda la reducció de l'horari nocturn tant per a les actuacions musicals com per a llançar petards fan que el soroll es faci més compatible amb el descans veïnal, i la convivència dels quatre dies de falles entre fallers i veïns siga més fàcil.

La contaminació lumínica: cada racó de la nostra ciutat on es planta falla està il·luminat. Al girar cada cantó trobem aquestes llums potents dels focus que il·luminen la falla perquè els veïns, turistes i visitants puguen gaudir-les durant la jornada nocturna. Aquest excés de llum dels focus, junt a les falles que il·luminen el seu barri amb milers de bombetes suposen una despesa energètica excessiva extra.

A poc a poc eixa despesa es va millorant, encara que és impossible erradicar-la de forma definitiva. Les nostres comissions estan invertint cada volta més en les bombetes i focus LED enfront de les bombetes i focus convencionals, aquest canvi de les llums tradicionals a les llums LED pot suposar una reducció del consum elèctric de fins al 50%.

A banda d'allò s'hauria de fer un plantejament per a millorar, més si cal, la millora energètica i fer una gestió més eficient i sostenible de la nostra contaminació lumínica, i entre les estratègies que es podrien plantejar, una de senzilla és acurtar els horaris en què les llums estan enceses, com certes hores de la nit, quan acaben les revetles, que s'haurien de programar perquè s'apagaren o reduir la potència emprada o la quantitat de focus i bombetes enceses a eixes hores.

Igualment s'hauria de plantejar per part de les comissions falleres l'ús d'energies renovables, de panells solars fotovoltaics o similars per a produir una energia més neta.

Els residus: en els dies de falles, com s'ha esmentat, augmenta el volum de visitants per poder gaudir de la nostra festa, cosa que augmenta també el volum de residus sòlids urbans (RSU) a les nostres poblacions ja de per si mateixes, el que conjuntament amb la quantitat elevada de residus que es produeixen dins de les carpes, casals i revetles, fa que s'haja de tindre en compte aquest factor com un dels importants per a fer la nostra festa més sostenible (es calculen que només al cap i casal es generen 10.000 tones de residus). I no tot radica en el gran volum de residus generats, sinó

també s'ha de tindre en compte la difícil gestió que es produeix durant aquests dies, ja que ens trobem amb carrers tallats, carpes enmig dels carrers on abans s'ubicaven eixos contenidors, diferents canvis de localització d'aquests i fins i tot la dificultat del pas del camió del fem que ha de fer la recollida.

Segons diferents estudis realitzats els dies importants de la festa josepina, disminueix la separació de residus, sobretot el plàstic i el cristall, i esmenten que uns dels motius principals és que la majoria de les voltes a les revetles, la gent quan s'acaba el got o la botella del que estiga bevent no els tira al contenidor que li toca, ja que en moltes ocasions no en té cap prop per a fer-ho, i fins i tots moltes vegades acaben eixos gots o botelles a terra, en un incivisme col·lectiu que tant els fallers com els visitants hem de millorar.

Una forma de millorar aquest factor negatiu seria prendre mesures per part de les comissions falleres posant als casals, a les carpes i a la zona del recinte faller on es fan les revetles, contenidors de reciclatge, com a mesura per a poder separar per a reciclar els residus.

Però no sols els fallers i visitants reciclem menys eixos dies, els mateixos veïns aliens a la festa reciclen menys, ja que en no tindre els contenidors de reciclatge prop o a la mateixa ubicació de sempre, fa en molts casos que es produïska una disminució de la separació de residus, cosa evitable, ja que no tindre un contenidor a escassos metres de casa no suposa un impediment per a reciclar.

La contaminació ambiental: és el factor principal que genera debat quan ens referim a la sostenibilitat de la nostra festa, del qual hi ha prou escrit sobre aquest tema i no sols parlem sobre els materials dels quals estan fetes les nostres falles, sinó també del que contaminen els petards i els productes químics dels quals estan fets. Anem a intentar contar una miqueta d'açò, des de les diverses postures trobades.

Com ja hem parlat, els draps i mobles vells (les falles originals) anaren canviant la composició de les falles per diversos materials per a aconseguir una grandiositat que amb aquests no era possible. Fou el cas a la dècada dels setanta on l'artista José Martínez Mollá va introduir la fibra de vidre o el polièster en la confecció de figures. El seu ninot

indultat per a la Plaça del Pilar de 1977 seria el primer que obtingué aquest reconeixement i en què s'utilitzà aquest material, que permetria treballar grans volums de poc pes, i dotar les peces d'una perdurabilitat mai vista fins al moment. Això sí, el temps ha demostrat que aquest material, i algunes de les tècniques que requereix el seu ús, han provocat malalties pulmonars greus per la inhalació d'alguns productes o residus.

Però el gran canvi a la concepció de les nostres falles arribà de la mà de Santaaulalia, que el 1984 utilitzà per primera vegada el poliestiré expandit o suro blanc per a modelar parts del grup que presentà a l'Exposició del Ninot per a la falla Ferroviària. Aquest material seria utilitzat quatre anys després per Vicente Almela, en el cadafal "La mar de falla", que plantà per a la comissió Espartero-Gran Via Ramón y Cajal, per a modelar per primera vegada grans volums, fins a arribar a la primera falla de secció especial tota de suro blanc, de Santaaulalia, que va fer per la comissió de Na Jordana, amb lema "El verí del teatre", de 1994.

El suro blanc facilita la creació de grans volums, però fa lletja la *cremà*, i resulta més car que el cartó. Aquest material, hui en dia té detractors i defensors pel que fa a la seua contaminació respecte amb la de la fusta i cartó emprats en èpoques anteriors.

Hem de reconèixer que el poliestiré o el pàntex contamina, sí, clar que contamina, però per als defensors del cartó hem de dir que el cartó amb el qual es feien les falles fa unes dècades contamina encara més, ja que eixe cartó, entre els seus components, destaquen tota mena de residus, ja que per a la seua fabricació s'utilitzaven draps reciclats i altres materials, amb restes, a vegades fins i tot amb continguts de plom.

Però què és el poliestiré expandit (EPS)? I per què s'aplica tant en el món faller?

És un plàstic derivat del petroli anomenat monòmer d'estiré mesclat amb un agent expansor anomenat pentà. Aquesta mescla, al contacte amb vapor d'aigua, s'expandeix en boletes lleugeres que després modelen apegant-se unes amb altres. Es compon en un 95% d'aire.

Hi ha prou avantatges que han ajudat a fer que el poliestiré expandit substituísca el cartó-pedra en la fabricació de les falles. En primer lloc, aquest material posseeix la resistència i la flexibilitat

adequades per al tall i modelatge dels blocs. A més, amb un coating (recobriments) adequat resisteix prou bé l'aigua (les falles estan exposades a les adversitats meteorològiques) i no agarra amb la facilitat que ho fa el cartó. Tampoc constitueix cap substrat per a cap microorganisme.

Aquest conglomerat de color blanc, que es presenta en làmines de distinta grossor, permet obtindre textures molt diverses, pesa poc i és de molt fàcil maneig.

Pel que fa al temps, utilitzant suro blanc, es pot modelar una figura en la tercera part del temps usat pel mètode tradicional. D'aquesta manera s'estalvia haver de buidar el motle i tirar de cartó en el negatiu. Els ninots modelats en suro només necessiten una passada de cartó fi.

Però quins inconvenients té el poliestiré?

Com ja hem esmentat, l'inconvenient principal és que és prou contaminant quan el cremem. Això es deu al fet que no s'aconsegueix la temperatura adequada per a la combustió completa del poliestiré, que necessita uns 1.000 °C i que generaria simplement diòxid de carboni i aigua, ambdós incoloros. Com que no s'aconsegueix aquesta temperatura part del carboni no reacciona completament, quedant com a sutja, el sòlid negre que veiem pujar cap al cel espentat per la massa d'aire calent que ascendeix des de les flames el dia de la cremà. En realitat, i per concretar un poc més, aquesta combustió incompleta genera, a més de la sutja, quelcom menys evident i potser més problemàtic: una complexa mescla d'hidrocarburs policíclics aromàtics.

Aquesta forma de cremar que té el poliestiré expandit (EPS) ha generat prou polèmica i controvèrsia sobre la salubritat de l'ús d'aquest material per a la construcció de falles. Molts asseguren que les falles dels últims anys contaminen molt més que les velles falles de cartó-pedra, però aquesta afirmació no està del tot clara.

D'una banda, és cert que la combustió del poliestiré expandit allibera moltes partícules i estiré, la qual cosa suposa un important perill per a la salut. No obstant això, cal admetre que la combustió del cartó i de la fusta produeix més quantitat de monòxid de carboni, un dels principals agents contaminants de l'atmosfera.

Així es demostra segons un estudi d'EUMERS (European Manufactures of EPS), on es mostra una comparativa de la toxicitat de fums del EPS i fusta de pi.

**Premi
Emili Lluca
Lletres Falleres
2023**

	Gasos que es desprenen	300°C	400°C	500°C	600°C
EPS	Monòxid de carbó	50*	200*	400*	1000*
	Estirè monòmer	200	300	500	50
	Altres components aromàtics	fracci- ons	10	30	10
	Bromur d'hidrogen	0	0	0	0
Fusta de pi	Monòxid de carbó	400*	6000*	12000*	15000*
	Components aromàtics	-	-	-	300

*cremant sense flama

Notes: condicions d'assaig segons DIN 53436; índex de flux d'aire 100 l/h; provetes d'assaig de 300 mm x 15 mm x 20 mm comparades en condicions normals d'ús final.

Per la seua banda el documentalista de Falles Manuel Sanchis Ambrós, en una taula de debat feta per la Falla Lepanto-Guillem de Castro, sota el lema *Retrobem la cremà*, va fer insistència en la contaminació que es produeix quan es crema el cartó, les pintures, els vernissos i la fusta, i va afirmar: “El suro blanc l'única cosa que té és una combustió molt calòrica. No obstant això, la resta dels components habituals que s'empren en la realització d'una falla, com el cartó, la fusta i les pintures són molt més contaminants”.

Controvèrsia o no, el que està clar és que els monuments fallers continuen evolucionant, que hem d'adaptar-se al canvi climàtic que estem vivint i que hem de plantejar-nos que les nostres falles siguin més amigables amb el medi ambient, per això en el que respecta a reduir la contaminació es planteja utilitzar altres polímers creats a través de la pell de taronja, sobre els quals s'està investigant als EUA, o altres

derivats de la dacsa, o de la palla d'arròs, que s'està investigant a la Politècnica de València perquè tots aquests plàstics són biodegradables i que ja estan sent emprats en algunes proves pilot, com les que comentem a continuació.

I és que amb alguns d'aquests productes alternatius al poliestiré es poden matar dos pardals d'un tir a la problemàtica ambiental, i és que la crema de la palla de l'arròs és prou contaminant si no es tracta el material. És per això que aquest material creat gràcies a la palla d'arròs, permet fomentar l'economia circular, eliminar residus i aportar valor en un producte que ja té valor per si mateix.

Segons l'enginyera Ana Blasco, no existeix cap problema en la crema d'aquest material, ja que la palla es troba tractada, triturada i seca i mesclada amb aglutinants que genera un fum de color blanc i per tant que no emet CO₂.

Aquest projecte innovador de la palla d'arròs es va començar a la Universitat Politècnica de València (UPV) de la mà dels professors Rubén Tortosa i Miguel Sánchez amb l'objectiu d'usar materials sostenibles en els monuments fallers. Per a això, utilitzen la palla de l'arròs, residu de l'agricultura valenciana i antany també material de farciment per a crear les primeres falles. L'objectiu del projecte és plantejar una nova manera de preparar els ninots de falla basada en la tecnologia d'impressió de 3D, amb materials de reciclatge com la palla de l'arròs, les serradures o altres residus agrícoles que pogueren funcionar de manera semblant amb la finalitat que la combustió siga més neta i es rebaixen o anul·len així els contaminants que es desprenen a l'atmosfera.

Per a poder utilitzar la palla de l'arròs, aquesta ha de ser triturada, fins a fer-la com les serradures, amb la finalitat d'obtindre després una pasta per a començar a treballar i crear la figura que es projecte.

A banda d'aquests materials, també s'han emprat en el disseny d'algunes falles suro vegetal fet a partir dels residus vegetals procedents d'excedents de neteges de jardins, branques o fulles, malgrat que el seu cost duplica el del suro convencional. Aquest material ha sigut emprat per la falla Peu de la Creu a la seua falla infantil de 2022 de la mà de l'artista Mario Pérez.

Està clar que aquest material (suro vegetal) és el doble de car que el suro normal, però a l'estar fet amb material vegetal reciclat es redueix sensiblement la petjada de carboni i en cremar ens evitariem eixe fum característic tan negre que solta el poliestiré fet a base de petroli i que tant contamina.

És per això que com es pot veure hi ha alternatives menys contaminants, i que el que caldria fer hui en dia és intentar reduir el seu cost perquè es poguera emprar més sovint a les nostres falles.

La contaminació ambiental es produeix sols amb la cremà de les falles?

La resposta és clara, NO. Hi ha diversos estudis que demostren que no són sols contaminen els materials cremats la nit de Sant Josep. Aquests estudis esmenten la contaminació dels productes químics dels petards, així com de les mascletades i els castells de focs d'artifici.

Segons l'estudi realitzat per *Ecologistes en acció*, el diòxid de nitrogen arriba els dies de falles a valors que dupliquen el valor mitjà anual de les estacions. Els dies 18, 19, 20 es produeix els valors màxims de contaminació per les partícules PM10 i PM2,5. L'augment en aquests dies de mascletades, de castells de foc i la crema de centenars de monuments fallers són els artífexs d'aquesta concentració de partícules en suspensió perjudicials per a la salut humana.

Un altre estudi de *L'Associació Mesura* reflecteix que els valors de partícules PM2.5 de la setmana gran a la ciutat de València dupliquen els habituals, cosa que els investigadors atribueixen als petards que es tiren al carrer i a l'augment de la mobilitat pel turisme. En aquest estudi es mostra una gràfica sota la qualitat de l'aire de València, on s'analitza la suma dels valors diaris del dia 7 al 27 de març de 15 anys (de 2005 a 2019) i fa una mitjana per dies.

Així, es pot veure que la contaminació atmosfèrica va en augment constant des del dia 7, la setmana prèvia a la setmana gran (del 14 al 19 de març): els valors mitjans de partícules PM2.5 pràcticament es dupliquen del 7 al 13, passant de 9,3 a 17,7.

La setmana prèvia a les Falles (del 7 al 13) té un valor mitjà de partícules PM2.5 de 14,6. La setmana gran (del 14 al 20) puja fins a 19,4; i la setmana posterior (del 21 al 27) baixen a 14.

Amb eixes dades l'enginyer químic i membre d'aquesta *Associació Mesura J.* Manuel Felisi destaca que “els petards que es tiren al carrer tenen un pes més gran del que pensàvem”. Les mascletades i els castells de focs artificials “tenen la seua importància”, però afirma que és molt rellevant “la suma de multitud de focus per tots els barris de la ciutat” i de manera constant.

Si ens fixem en els valors mitjans de PM2.5, veurem que els valors del dia 7 (9,3) es dupliquen en els dies de la setmana gran de les Falles, del 14 al 20. El major pic és l'últim dia de les festes, el 19 de març.

Felisi valora que aquest “repunt” es deu al fet que la gent s'acaba totes les reserves de petards que li queden a casa perquè el dia 20 ja no es poden tirar per normativa. “El dia 17 o el 18 et guardes per als dies següents, però l'últim dia ho cremes tot. És una crema continuada de pólvora”.

El que proposen des d'aquesta associació és “revisar la qualitat i la quantitat dels petards que es cremen”, per exemple, “amb un carnet i un límit de compra”.

Per altra banda l'estudi “*Episodis de contaminació atmosfèrica recreativa*”, afirma que els plomalls de fum presenten un contingut elevat de metalls com ara propellents, oxidants i/o estabilitzants. Els compostos de potassi són dominants en la pólvora (que és el propulsor dels focs artificials). Els de bari poden utilitzar-se com a oxidants i són útils com a estabilitzadors i com a agents colorants. Finalment tant el carbonat com el nitrat s'utilitzen per a crear efectes blancs o, en presència de clor, un color verd. Els nitrats i sulfats d'estronci poden utilitzar-se com a oxidants i, en presència de carbonat, produeixen un color roig.

Per a Teresa Moreno, investigadora de l'Institut de Diagnòstic Ambiental i Estudis de l'Aigua del CSIC, aquest estudi, “*Episodis de contaminació atmosfèrica recreativa*”, un dels treballs més esmentats en l'àmbit internacional sobre la contaminació provocada per la pirotècnia, deixa molt clar que “els focs d'artifici donen origen a pics de contaminació per partícules en suspensió, òxid nítrós, diòxid de sofre i micropartícules”.

El sector pirotècnic no és alié a les preocupacions mediambientals o les relacionades amb la contaminació acústica, reconeixen des

d'Aepiro. “La pirotècnia té un 90% de components inerts i un 10% de components actius que són els que generen emissions. Els inerts són sobretot paper i cartó, encara que també es reciclen residus d'altres indústries com la corfa de l'arròs. Hi ha materials actius com els clorurs de mercuri i arsènic que s'han substituït”.

Dins del mateix sector hi ha un corrent que aposta per la sostenibilitat i tracta de substituir els compostos contaminants que provoquen les explosions i els espectaculars colors per altres innocuos per a la salut i el medi ambient.

Entre les propostes del collectiu pirotècnic, podem destacar la *mascletà* disparada el 29 de febrer de 2020 en la Marina de València, una *mascletà* que els mitjans van batejar com a «mascletà sostenible», perquè l'encarregat dels focs, el taller de Ricardo Caballer, va aconseguir reduir en un 70% els residus utilitzant el mateix material pirotècnic com a suport.

El que està clar és que s'ha de treballar conjuntament entre el sector pirotècnic per a poder arribar a fer uns productes més compatibles amb el medi ambient que ens rodeja i reduir a la mínima expressió la contaminació relacionada amb aquests productes sense que es perda la idiosincràsia de la pólvora a la nostra festa.

Però tot és negatiu mediambientalment parlant en el que envolta les falles?

NO, CLAR QUE NO. Segons la conclusió d'un estudi de la Universitat Politècnica de València l'any 2021, on ha col·laborat la Falla Convent Jerusalem, es demostra que el tall de carrers durant la setmana fallera beneficia el medi ambient. I és que, a eixe estudi, fan una comparativa de l'estalvi de CO₂ d'evitar el pas dels vehicles pel tall de carrers enfront de la contaminació de CO₂ de la cremà. I el que diu l'estimació de l'estudi del grup Tics contra el Canvi Climàtic de la Universitat Politècnica de València i l'empresa Geminis Tools és que s'estima que les falles de València emeten més de 4.400 tones de CO₂ a l'any (la gran majoria a la nit de la cremà), però amb els talls de carrers s'evita la circulació de trànsit rodat i amb això l'emissió de 5.840 tones de CO₂. Per tant, segons aquest estudi, el que es deixa de contaminar és més que el que contaminen les Falles.

I cap a on volem anar? Quin volem que siga el nostre futur?

**Premi
Emili Lluca
Lletres Falleres
2023**

Doncs està prou clar que hem d'avançar sota unes falles més sostenibles, sobretot millorant els quatre factors abans esmentats, perquè si no ho fem, estem condemnant les nostres generacions futures, ja que la cura del medi ambient s'ha convertit en una prioritat per a la nostra societat.

Hem de treballar colze a colze tots els agents implicats dins de la festa fallera, fallers, veïns, pirotècnies, artistes fallers, governants, etc., per a poder dur endavant una sèrie de millores obligatòries dins de la nostra festa josepina que millore i disminuïska el que hui en dia contaminem per fer possible unes falles més amigables amb el planeta.

Hem d'estar tots disposats i mentalitzar-nos que no fa falta unes falles gegants, que la grandària no és el que importa, que hem d'encaminar-nos cap a emprar uns productes més verds i sostenibles, i incentivar-ne l'ús per part de les administracions públiques, ja que sols així tindrem un futur assegurat.

Perquè si una cosa hem de tindre clara és que: "Protegir el medi ambient no és un luxe que podem triar gaudir, sinó una qüestió de supervivència".

Bibliografia i webgrafia

- Ariño, A. (dir.): «Historia de las Fallas», València, *Levante-EMV*, 1990b
- Martínez, Ana M^a: «El arte de las fallas», 2016
- Alcañiz, J., Arxiu fotogràfic
- Revista *El Turista Fallero*
- Medina J., «La innovació a les falles, origen i influències». Article publicat en el llibret de la falla Plaça Rodrigo, 2018.
- Collado G., «L'evolució dels monuments». Article publicat en el llibret de la falla Plaça Rodrigo, 2018.
- https://www.capitalradio.es/noticias/empresas/fallas-sostenibles-crema-que-gusta-planeta-loles-leon_102742504.html
- <http://lavidadelascosas.com/fallas-y-fogueres-sostenibles/>
- <https://7tevalencia.com/es/hyperin-fallas-sostenibles/>
- <https://7tevalencia.com/es/ana-blasco-hyperin/>

- https://www.eldiario.es/comunitat-valenciana/valencia/fallas-sostenibles-valencia-nuevo-tipo-monumento-corcho-reciclado-experiencia-pionera_1_8462975.html
- <https://www.lavanguardia.com/local/valencia/20210309/6266551/petardos-movilidad-mas-contamina-aire-fallas-valencia.html>
- <https://digibug.ugr.es/bitstream/handle/10481/77650/11-57.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- <https://www.districtofallas.com/2021/09/07/las-fallas-generan-contaminacion-negativa-segun-la-upv/>
- https://elpais.com/diario/2007/11/26/cvalenciana/1196108289_850215.html
- https://www.elconfidencial.com/medioambiente/ciudad/2022-03-11/fuegos-artificiales-cuestionados-por-contaminacion_3388883/
- https://www.elconfidencial.com/tecnologia/ciencia/2020-07-02/fuegos-artificiales-toxicos-danan-celulas-pulmon_2665616/
- <https://www.levante-emv.com/valencia/2011/06/13/contaminacion-duplica-fallas-13059217.html>
- <https://www.elmundo.es/blogs/elmundo/ciudadanovalencia/2011/01/08/fallas-sanas-o-ilegales.html>

**Premi
Emili Lluca
Lletres Falleres
2023**

«Les falles han de parlar» és una de les frases cèlebres del dibuixant Ortifus en les seues immersions en la festa de les Falles, provocant la sàtira en cada escena i mostrant una cohesió en el missatge. El Premi Mestre Ortifus vol potenciar el treball d'aquelles comissions que en el seu llibret, tant en la portada com en els continguts, plasmen esta coherència amb la crítica de la falla plantada, perquè és allò que volem fer desaparéixer amb el foc.

Finalistes Portada

Falla Eduardo Merello (Port de Sagunt)
Falla Plaça del Forn (Alzira)
Falla Plaza Plaça Rodrigo (Port de Sagunt)
Falla Barri Sant Francesc (Oliva)

Premis
Mestre Ortifus
Lletres Falleres
2023

Guanyador Portada

Falla Saladar (Dènia)

Finalistes Coherència

Falla del Xúquer (Sueca)
Falla Barri Sant Francesc (Oliva)
Falla Ripalda-Beneficiència-Sant Ramon (València)
Falla Avinguda de Selgas (Xàtiva)

Guanyador Coherència

Falla Rois de Corella (Gandia)

Convoca

Junta Local Fallera de Xàtiva
Associació Cultural Amics del Mestre Ortifus

Patrocina

Junta Local Fallera de Xàtiva

Collabora

Falla Borrull-Socors
Ajuntament de Xàtiva

Portada

Premis
Mestre Ortifus
Lletres Falleres
2023

Coherència

Al Premi Climent Mata
es valorarà el disseny
de la publicació tenint
en compte la maquetació,
les il·lustracions, la temàtica
gràfica escollida, l'originalitat
i l'enginy. També es tindrà
en compte l'enquadrernació
i la presentació (carpetes,
accessoris, etc.). Encara que
en cap moment es valora
la part literària del llibre,
els continguts escrits
dels dibuixos i il·lustracions
han d'estar redactats
en valencià.

Finalistes

↓

Falla Plaça del Forn d'Alzira
Falla del Xúquer de Sueca
Falla Raval de Sant Agustí de Cullera
Falla El Portal de Sueca

Premis
Climent Mata
Lletres Falleres
2023

Guanyador

↓

Falla Rois de Corella de Gandia

Finalistes Local

↓

Falla Abú Masaifa
Falla del Raval

Guanyador Local

↓

Falla Avinguda Selgas i Adjacents

Organitza

↓

Junta Local Fallera de Xàtiva

Patrocina

↓

Junta Local Fallera de Xàtiva

Collabora

↓

Ajuntament de Xàtiva

Premis
Climent Mata
Lletres Falleres
2023

Autonòmic

Premis
Climent Mata
Lletres Falleres
2023

Local

La Federació Lletres Falleres, i en el seu nom l'Associació Cultural Comissió d'Estudis Fallers de Torrent (COMFET), amb la col·laboració de Junta Local Fallera de Torrent i el patrocini de l'Ajuntament de Torrent, convoquen la VI edició del Premi COMFET al millor contingut infantil en un llibret de falla de la Comunitat Valenciana, amb l'objectiu de premiar el treball que fan les comissions falleres en els llibrets en la promoció de l'ús del valencià.

Finalistes

Falla La Dula de Tavernes de la Valldigna
FallaAVINGUDA de Selgas i Adjacents de Xàtiva
Falla Cambro de Tavernes de la Valldigna
Falla La Via de Tavernes de la Valldigna

Premi
COMFET
Lletres Falleres
2023

Guanyador

Falla Plaça Germanies d'Alzira

Convoca

Associació Cultural Comissió d'Estudis Fallers
de Torrent (COMFET)

Patrocina

Ajuntament de Torrent
Samaruc Solucions Gràfiques

Collabora

Junta Local Fallera de Torrent

El Premi Portal de Valldigna
pretén donar a conéixer
la riquesa lírica que
tradicionalment podem
trobar als llibrets fallers
de les diverses comissions.
Al llarg de la història dels
llibrets, hem pogut empatitzar
amb les emocions dels autors
de les poesies. Lloances
a les Falleres Majors,
als presidents, als monuments,
als esdeveniments fallers...
hi poden ser premiades,
perquè les falles com la lírica
són emocions i sentiments.

Premi
Portal
de Valldigna
Lletres Falleres
2023

Finalistes

↓

“Després del fred”

Alba Fluixà Pelufo

Falla Beniopa de Gandia.

“L’origen-1948”

Jesús Girón Araque

Falla la Marina del Port de Sagunt

“Solstici”

José Colero

Falla Cambro de Tavernes de la Valldigna.

“Arrels”

Alba Fluixà Pelufo

Falla Avinguda de Selgas i adjacents de Xàtiva

Guanyador

↓

“Cloenda”

Josep Maria Tomàs González

Falla El Mercat de Silla

Organitza

↓

Associació Cultural Falla Portal de Valldigna

Patrocina

↓

Mandrilladora Alpessa

Collabora

↓

Ajuntament de Tavernes de la Valldigna

Premi
Portal
de Valldigna
Lletres Falleres
2023

L'última carcassa porta el silenci,
els comentaris, els comiats.
El cor s'assossega i s'asserena.
La calma abraça els carrers orfes de música i color.
L'aire perd la seua aroma de flors,
i els bunyols es queden sense vent,
mentre la pell de mil colors de masclets altius
esvara sense sentit per les voreres.

Els despertadors substitueixen les despertades.
El foc s'apaga després de consumir
l'efímer art de ninots i somnis.
Les fulles del llibret esgoten el seu treball
sense deixar d'enyorar les mirades dels seus protagonistes.
Un badall resignat tanca les portes del casal.

Xicotets nuvolets de cendra
s'amaguen en els racons dels jardins,
temorosos de ser agranats.
En un d'aquests,
la més xicoteta de les espurnes batega somorta.

Cansada, es va apagant lentament
fins que s'adona que,
ella sola, té el poder de convocar
la il·lusió de milers i milers de cors
que viuen per i per a la festa,
i es posa roja d'emoció
davant un futur que ja l'està cridant.

El seu caliu encén l'ànima de la terra
i de nou comença a bategar el record
de l'essència perfumada de pólvora i flors,
de llum i flama, de música i soroll màgic.
De nou, com un mític fènix,
comença a ressorgir pertot arreu
una nova imatge brillant de somnis adormits
que ressegueixen per onsevulla.

Un sospir trèmul
anhela la pròxima emoció del soroll eixordador,
viu i generós, de la festa fallera.

El Premi Murta és un microrelat on en poc espai descarregues un contingut ple de raons perquè el lector es pare a llegir, on s'ha de tractar la nostra llengua amb exquisit tacte i demostrant què en un llibre de falla també la riquesa cultural i literària es pot expressar en un escrit curt directe amb humor i perquè no amb sensibilitat siga d'un monument, d'un acte o inclús d'un succès.

Finalistes

↓

“Desconcert”

José Colero

Falla Cambro de Tavernes de la Valldigna

“Enamorat”

Arantxa Gimeno

Falla La Via de Tavernes de la Valldigna

“De la fusta a la festa”

Alicia Falcó

Falla Avinguda de Selgas de Xàtiva

“Jo, jo, jo. I si pot ser, jo”

Ximo Cerdà

Falla Joan Ramon Jiménez de Xàtiva

Guanyador

↓

“La victòria de l’art”

Pepa Rovira

Falla Màrtirs de Gandia

Convoca

↓

Junta Local Fallera d’Alzira

Collabora

↓

Ajuntament d’Alzira

Premi

Murta

Lletres Falleres

2023

Un reclam a la meua atenció em va fer esbossar un somriure. Era ell, ensenyant-me un full on havia escrit quatre frases, però eren les seues paraules i les havia assajat i havia preparat tot amb Marta. De sobte el menjador de casa es va convertir en un escenari improvisat, on jo, com a espectadora privilegiada, estava gaudint de l'estrena mundial del seu primer treball. Moviments assajats, pausats, acompanyats amb paraules apreses de memòria i un final, on una abraçada amb la seua cosina, delimitava l'acabament de l'espectacle. Mirades que esperaven una resposta a les que només vaig poder contestar començant a aplaudir amb totes les meues forces. Les seues cares de satisfacció van ser el millor del dia. Aquells fulls plens de lletres de diferents grandàries, pintades amb ceres de colors, van anar directament al lloc d'exposició per antonomàsia de la casa, la nevera. Les claus sonaren al pany de la porta i ràpidament allí estava ell, esperant per a contar-te el que havia succeït sobre aquelles taules imaginàries. La seua cara de goig ho deia tot i mentre t'ho contava, els seus ulls irradiaven una llum especial. Gestos de complicitat, d'intentar expressar eixe món fantàstic que en dos fulls havia escrit. I jo allí, mirant-vos encisada i pensant que no ho estàvem fent tan malament, que no sé com, però el nostre fill de cinc anys havia decidit passar de la tele, tauleta, mòbil o qualsevol altre dispositiu electrònic que tingués al seu abast a casa i preparar aquella meravellosa història plena de fantasia, enginy i imaginació, molta imaginació. Gràcies, Sergi, gràcies per demostrar-nos que encara hi ha esperança per al TEATRE i les arts!

**Premi
Murta
Lletres Falleres
2023**

El Premi Bernat i Baldoví pretén estimular el conreu d'un gènere teatral de llarga tradició històrica i popular entre els valencians. L'objectiu és potenciar el caràcter costumista i popular que es va representar al territori valencià als segles XIX i XX, a més de difondre l'art de la redacció del sainet valencià, amb l'humor, sàtira, embolic, reflex social i contingut moral que caracteritza este gènere. Per tant, pretenem evitar la desaparició del sainet.

Finalistes

↓

“La dona d’Ausias”

Josep Lluís Roig

Falla Màrtirs de Gandia

“El dia que rebenà la traca”

Josep Mª Tomás González

Falla Mercat de Silla

Guanyador

↓

“Una mansió als afores”

Miquel Fernández Ruiz

Falla Plaça de l’Ajuntament de Sueca

Organitza

↓

Junta Local Fallera de Sueca

Collabora

↓

Ajuntament de Sueca - Regidoria de Cultura

Premi

Bernat

i Baldoví

Lletres Falleres

2023

ARGUMENT

Vicenta i Onofre són un matrimoni jove, que treballen en una finca situada als afores d'un poble. Dins la mateixa la finca, hi ha una antiga mansió senyorial, de la qual Vicenta és l'ama de claus i es dedica a mantenir-la en condicions, especialment quan el seu propietari, en Cristóbal, decideix anar a passar alguna temporada amb la família. Per la seua part, Onofre du a terme les tasques de jardineria i de mantenir l'hort de tarongers que envolta el terreny on està ubicada la mansió. Marit i muller viuen en una modesta casa situada a l'entrada de la mateixa finca.

Un dia de pluja Vicenta rep la telefonada d'en Cristóbal, el propietari de la finca, qui li demana que tinga la mansió a punt, *donat* que un conegut seu està interessat a veure-la, la qual cosa farà sospitar a marit i muller que el propietari porta la intenció de vendre-la.

PERSONATGES

1. **Vicenta**: L'ama de claus. Dona d'Onofre. D'uns quaranta anys.
2. **Onofre**: El jardiner. Marit de Vicenta. D'uns quaranta cinc anys.
3. **Justino**: El corredor de finques. Mitjana edat.
4. **Gregori**: El comprador, mitjana edat.
5. **Eugènia**: La *dona* del comprador.
6. **Fabiola**: Filla d'Eugènia i Gregori. Jove.
7. **Loreto**: Filla d'Eugènia i Gregori. Jove.

LLOC I DECORACIÓ

La història transcorre a l'època actual i tots els personatges vestiran segons aquest criteri. L'escenari representarà el saló menjador d'una casa senyorial amb tres portes, una de central i dues de laterals. Estarà decorat amb mobles clàssics; una taula gran amb un parell de canelobres i quatre cadires, dues butaques cobertes amb un llençol i una perxa. En un racó de l'escenari hi haurà una xemeneia on estarà penjat un retrat antic, de mig cos, d'un home major, amb cabells blancs, vestit amb una camisa del mateix color i un llibre a les mans, i en un altre lloc del saló, el retrat antic d'una *dona* vestida de negre. El retrat de l'home haurà de poder ficar-se i llevar-se deixant a soles el marc.

Premi

Bernat

i Baldoví

lletres Falleres

2023

PRIMERA PART

Premi
Bernat
i Baldoví
Lletres Falleres
2023

S'obri el teló, i a l'escenari es troba Vicenta torcant els mobles del saló, al cap d'un moment entra precipitadament Onofre, amb un paraigua obert, donant a entendre que està plovent i, perquè s'eixugue, el deixa obert a l'entrada del saló.

Onofre: *Recolló i quina aigua cau! Ni en el "Danubio" universal degué espolsar tanta aigua...*

Vicenta: *Voldràs dir en el diluvi universal...*

Onofre: *I què més donarà! El que vull dir és..., que està plovent aigua a cànters.*

Vicenta: *Doncs, ara quan pare te'n vas a fer caragols.*

Onofre: *Amb tots els camps enfangats..., com vols que vaja a fer caragols, xica?*

Vicenta: *La que està enfangà soc jo...*

Onofre: *Doncs jo et trobe brillant.*

Vicenta: *No estic brillant..., estic suada..., perquè en tot el matí no he parat de fer faena.*

Onofre: *Però es pot saber què estàs fent?*

Vicenta: *Que no ho veus..., netejant..., fa dos mesos que no entrava al caseró i els mobles estan que fan pena..., no m'explique com pot entrar tanta pols...*

Onofre: *I per vindre a fer faena, és necessari anar tant maquillà?*

Vicenta: *És que hui m'he alçat amb mal cos...*

Onofre: *Hui a soles no..., tu ja fa temps que tens mal cos...*

Vicenta: *No vages fent-te el graciós que tu tampoc estàs ben acabat.*

Onofre: *Això ho diràs tu!*

Vicenta: *Però si quan vares nàixer el metge li va dir a ta mare..., "si aquesta criatura se'n puja per les parets..., és un andragó"..., que vas dient, xe!*

Onofre: *Mentida..., de menut era ben mono...*

Vicenta: *I de major també..., sols falta dur-te al zoo i que la gent et tire cacauets.*

Onofre: *Xe, que graciosa t'has alçat aquest matí!*

Vicenta: *Qui diu el que vol..., sent el que no vol..., així que arreplega el canvi..., que cega estava jo quan et vaig dir de casar-nos...*

Onofre: *I quina bufa hauria de portar jo..., quan et vaig dir que sí!*

Vicenta: *Tan feliços que érem fa cinc anys...*

Onofre: *Però si fa cinc anys encara no ens coneixíem...*

Vicenta: *Doncs per això mateix..., perquè encara no ens coneixíem...*

Onofre: Que si hagueres conegut un xic guapo i en diners..., què hagueres fet?

Vicenta: Jo haguera fet un documental, perquè eixa classe de xics estan en perill d'extinció..., com els gorilles.

Onofre: Doncs..., ni per més rics, ni per més guapos, serien més homes que jo...

Vicenta: Mira, Onofre..., no volia dir-t'ho, però la primera volta que et vaig veure nuet, em vaig ficar a pelar cebes...

Onofre: A pelar cebes..., per què?

Vicenta: Per dissimular les llàgrimes...

Onofre: De l'alegria...?

Vicenta: No..., del riure que em va entrar..., en veure't el flautí.

Onofre: Mira, Vicenta..., val més que em calle..., que calladet estic més guapo.

Vicenta: Tu no estàs guapo, ni girant-te de cul!

Onofre: Està vist que no puc gastar-te una broma.

Vicenta: I a què has vingut..., a veure'm..., o a malcorar-me?

Onofre: A no res..., però com no estaves a casa..., he suposat que estaries ací.

Vicenta: Doncs ací estic..., tot el matí fent faena...

Onofre: No sé quines ganes tens de fer faena..., total..., amb l'oratge que està fent, no ha de vendre ningú.

Vicenta: Doncs t'equivoques..., perquè aquest matí m'ha telefonat *don* Cristóbal per dir-me que un conegut seu està molt interessat en veure la mansió i m'ha demanat que li la tinguera a punt..., i això estic fent...

Onofre: Un conegut seu que vol veure la mansió?

Vicenta: Això m'ha dit!

Onofre: I quan pensen vendre...?

Vicenta: Segurament hui..., però el senyoret Cristóbal no ve..., a soles vindrà el seu conegut.

Onofre: I quin interès té eixe *paio* en veure el *caseró*?

Vicenta: I jo què sé..., no li ho he preguntat..., jo faig el que m'ha manat i punt.

Onofre: Ui..., *malo, malo*..., que sospitós és això...

Vicenta: Sospitós per què?... anem a veure?

Onofre: No sé, Vicenta..., però que *don* Cristóbal envie un conegut a veure el *caseró* sense estar ell present..., em pareix molt estrany.

Vicenta: Perquè amb l'aigua que està caient tindrà por de banyar-se..., jo què sé?

Onofre: Que ignorant eres, Vicenta...

Vicenta: Ignorant per què?... , anem a veure...?

Onofre: Però a tu et pareix normal que, amb aquest oratge, es presente un conegut de *don Cristóbal* a veure el caseró? No sé, Vicenta..., però amb eixes preses i tant d'interés..., em fa pensar.

Vicenta: Tu eres molt quimerós!

Onofre: Quimerós? Anem a veure..., quant de temps fa que *don Cristóbal* no ve amb la família a passar un cap de setmana?

Vicenta: (*Dubtosa*) Ui..., doncs ara que ho preguntes..., farà més d'un any.

Onofre: Veus..., això vol dir que ja passa de vindre..., a la policia amb *traqueta*!

Vicenta: I què! Això no vol dir res..., si no ve..., serà perquè no podrà.

Onofre: Mira, Vicenta..., el senyoret ja està molt major i des que faltà la *dona*, als fills no els agrada vindre..., així que el més segur és que haja decidit posar en venda el caseró.

Vicenta: M'ho haguera dit.

Onofre: No..., perquè primer voldrà saber si a eixe conegut li interessa comprar-lo i segurament li haurà dit..., ves i pega una *mirà* i si t'agrada ja ens veurem en ca el notari.

Vicenta: Doncs jo estic convençuda que eixe no és el motiu, perquè amb l'estima que *don Cristóbal* li té a aquesta casa i el respecte que li té als seus avantpassats, no crec que s'atrevisca a desfer-se d'ella.

Onofre: Als seus avantpassats no ho sé..., però als fills els importa un ou que la pose en venda..., com si volguera regalar-la..., tenen tots massa diners...

Vicenta: Home..., has de tindre en compte que, a part de la mansió, hi ha deu fanecades de terra..., massa ho saps...

Onofre: I tant que ho sé..., com que soc jo qui la treballa..., però què són deu fanecades de terra per a una família que tenen propietats escampades per tot arreu, i no saben ni per on paren...

Vicenta: Veus..., en això tens raó..., i mentre ells no saben el patrimoni que tenen, ací ens tens a nosaltres, vivint *de prestat*, en una caseta de mala mort..., que mal repartit està el món..., *refotre*!

Onofre: No ens queixem, Vicenta, que ni paguem lloguer, ni paguem la llum i, a més a més, tenim el treball sense moure'ns de casa. Tu saps a quanta gent li agradaria viure com nosaltres..., en una

caseta de camp..., rodejats de tarongers..., i a dues passes del poble?

Vicenta: Home..., mirant-ho així..., som uns privilegiats.

Onofre: Doncs, clar! Mentre tinguem un sostre on dormir i anem fregint i menjant..., què més volem?

Vicenta: Saps què et dic..., que faça el que li *done* la gana..., al cap i a la fi a nosaltres ni ens va ni ens ve.

Onofre: Dona..., això depén.

Vicenta: Depén de què?

Onofre: De què? Tu t'has parat a pensar si al conegut del senyoret li fera gràcia la mansió i decidira comprar-la?

Vicenta: No passaria res..., si té diners per comprar-la..., que la compre!

Onofre: Que figa estàs!

Vicenta: Per què dius això?..., anem a veure?

Onofre: Per què? I si a eixe *paio*..., a més a més de quedar-se-la, decidira prescindir dels nostres servicis..., ací què faríem?

Vicenta: Refotre..., ara que ho dius..., no havia caigut en això...

Onofre: Jo sí..., ens quedaríem sense vivenda i sense treball..., a tu què et pareix?

Vicenta: Calla! No m'espantes, caram!

Onofre: Que no t'espante? Pel que puga vindre, s'ha de pensar tot, Vicenta.

Vicenta: I si fora com tu dius..., què podríem fer?

Onofre: No ho sé..., però hauríem d'anar pensant en fer alguna cosa abans que ens agafe el bou..., però ara mateix..., no se m'ocorre res...

Vicenta: A tu què se't va a ocórrer..., si a soles gastes el cap per dur la llata.

Onofre: Anem a veure..., tia llesta..., què creus tu que podríem fer?

(Es fa un xicotet silenci)

Vicenta: *(Pensativa)* Doncs..., estic pensant..., que solament podem fer una cosa...

Onofre: Quina cosa?

Vicenta: Evitar que la compre!

Onofre: Ara sí que m'has fotut? I com penses evitar que la compre, xica?

Vicenta: Impedint-li ho.

Onofre: Impedint-li ho? Tu estàs boja..., com se t'ha ocorregut això?

Vicenta: Pensant en els avantpassats, Onofre...

Onofre: Ara no és moment de posar-te a pensar en els teus avantpassats...

Vicenta: En els meus, no, *codony*..., estic pensant en els avantpassats del senyoret.

Onofre: Ah! Que què passa amb ells?

Vicenta: Doncs que estic segura que als seus avantpassats no els faria gens de gràcia que venguera la mansió..., perquè la història de la família Moscardó Alegre encara està molt present entre aquestes quatre parets...

Onofre: Present? Doncs jo no veig a ningú...

Vicenta: (*Assenyalant-li els retrats de la paret.*) Penjats a la paret estan, Onofre..., en Cándido Moscardó i na Matilde Alegre..., els avantpassats de don Cristóbal.

Onofre: I què vols dir amb això...?

Vicenta: Doncs que eixe matrimoni va ser qui manà construir la mansió i estic segura que no li perdonarien mai al senyoret que es desfera d'ella.

Onofre: I què farien..., buscar-se un advocat de l'altre món perquè no puga vendre-la? No digues ximpleries, Vicenta...

Vicenta: Un advocat, no..., però podrien manifestar el seu disgust d'alguna manera.

Onofre: Sí..., fent-li una reclamació al defensor dels *fiambres*..., no et fot!

Vicenta: No sigues *colombro*!

Onofre: Però com van a manifestar-se, si fa més de cent anys que estan soterrats?

Vicenta: Doncs de l'única manera que es manifesten els difunts..., en forma de fantasma.

Onofre: A tu està pegant-te *malament* la *leja*..., com dius eixes animalades, xica?

Vicenta: No són animalades, Onofre..., un fantasma podria ser la nostra salvació.

Onofre: Això sí que està bo..., i d'on collons traiem nosaltres un fantasma? Si no és que el comprem dels *xinos*, que eixos venen de tot.

Vicenta: No cal anar al *xinos*..., el fantasma l'hauríem d'inventar nosaltres...

Onofre: Que l'hauríem d'inventar nosaltres?

Vicenta: Sí..., sí..., nosaltres..., i estic pensant que tu..., que tu...

Onofre: (*Recelós*) Por et tinc, Vicenta..., que jo què?

Vicenta: Doncs que tu podries fer perfectament eixe paper.

Onofre: Quin paper?

Vicenta: El de fantasma.

Onofre: Escolta, Vicenta..., no te'n passes..., que jo ara no t'he insultat..., eh!

Vicenta: No m'has entés..., el que vull dir... és que tu podries disfressar-te de fantasma i fer-te passar per l'ànima en pena de *don* Cándido..., l'home d'eixe retrat...

Onofre: I per a què?

Vicenta: Per a què va a ser?... per espantar al conegut de *don* Cristóbal.

Onofre: Espantar-lo? Però si jo soc incapaç d'espantar les mosques *colloneres*..., com vols que espante eixe *tio*..., tu has vist massa pel·lícules de por...

Vicenta: Doncs, bé..., fes el que et *done* la gana..., però jo no hi veig una altra solució.

Onofre: Però..., anem a veure, Vicenta..., tu creus que a aquestes altures hi ha algú que crega en els fantasmes?

Vicenta: Ja ho crec..., hi ha gent que encara creu en les bruixes...

Onofre: I jo també crec en les bruixes..., en la teua germana..., per exemple...

Vicenta: No sigues idiota..., i deixa en pau a la meua germana...

Onofre: És que dius unes coses...

Vicenta: Ja sé que tu no t'ho creus..., però hi ha gent que ha vist fantasmes, alçar-se de la seua tomba per fer justícia...

Onofre: Però si a mi em costa alçar-me del llit..., com vols que m'alce d'una tomba..., xica!

Vicenta: Doncs veges què fem..., perquè com a eixe *tio* li fera gràcia el *caseró* i decidira tirar-nos al carrer, ja cal que anem preparant les maletes...

Onofre: Jo ja ho sé, però això de vestir-me de fantasma és un destarifo..., hauríem de buscar una altra solució...

Vicenta: No tenim temps, Onofre..., i no podem quedar-nos de braços plegats esperant que eixe *fulano* faça del nostre futur el que li *done* la gana. Hem de fer alguna cosa per impedir-li que compre el *caseró*..., i la història del fantasma, no em pareix mala idea.

Onofre: Mira, Vicenta..., si em demanares que t'abaixara la lluna te l'abaixava ara mateix..., però això de vestir-me de difunt...

Vicenta: No abaixes la tapa de vàter i vols tu abaixar-me la lluna..., ves, corre, si feres de fantasma..., ja faries prou...

Onofre: Que poc romàntica que eres, fotre...

Vicenta: Deixa't ara de romanços i dis-me què penses fer?

Onofre: (*Dubtós*) No sé, Vicenta..., no sé..., però si tan convençuda estàs que no hi ha una altra solució...

Vicenta: Jo no en veig una altra...

Onofre: (*Resignat*) Està bé..., si no hi ha més remei..., em vestiré de fantasma.

Vicenta: Així m'agrada...!

Onofre: I què hauríem de fer?

Vicenta: Doncs, veuràs..., ara quan vinga el conegut de *don* Cristóbal, li mostraré tota la mansió..., i si notara que du la intenció de comprar-la i que nosaltres no entrem en el mateix paquet..., abans d'anar-se'n a parlar amb el senyoret... intentaré fer-li creure que l'ànima en pena de *don* Cándido Moscardó encara ronda per la casa..., i ací és on entraries tu...

Onofre: I jo què hauria de fer...?

Vicenta: Tu..., l'has de fer cagar de por.

Onofre: Qui es cagarà de por seré jo..., perquè si descobrira l'engany, anàvem els dos de cap al calabós.

Vicenta: Acusats de què?

Onofre: Tu, no ho sé..., però jo..., per fer l'imbècil disfressat de fantasma.

Vicenta: Si ens ho muntem bé..., no té per què passar això...

Onofre: Però tu creus que es tragarà eixa història?

Vicenta: És possible..., al cap i a la fi, moltes cases tenen el seu fantasma...

Onofre: Menys a la nostra..., que no té lloc on amagar-se.

Vicenta: Però ací hi ha lloc de sobra..., així que..., ves pensant amb quina roba penses disfressar-te.

Onofre: Ei..., amb un llençol pel cap..., com van tots els fantasmes...

Vicenta: D'això res..., no voldràs foradar un llençol de l'aixovar per fer el fantasma.

Onofre: Aleshores, amb un sac de *guano* pel cap..., li faig dos forats per als ulls i va que es mata.

Vicenta: Amb un sac de *guano* al cap..., per compte de fer el fantasma..., faries el ridícul..., Onofre...

Onofre: Ei..., aleshores, amb quina roba vols que em disfresse?

Vicenta: Amb la roba de *don* Cándido...

Onofre: Amb la roba d'un difunt?

Vicenta: Clar..., així donaries millor *el pego*.

Onofre: I on collons trobem ara roba d'eixe home...?

Vicenta: Veuràs..., al soterrani del *caseró* hi ha un bagul antic on queden peces de roba que pertanyien

Premi

Bernat

i Baldoví

lletres Falleres

2023

a don Cándido..., vas..., l'obris i mires si queda alguna camisa de les que gastava i te la fiques. Vestit com ell..., fins i tot li tindries una certa ressemblança.

Onofre: Que poc que em vols..., com vaig a parèixer-me jo a eixe *tio*, xe?

Vicenta: Home..., amb la seua camisa, un perruquí i un poc de maquillatge..., *cagaet!*

Onofre: Però si té cara de gavinot!

Vicenta: Per això mateix, Onofre..., per això mateix.

Onofre: Dona..., ja sé que sóc lleig..., però no feia falta que m'ho recordares...

Vicenta: No és que sigues lleig..., però si fores aigua..., no series potable.

Onofre: Que bandida eres..., si em morira..., ni tan sols em ploraries..., veritat?

Vicenta: Home..., plorar-te sí..., ja saps que jo plore per coses de poc trellat.

Onofre: No sé, Vicenta..., però això de ficar-me la roba d'un difunt... no em fa gens de gràcia.

Vicenta: Doncs veges què fem...

Onofre: Està bé..., i una vegada vestit, què hauria de fer...?

Vicenta: No deixar-te veure..., quan vinga a veure la casa, tu ja no existeixes.

Onofre: Com que no existisc...?

Vicenta: Clar..., series un fantasma..., Onofre...

Onofre: (*Renegant*) El que soc és un *gilipolla*..., per fer-te cas...

Vicenta: Vinga, va..., no renegues tant..., i ves-te'n al soterrani a buscar la roba...

Onofre: I si no fora de la meua talla, què faig?

Vicenta: Per això no patisques, li arregle les vores i li pegue quatre puntades.

Onofre: (*Anant-se'n*) Veges tu..., haver de vestir-me de difunt abans d'hora...

Vicenta: No sigues *cagarrita!*

Onofre: Mira, Vicenta..., a mi..., les coses de l'altre món en fan molt poca gràcia.

Vicenta: Fes el que deia el meu pare..., "menja dur i caga fort i no tingues por a la mort".

(Onofre agafa el seu paraigua i se'n surt per un lateral. Vicenta continua netejant els mobles. Al moment, truquen a la porta principal, Vicenta va a obrir i entra Justino, un corredor de finques que entra també amb un paraigua)

Justino: Bon dia, senyora..., xe, i quin oratge més pendó...! (*Espolsant-se l'aigua*)

Vicenta: Sí, senyor..., però passe, passe..., estava esperant-lo...

Justino: On puc deixar el paraigua...?

Vicenta: Deixa'l ací mateix..., i que vaja eixugant-se...
(*Justino deixa el paraigua al mateix lloc on l'havia deixat Onofre*)

Justino: Moltes gràcies..., vosté serà la casera, no?

Vicenta: No senyor..., la casera és una *llimonà*, jo sóc Vicenta Calderó, l'ama de claus de la casa..., i vosté serà el conegut *don Cristóbal*, no?

Justino: No, senyora..., el conegut de *don Cristóbal* és *don Gregori Bocanegra*.

Vicenta: Aleshores..., vosté qui és?

Justino: Em diuen Justino Silvestre, i soc corredor.

Vicenta: Doncs mal dia s'ha triat vosté per ficar-se a córrer.

Justino: No m'ha entés..., soc corredor..., però corredor de finques!

Vicenta: Ah..., i què fa vosté per ací?

Justino: Doncs, veurà..., vinc de part del senyor Bocanegra, qui m'ha demanat que em presentara ací per veure l'estat de la mansió.

Vicenta: I això per a què?

Justino: Perquè, abans de comprar-la, vol saber el valor que podria tindre la casa.

Vicenta: I què és el que volia veure?

Justino: Doncs veurà senyora *caldero*..., jo volia veure...

Vicenta: Caldero no..., Calderó..., senyor campestre.

Justino: Campestre no..., Silvestre..., Justino Silvestre...

Vicenta: Ei..., silvestre i campestre no ve a ser el mateix?

Justino: Mire, senyora..., deixes de conyes que tinc pressa..., jo sols he vingut a veure les condicions de l'immoble.

Vicenta: Doncs els mobles estan tots corcats, perquè tenen més anys que les culleres de fusta.

Justino: Els mobles no..., he vingut a veure l'immoble..., la mansió...

Vicenta: Ah..., la mansió..., *doncs* la mansió està per a tombar..., els clevills de la paret no paren de cruixir i, a les nits, pel forat del vàter, s'escolten sorolls esgarrifosos.

Justino: Això serà cosa de la cisterna..., que no tancarà bé.

Vicenta: No, senyor..., perquè eixe vàter no té cisterna..., cal tirar-li dos poals d'aigua perquè no regolfe el *frito*.

(*Justino va mirant el saló i prenent nota*)

Justino: I quantes alcoves hi ha a la casa?

Vicenta: Ací no hi ha cap cova..., ací el que hi ha és molt poca llum...

Justino: Em referisc als dormitoris...

Vicenta: Ah..., els dormitoris..., *doncs*, veurà..., n'hi ha un de principal on es pot jugar a frontó i tres més de menuts, amb quatre llits de matrimoni...

Justino: Caram..., sí que són grans els dormitoris..., puc pegar-los una *mirà*?

Vicenta: Està vosté a sa casa..., però si nota coses rares, no s'espante.

Justino: Coses rares diu vosté...?

Vicenta: Sí, senyor..., llums que s'encenen i s'apaguen quan els pareix, aixetes que s'obrin i es tanquen quan volen, retrats que et miren de reüll, canelobres que caminen per la taula...

Justino: Canelobres que caminen?

Vicenta: Sí, senyor..., els deixes al mig de la taula, i a l'endemà apareixen en un altre lloc. Què li pareix?

Justino: En fi..., que segons diu vosté, ací passen coses paranormals, no?

Vicenta: Per als normals i per als xafats..., que els fantasmes no miren pèl.

Justino: Està dient-me vosté..., que a la casa hi ha fantasmes?

Vicenta: Sí, senyor..., en aquesta casa ronda l'ànima en pena del seu primer propietari..., en Cándido Moscardó, l'home d'aquest retrat. (*Assenyalant el retrat*).

Justino: Això serà perquè encara no haurà trobat la llum al final del túnel...

Vicenta: El túnel? No troba el forat del vàter..., i vol vosté que trobe un túnel...?

Justino: I vosté no li té por...?

Vicenta: Qui..., jo? No, senyor..., jo sols li tinc por al "*malamen*".

Justino: Refotre! Qui és eixe?

Vicenta: I jo què sé..., però com que en l'església diuen tots: "*más libranos del mal, amén*", jo per si de cas..., li tinc molt de respecte.

Justino: I el fantasma eixe es deixa veure?

Vicenta: No, senyor..., però és manifesta..., sobretot quan ve gent forastera...

Justino: I com es manifesta?

Vicenta: Es dedica a fer malifetes per tota la casa..., no vol que cap desconegut entre en ella.

Justino: I això per què?

Vicenta: Per un afront que li va fer la seua *dona*.

Premi

Bernat

i Baldoví

lletres Falleres

2023

Justino: La meua *dona*..., però si jo sóc fadrí...!

Vicenta: No..., la seua *dona*, no..., la *dona* de *don* Cándido..., el fantasma...

Justino: Ah...! Que què li va fer...?

Vicenta: Segons les males llengües, li posà les banyes amb el seu millor amic...

Justino: I per això no li agraden les visites...?

Vicenta: Clar..., ja no es fia de ningú, ni d'amics ni de coneguts..., i menys encara dels forasters..., així que..., dels corredors de finques..., ni li ho conte.

Justino: I com pretén eixe fantasma reparar l'afront?

Vicenta: I jo què sé..., però quan ve algun desconegut, *dona* més guerra que un porc solt...

Justino: I vosté pot veure'!

Vicenta: Jo..., que va...! Però note la seua presència...

Justino: Com ho nota?

Vicenta: Perquè li agrada palpar-me el cul...

Justino: Està dient-me..., que un fantasma li palpa el cul?

Vicenta: Sí, senyor..., i no pot ser un altre..., que ell..., *don* Cándido.

Justino: I vosté li ho consenteix?

Vicenta: Home..., a mi en el fons m'agrada..., així sé queestic en companyia.

Justino: Algun misteri més?

Vicenta: Sí, senyor..., els galls que tinc en el corral.

Justino: Què els passa als galls?

Vicenta: Doncs que quan ve gent forastera, deixen de cantar.

Justino: (*De conya*) Perquè se'ls estaran esgotant les piles...

Vicenta: Mire..., ja sé que vosté no s'ho creu..., però la meua obligació és dir-li-ho, no vinga després dient que no estava avisat.

Justino: Va...! Jo no crec en els fantasmes..., això és cosa de gent ignorant...

Vicenta: Escolte..., que jo em vaig traure el graduat..., eh!

Justino: Mire, Vicenta..., tot això són *bovades*..., els fantasmes no existeixen.

Vicenta: Això ho dirà vosté..., mire..., aquest matí, sense anar més lluny, m'he trobat una foto meua al mòbil..., i jo visc a soles..., què li pareix?

Justino: Ah..., però..., que vosté viu a soles en aquesta casa?

Vicenta: No..., en aquesta casa no..., jo visc en la caseta que hi ha a l'entrada de la finca, i visc a

Premi

Bernat

i Baldoví

lletres Falleres

2023

soles..., sí, senyor..., soc vídua..., el meu marit va faltar fa tres anys...

Justino: Ho sent molt! I de què va faltar?

Vicenta: D'un *padastre* en el dit gros, però com que era tan desficiós, va començar a estirar-se les pelletes i es va pelar tot..., es va quedar com un pollastre rostit, sense plomes i *cacarejant*..., una desgràcia molt gran.

Justino: Pobre home..., i dic jo..., el fantasma del seu marit se li apareix?

Vicenta: De tard en tard..., quan vol que li planxe els pantalons..., com que no sap fer-se la ratlla...

Justino: Clar..., perquè si està mort, no voldrà planxar.

Vicenta: I quan estava viu tampoc volia..., com tots els homes...

Justino: Vinga, va, deixem de xarrar i no perdem més el temps..., mostre'm la casa.

Vicenta: Doncs, vinga..., passem i li ensenyaré les coves...

Justino: Les coves no..., les alcoves...

Vicenta: (*Al públic*) Colló..., tan fàcil que és dir les habitacions!

(Vicenta i Justino aguaiten primer per la porta per on se n'ha anat Onofre)

Justino: I eixa porta on va a parar?

Vicenta: Eixa va a parar al soterrani..., però no cal que baixem.

Justino: Això com és...?

Vicenta: Perquè es crien rates que pareixen llebres...

Justino: Que exagerada que és vosté...

Vicenta: Exagerada? En dir-li que es mengen els gats...

Justino: (*De conya*) Que el fantasma que diu vosté..., no s'amagarà allí baix?

Vicenta: Potser..., perquè fa un moment sentia jo com s'obria la tapa d'un bagul.

Justino: Vinga, va..., que es fa tard..., entrem a veure la casa.

(*Vicenta i Justino se n'entren a la casa. Per la porta que donava al soterrani, apareix Onofre, amb una camisa blanca i arrugada a les mans, com la que du don Cándido al retrat*)

Onofre: (*Cridant*) Vicenta...! Vicenta...? On collons s'haurà clavat aquesta ara?

(Onofre comença a mirar la camisa)

Onofre: Vaja i quin poc trellat de camisa..., i, damunt, està més arrugada que els calçotets d'un

Premi

Bernat

i Baldoví

lletres Falleres

2023

taxista..., però com s'ha encabotat que em fique la roba del gavinot..., me la ficaré..., tot siga per acollonir el subjecte eixe.

(Onofre fa la menció d'anar-se'n i es queda mirant el paraigua de Justino)

Onofre: Xe..., jo diria que havia agafat el meu paraigua...? I és que..., açò de disfressar-se d'ànima en pena..., em té mig atarantat...

(Onofre agafa el paraigua de Justino i se'n va. Al cap d'un moment, Vicenta i Justino, tornen al saló xarrant)

Justino: Dona..., els dormitoris no estan *malament*, però el vàter està que fa pena, els *rajolets* de la cuina tenen un dit de crosta i el sostre del despatx està ple de goteres...

Vicenta: Ei..., i què vol..., si el *casero* té més anys que les jaquetes de pana.

Justino: Doncs, bé..., ja he vist tot el que volia veure..., quan parle amb el senyor Bocanegra i li diré, dalt o baix, sobre quin preu podria estar la casa...

Vicenta: I de l'hort què fem?

Justino: Ara està massa enfangat per pegar-li una *mirà*, però si al senyor Bocanegra li fera el preu de la casa, l'hort no seria cap problema, va sobrat de diners.

Vicenta: Doncs, quan parle amb ell, no se li oblidem comentar-li l'assumpte del fantasma..., diga-li que s'ho pense molt abans de comprar-la, no siga cosa que després vinga dient que no estava advertit.

Justino: Coneixent el senyor Bocanegra, si decidira comprar-la, no crec que cap fantasma el fera tirar-se enrere..., si no li té por als vius..., com li ha de tindre por als morts...

Vicenta: De tota manera, vosté diga-li ho.

Justino: *(Resignat)* Està bé..., no es preocupe..., li ho comentaré.

(Justino fa la menció d'arnar-se'n, però s'adona que seu el paraigua ha desaparegut)

Justino: *(Mirant)* Recolló..., on està el meu paraigua...? Jo l'havia deixat ací...

Vicenta: Veu..., això és cosa de *don* Cándido..., ja està fent de les seues...

Justino: No diga ximpleries...

Vicenta: Que no? Ja li havia dit que no li agradaven les visites.

Justino: Doncs que no vinga fotent..., que jo tinc pressa..., així que vaja fent el favor de tornar-me el paraigua.

Vicenta: Ui..., no sé..., no sé..., és molt descarat..., l'altre dia vingué el cobrador de la llum i li va amagar la moto..., i el pobre se n'hagué de tornar al poble a peu.

Justino: Xe..., eixe fantasma és molt atrevit..., no?

Vicenta: Ui..., no ho sap vosté bé..., és molt punyeter..., per això és convenient que li diga al senyor Bocaoberta..., el que passa en la casa.

Justino: Bocaoberta, no..., Bocanegra...

Vicenta: Com li diguen..., però que s'ho pense bé..., perquè si arribara a comprar la casa i al fantasma de *don* Cándido li pegara per fer de les seues..., li la faria avorrir.

Justino: Doncs que llogue una d'eixes bruixes que netegen les cases d'esperits i fantasmes i així podrà viure tranquil.

Vicenta: Ui..., això ja ho intentí jo..., vaig dur una veïna que feia espiritisme i al poc de temps de començar la neteja, li va desaparèixer el motxo..., i com si haguera vist al mateix dimoni..., va pegar a fugir..., i des d'eixe dia..., no neteja, ni la portella de sa casa.

Justino: Doncs jo me n'he d'anar..., però necessite el meu paraigua...

Vicenta: Si no està on vosté l'havia deixat..., jo qué vol que faça? I ara no puc ficar-me a buscar-lo..., he d'acabar de fer el saló...

Justino: I no en tindrà un de sobra per poder anar-me'n?

Vicenta: De paraigua sols en tinc un..., el meu..., però, com comprendrà, amb l'aigua que està caient..., no li'l puc deixar...

Justino: I del seu difunt marit, no en tindrà cap?

Vicenta: El tenia..., però d'una bufa que va agafar..., se'l va deixar en el bar..., l'únic que puc fer... és deixar-li un sac de *guano*..., i si vol..., se'l fica vosté pel cap...

Justino: Però, *dona*..., com vaig a ficar-me un sac de *guano* pel cap! D'això res..., jo vull que aparega el meu paraigua!

Vicenta: Doncs com no el pinte...

Justino: (*Resignat*) Xe..., amb la pressa que tinc..., vinga, va, si no té res millor, deixe'm el sac de *guano* i ja m'apanyaré com puga.

(*Vicenta entra a la casa un instant i li trau un sac de guano obert per un costat...*)

Vicenta: Prenga..., i no cal que me'l torne...

Justino: Gràcies..., i, per favor..., veja si troba el meu paraigua...

Vicenta: Tranquil..., ara quan acabe de fer el saló, em ficaré a buscar-lo..., però no es faça il·lusions..., perquè amb l'aigua que està caient, segurament estarà gastant-lo *don* Cándido...

Justino: El fantasma?

Vicenta: Sí, senyor..., perquè als fantasmes no els agrada mullar-se.

Justino: Això com és?

Vicenta: Perquè es destinyen.

Justino: Refotre..., està bé..., però si no me'l vol tornar, diga-li de la meua part, que pot clavar-se'l per on li càpiga...

Vicenta: No patisca..., ara quan note que em palpa el cul..., li ho diré..., vaja-se'n tranquil.

(Justino es fica el sac de guano al cap i s'acomia)

Justino: Bé..., adeu..., senyora *caldero*...

Vicenta: *Caldero*, no..., *Calderó*! I no se li oblide dir-li al senyor *Bocatorta* l'assumpte del fantasma...

Justino: *Bocatorta*, no..., *Bocanegra*...! Alguna cosa més...?

Vicenta: Res més..., que vaja vosté per la voreta..., que es banyarà...

Justino: Amb l'impermeable que m'ha deixat, banyar-me no sé si em banyaré..., però amb la pudor d'*abono* que fa..., igual em creix el pèl de les orelles.

(Justino se'n va. Vicenta comença a cridar a Onofre pensant que encara està al soterrani)

Vicenta: *(Cridant)* Onofre...! Onofre...! Ja pots pujar quan vulgues!

(Al moment, Onofre entra per la porta principal del saló, vestit amb la camisa blanca de don Cándido i un perruquí blanc)

Onofre: *(Cridant)* Ix del meu cos..., pel poder de Crist!

Vicenta: *(Pegant un bot)* Mala bèstia, quin *susto* m'has donat!

Onofre: Ei..., no volies que donara *sustos*? Estic assajant...!

Vicenta: Sí..., però a mi no..., animal! Ja t'has vestit?

Onofre: No..., si et pareix és la camisa que em fique per anar a missa els diumenges..., *doncs*, clar..., he vingut per ensenyar-te-la..., a veure què et pareix.

Vicenta: Home..., vestit així pareixes de tot..., menys un fantasma...

Onofre: Però faig por..., o no faig por?

Vicenta: Amb eixe perruquí..., més que por..., fas riure..., Onofre.

Onofre: Aleshores què faig..., em fique un llençol pel cap...?

**Premi
Bernat
i Baldoví
lletres Falleres
2023**

Vicenta: A tu..., tot el que et tape la cara et para bé, solament t'hauries de planxar la camisa..., que eixa està massa arruada.

Onofre: Però si jo no sé planxar!

Vicenta: Doncs t'ensenyes, que jo ara no puc..., he d'acabar de fer el saló.

Onofre: (*Anant-se'n*) Una pregunta, Vicenta...

Vicenta: Digues...

Onofre: Quants paraigües tenim a casa?

Vicenta: Dos..., el teu i el meu..., per què ho preguntes?

Onofre: No sé..., però n'ha aparegut un altre..., i no sé d'on haurà eixit...

Vicenta: Doncs tu no digues res i te'l quedes...

Onofre: Xe i quin misteri...!

Vicenta: Això serà..., vinga va, ves i planxa't la camisa i ja et diré què has de fer.

(*Vicenta continua espolsant els mobles mentre baixa el teló*)

TELÓ SEGONA PART

(*Se suposa que és l'endemà..., l'escenari està a soles..., al moment sona el timbre de la porta i Vicenta ix a obrir. Va vestida tota de negre. Crida al marit*)

Vicenta: (*Cridant*) Onofre..., Onofre..., ja estàs a punt?

Onofre: (*Des de dins la casa*) Encara no...

Vicenta: Doncs ves afanyant-te que ja estan ací els Bocasolta!

Onofre: Ja vaig..., ja vaig...

Vicenta: Ja has lligat els canelobres?

Onofre: Sííí...

(*Mentre Vicenta va a obrir, Onofre, per la part interior de la xemeneia, retirarà el retrat de don Cándido, i deixarà a soles el marc. En el seu buit, es col·locarà ell, en la mateixa postura que estava don Cándido, si bé la camisa que s'ha posat no és la que estava prevista, s'ha posat una samarreta del València CF. I per compte d'un llibre porta una revista a les mans. Vicenta obri i entren Gregori, la muller i dues filles*)

Gregori: Bon dia, senyora..., soc Gregori Bocanegra..., l'amic de don Cristóbal.

Vicenta: Ah..., passe..., passe..., estava esperant-lo..., jo soc Vicenta, l'ama de claus de la casa..., per a servir-lo...

Gregori: I aquesta és Eugènia, la meua senyora..., i aquestes xiques les meues filles: Fabiola i Loreto.

Vicenta: *Selebro conoserlas...*, però entren, entren...,

Premi

Bernat

i Baldoví

lletres Falleres

2023

i tancaré la portella, no siga cosa que passe alguna una desgràcia...

Gregori: Una desgràcia? I per què havia de passar una desgràcia?

Vicenta: Perquè ja ha parat de ploure...

Gregori: I això què té a veure...?

Vicenta: Perquè sempre que para de ploure, apareix per la porta un gat negre, que vol entrar a la casa..., i com tot el món sap, els gats negres porten molt mala sort.

Gregori: Això són supersticions...

Vicenta: Supersticions...? No, senyor..., al meu difunt marit se li va ocórrer deixar-lo entrar i eixe mateix dia hagueren de portar-lo a urgències...

Gregori: El va arrapar el gat?

Vicenta: No, senyor..., se n'anà a veure una correguda de bous..., i en la plaça li pegaren una *balonà*..., que li pareix..., du mala sort el gat..., o no du mala sort?

Gregori: Vaja favada...

Eugènia: Però..., que vosté és vídua?

Vicenta: Sí, senyora..., des de fa tres anys...

Eugènia: Doncs, encara és molt jove..., no ha pensat buscar-se una parella...

Vicenta: La majoria de calcetins tampoc tenen parella i no pateixen per això.

Eugènia: Però així tindria companyia...

Vicenta: Deixe..., deixe..., que jo així visc molt tranquil·la...

Eugènia: Tan tranquil·la s'ha quedat?

Vicenta: Sí, senyora..., perquè des que va faltar, sé cert on passa tota la nit.

Eugènia: Que solia eixir a les nits?

Vicenta: Més que el camió de la *basura*.

Eugènia: Tan *golfo* era?

Vicenta: Més que *golfo*..., era *raro*, perquè per anar de casa al bar, tardava cinc minuts..., però per tornar del bar a casa, li costava tres hores.

(Gregori i les filles van mirant el saló)

Loreto: (Al pare) Papà..., veritat que pareix que estem a una casa encantada?

Gregori: El que està encantat soc jo..., tu saps quina mansió..., amb un jardí a l'entrada..., als afores del poble..., amb un aire tan sa...

Vicenta: En això té vosté raó..., la gent d'aquest poble està tan sana..., que el dia que inauguraren el cementiri..., hagueren de portar els morts del poble del costat.

Eugènia: Vaja i quina ocurrència!

Vicenta: Ei..., coses del regidor de festes.

Gregori: Doncs, bé..., Vicenta..., com ja sabrà, veniem a veure la mansió...

Vicenta: Sí, senyor..., ja ho sabia..., m'ho va dir el senyoret Cristóbal.

Gregori: Però abans de fer-me avant, vaig voler enviar a Justino, per tal de fer-me una idea del valor que podria tindre la casa...

Vicenta: Sí, senyor..., vingué ahir..., un xic molt apanyat eixe Justino.

Eugènia: Que per cert..., vingué a casa més xopat...

Loreto: És que duia un impermeable...

Fabiola: Això ni era impermeable ni era res..., un sac de *guano* obert per la meitat..., a vosté què li pareix?

Vicenta: Un sac de *guano*? Pareix mentida..., tan barats que van els paraigües...

Gregori: Això mateix li vaig dir jo...

Eugènia: Segons digué..., li va desaparèixer de forma misteriosa.

Vicenta: I tan misteriosa..., a mi què m'ha de dir!

Fabiola: Pobre xic!

Vicenta: (A *Gregori*) I al final..., com va quedar amb Justino?

Gregori: Bé..., solament parlàrem del preu de la casa..., i em pareix tan raonable..., que en acabar de veure-la, si ens agrada..., duc idea de quedar-me-la.

Vicenta: I solament parlaren del preu?

Gregori: Del preu..., i de tota la reforma que cal fer-li..., sé que m'hauria de gastar una fortuna..., però si la casa em fa..., em *dona* el mateix..., per a mi els diners no tenen importància.

Vicenta: Per a mi sí que tenen importància, però és que jo..., soc especial, sap.

Gregori: Doncs bé, Vicenta..., què li pareix si ens mostra la casa...?

Vicenta: Clar que sí..., si volen..., poden deixar els trastos al penja-robes...

(*La família penja les jaquetes i els "bolsos" al penja-robes del saló*)

Vicenta: (A *Gregori*) Em pareix molt estrany que Justino no li diguera res més...

Gregori: Que quina cosa més m'havia d'haver dit?

Vicenta: No li va comentar..., que a la casa passaven coses estranyes...?

Gregori: Ah..., ja sé per on va..., vosté es refereix a l'assumpte del fantasma..., doncs clar que m'ho va

Premi

Bernat

i Baldoví

lletres Falleres

2023

dir..., però a la meua edat vol que em crega eixes històries..., vinga, va..., jo soc un home seriós. A mi amb fantasmes...!

Vicenta: Doncs bé, si a vostés no els importa tindre un fantasma a casa..., a mi tampoc em molesta..., jo ja estic acostumada a les seues aparicions.

Gregori: Per nosaltres pot quedar-se..., veritat xiques?

Fabiola: A mi no em fa gens de gràcia tindre un fantasma en casa..., papà.

Gregori: I a tu Loreto...?

Loreto: A mi tampoc papà..., de pensar-ho ja em tremolen les cames...

Vicenta: (A Eugènia) *Y a usted no li tremolan las camas...?*

Eugènia: A mi no em preocupa gens ni miqueta..., a més a més, a les cases de les famílies *pudivents*...

Vicenta: (Tallant-la) Per a pudent el meu Onofre..., eixe sí que era pudent...

Eugènia: Pudent no..., *pudivents*..., estic referint-me a les famílies riques..., com és el nostre cas...

Vicenta: Ah..., i què passa amb eixes famílies?

Eugènia: Doncs que tindre un fantasma a casa..., els *dona* molt de prestigi.

Vicenta: Doncs el que ronda per ací..., el que *dona*... és molta guerra.

Eugènia: Què és..., *angorrosito*?

Vicenta: *Más que una pusa en el fogon...*

Fabiola: Ui quina por...!

Loreto: Jo ja estic *cagà*...!

Gregori: No feu cas, xiques..., que això dels fantasmes són tot mentides.

Vicenta: De mentida res..., que jo en tinc un a ma casa...

Eugènia: Vosté té fantasma propi?

Vicenta: Sí, senyora..., el del meu difunt marit..., però en el meu cas, més que prestigi..., em *dona* per a salar.

Fabiola: Ui quina por...!

Eugènia: I també és tan enfadós?

Vicenta: Que va! El fantasma del meu marit és tan inútil, que quan m'apareix a les nits, faig d'ell el que em *dona* la gana...

Onofre: (Des de dins del quadre) I una bona merda!

Eugènia: Ui, Jesús..., qui ha dit això?

Vicenta: El què...?, jo no he sentit res...

Eugènia: Vosté no ha sentit una veu...?

Vicenta: Jo no he sentit res...

Loreto: Jo sí..., i m'ha paregut..., que venia d'ací dins...

Fabiola: I crec que ha dit..., no sé què..., d'una boina verda!

Loreto: De boina verda, res..., crec que ha dit..., i una bona...

Gregori: (*Tallant-la*) Prou! Ací estem nosaltres a soles..., veritat, Vicenta?

Vicenta: Home..., nosaltres i *don* Cándido...

Gregori: Qui és eixe *don* Cándido?

Vicenta: Qui? El fantasma de la casa..., ja li ho havia dit...

Loreto: Ui quina por...!

Fabiola: Anem-nos-en, papà!

Gregori: Vinga, va..., no diga ximpleries que està espantant-me les xiquetes.

Vicenta: Bé..., vostés sabran el que es fan..., però jo ja els he avisat.

(*Gregori i Eugènia es posen a mirar els mobles del saló, mentre Loreto i Fabiola es posen a mirar els retrats de la paret*)

Loreto: (*Mirant els retrats*) I aquestes persones qui són?

Vicenta: Ah..., *doncs* són..., en Cándido Moscardó i na Matilde Alegre, els avantpassats del senyoret Cristóbal.

Fabiola: I aquest *don* Cándido... és el fantasma que diu vosté?

Vicenta: Sí, xiqueta..., el mateix.

Loreto: Doncs és prou lleig..., de viu faria una por...

Vicenta: Més que por..., feia per a salar, encara no m'explique com es va casar amb una *dona* tan apanyà.

Fabiola: I en quina època visqueren?

Vicenta: Ui..., farà més de cent anys..., per què ho preguntes?

Fabiola: No sé..., però com du posà una samarreta del València...

Vicenta: (*Sorpresa*) Que du posà una samarreta del València...? Això com pot ser!

Fabiola: Del Madrid no és..., perquè a l'escut..., du la rata *penà*.

Vicenta: Ara ho recorde...! Segons *don* Cristóbal, era un fanàtic del València.

Loreto: Doncs degué ser dels primers socis..., no?

Vicenta: Ui..., i tant..., al camp del Mestalla, encara plantaven melonar.

Fabiola: Que curiós..., una samarreta del València...

Premi

Bernat

i Baldoví

lletres Falleres

2023

Vicenta: Mira si és curiós..., que en tot el temps que duc veient eixe retrat, encara no m'avia adonat que duia eixa samarreta... (*Mirant a Onofre amenaçadora*) Perquè si m'arribe a adonar...!

Loreto: I la revista?

Vicenta: Quina revista?

Loreto: Eixa..., la que du a les mans...

Vicenta: Ah..., la revista..., què li passa a la revista?

Loreto: No sé..., però en aquella època..., ja llegien l'*Hola*?

Vicenta: Ui..., en aquell temps llegien fins el que no estava escrit..., com que no hi havia tele...

Loreto: Ja..., però així i tot..., està fora d'època..., no li pareix?

Vicenta: Era gent molt avançada al seu temps...

Loreto: Ja..., però precisament la revista *Hola*...

Vicenta: Degué ser dels primers números que degué traure eixa revista...

Fabiola: Sí..., però és que..., a la portà d'eixe número..., ve la foto de Paquirrín.

Vicenta: (*Sorpresa*) De Paquirrín...? (*Mirant la revista del quadre*) Eixe què ha de ser Paquirrín..., que va! Eixe deu ser el seu *reagüelo*..., que també degué ser famós...

Fabiola: Doncs li sembla a manta...

Gregori: Vinga, va, xiques..., no maregeu més Vicenta, que estem perdent el temps i encara hi ha molt a veure.

Vicenta: Entren..., entren..., que ara vaig jo.

(*La família se n'entra dins la casa i Vicenta aprofita un moment per cridar-li l'atenció a Onofre*)

Vicenta: (*Dirigint-se a Onofre*) Xe..., però tu estàs idiota..., o què?

Onofre: Però què passa?

Vicenta: Què passa? Com se t'ha ocorregut ficar-te una samarreta del València?

Onofre: Perquè planxant la camisa de *don Cándido*, li he cremat les mànigues.

Vicenta: Que inútil que eres, Onofre!

Onofre: T'havia dit que jo no sé planxar!

Vicenta: Doncs per poc descobreixen el *pastel*..., *carcamal*!

Onofre: Però..., si no se n'han adonat!

Vicenta: Clar..., perquè ho he apanyat jo..., que si no...

Onofre: Tens una gràcia per a dir mentides...!

Vicenta: I el llibre..., on t'has deixat el llibre?

Onofre: Quin llibre?

Vicenta: Quin llibre havia de ser...?, el que duia *don* Cándido a les mans.

Onofre: Ei..., i què volies..., que el retallara?

Vicenta: Com anaves a retallar-lo, animal! Haver agafat un llibre qualsevol...

Onofre: Però si l'únic llibre que tenim a casa..., és el llibre de família...

Vicenta: Em faràs morir, Onofre..., mira que agafar la revista *Hola*..., tu no tens més coneixement?

Onofre: Ei..., i què volies...?, que agafara el *Pronto*...?

Vicenta: No..., el *Pronto* no..., que eixa revista la gaste jo per a paper del vàter.

Onofre: Doncs per això mateix...

Vicenta: Bé..., me'n vaig cap a dins, que estaran esperant-me...

Onofre: Ja saps si es quedaran la casa...?

Vicenta: Encara no sé res..., però pareix que a l'home li faça gràcia..., així que..., ves espavilant-te i fes el que t'he dit..., ara quan tornen, tires del fil de pescar i meneges els canelobres..., però no parles..., d'acord?

Onofre: Però si estic mort..., com he de parlar?

Vicenta: Per això mateix..., tu mut.

(Vicenta se n'entra a la casa, al cap moment tornen tots al saló i comencen a comentar entre ells)

Gregori: Les habitacions estan millor del que jo pensava..., la veritat...

Fabiola: Però en eixes habitacions deu fer un *fretorro*...

Gregori: Per això no patiu..., es posa calefacció central per tota la casa i assumpte resolt..., serà per diners!

Eugènia: I la cuina, està que fa pena...

Loreto: I el vàter no té cisterna.

Fabiola: Ni hi ha dutxa, ni bidet...

Vicenta: Pel que estic escoltant..., no els agrada la casa..., veritat?

Gregori: Al contrari..., a mi molt..., és gran i li veig moltes possibilitats...

Eugènia: Sí, Gregori..., però una casa tan gran deu donar molta faena..., veritat, Vicenta...?

Vicenta: A mi què m'ha de dir..., solament per això, no val la pena comprar-la.

Gregori: Tenint una assistenta com tenim..., la neteja no seria cap problema.

Vicenta: Moltes gràcies, senyor Gregori..., servidora està per al que em necessite.

Gregori: No..., si no em referia a vosté..., em referia a la nostra assistenta, la que tenim a casa nostra i,

Premi

Bernat

i Baldoví

**Lletres Falleres
2023**

clar, de quedar-me la mansió..., se'n vindria a viure amb nosaltres i lamentant- ho molt, no tindria més remei que prescindir dels servicis de vosté.

(A l'instat, Onofre no pot evitar-ho i li ix un altre comentari)

Onofre: (*Des del quadre*) No t'ho deia jo!

(La família es queda sorpresa i comencen a mirar d'on ha eixit la veu)

Eugènia: Ui, Jesús..., una altra volta eixa veu?

Vicenta: Quina veu...?, jo no he sentit res...

Eugènia: Aquesta volta tampoc?

Fabiola: Jo sí que l'he sentit..., mamà.

Vicenta: Ja els he dit que en aquesta casa passen coses rares..., però com que no volen fer-me cas.

Gregori: Per favor, Vicenta..., no ens vinga amb contes xinos...

Onofre: (*Des del quadre*) De contes xinos, res!

Eugènia: (A Vicenta) I ara tampoc l'ha sentit?

Vicenta: Ara sí..., i estic segura que és cosa del fantasma...

Gregori: (*Enfadat*) Doncs si té collons que done la cara..., i sabrà eixe fantasma qui soc jo!

Onofre: (*Des del retrat*) Ai, macarró!

Loreto: És l'home del retrat..., papà!

Gregori: No digues *bovades*, Loreto..., com va a parlar un retrat, xica?

Loreto: És veritat, papà..., m'ha paregut que menejava els llavis...

Gregori: Eixa història del fantasma..., està suggestionant-vos a totes...

Fabiola: No sé, papà..., però ací passen coses rares...

Gregori: Això són tot imaginacions vostres..., ací no hi ha ningú més...

Onofre: (*Des del retrat*) I una merda que plou!

Loreto: És l'home del retrat, papà!

Gregori: Que no pot ser, Loreto...! Ves i comprova-ho tu mateixa...

(*Loreto es fica davant del retrat i comença a fer monades, a fi de provocar-lo. Onofre manté la respiració per a no moure's ni un pèl*)

Loreto: No és l'home del retrat, papà..., perquè no respira...

Gregori: Naturalment..., això faltava..., que respirara un difunt.

Loreto: Doncs jo juraria que ha eixit del retrat..., papà.

Gregori: Vinga, va..., deixeu-vos de *bovades* i entrem a veure el despatx..., anem.

Eugènia: És veritat..., encara no hem vist el despatx.

Gregori: Doncs anem..., vosté ens acompanya..., Vicenta?

Vicenta: Sí..., sí..., clar..., però passen vostés primer, que de seguida entre jo!

(La família se n'entra dins la casa. Vicenta es queda un moment al saló. Onofre, que estava aguantant-se la respiració, torna a respirar fent un soroll exagerat)

Onofre: *(Tornant a respirar)* Ahhh..., per un poc més i m'ofegue!

Vicenta: Encara et passa poc..., t'havia dit que no parlares! Tens el cervell connectat amb el cul..., cada vegada que parles, la cagues.

Onofre: Eixe tio és un fanfarró i no m'he pogut aguantar.

Vicenta: T'he dit... que quan tornaren al saló... menejares els canelobres...

Onofre: Però siestic estirant el fil de pescar i els canelobres no es menegen!

Vicenta: Perquè els hauràs lligat malament...

Onofre: Doncs lliga'ls tu bé, que jo no puc eixir...

Vicenta: Jo ara no puc, que estan esperant-me..., tu tira fort del cordell i veuràs com sí que es mouen. *(Vicenta se n'entra. Al moment, Onofre se n'ix del marc i entra al saló, a nugar bé els canelobres. Al cap d'un moment..., des de dins la casa, s'escolta la veu de Gregori)*

Gregori: *(Des de dins la casa)* Aneu anant vosaltres i ara acudiré jo...

Eugènia: *(Des de dins la casa)* Però, que on vas...?

Gregori: *(Des de dins la casa)* Vaig a agafar el mòbil per fer-li fotos al despatx.

Onofre: Recolló..., no..., si encara em pillarà...!

(Onofre agafa ràpidament el llençol d'una butaca i es cobreix amb ell. Gregori entra al saló, agafa el mòbil de la jaqueta i, quan se n'anava, s'adona que en Cándido ha "desaparegut" del retrat)

Gregori: Però ací què ha passat..., on està el tio del quadre...?

Onofre: *(Des de la butaca i tapat amb el llençol)* De cos present estic!

Gregori: *(Nerviós)* Refotre..., qui ha dit això...?

Onofre: Qui? Jo..., don Cándido..., el fantasma de la casa...!

Gregori: Vinga, va..., deixem-nos de bromes..., que ja està bé la cosa!

Onofre: De bromes res...!

Gregori: Però si els fantasmes no existeixen!

Onofre: I jo què soc..., un espantall?
(*Onofre s'alça de la butaca, tapat amb el llençol*)

Gregori: (*Espantat*) Ahhh!

Onofre: Soc o no soc un fantasma?

Gregori: Ara que ho diu..., sí, senyor, és vosté un fantasma com Déu mana.

Onofre: No, senyor..., jo soc un fantasma com mana la meua *dona*.

Gregori: Estiga tranquil..., que jo solament estic de visita.

Onofre: Doncs faça el favor d'afanyar-se que la tela del llençol *dona* molta calor!

Gregori: Vosté disculpe, però no pretenia destorbar-lo.

Onofre: I farà vosté molt bé..., perquè destorbar una ànima en pena pot ser molt perillós.

Gregori: No patisca..., sols he vingut a pegar-li una ullada a la casa.

Onofre: I a fotre'm a mi..., que, fins que han arribat vostés, vivia molt tranquil.

Gregori: Però vosté no està mort?

Onofre: No, senyor, jo no estic mort..., el que estic és mal soterrat..., que no és el mateix!

Gregori: No patisca..., ara mateix arreplegue a la família i ens n'anem.

Onofre: Li estaria molt agrait.

Gregori: Sap..., és la primera vegada que parle amb un fantasma.

Onofre: Espera que jo...!

Gregori: Doncs bé..., no el destorbe més, continue vosté penant tranquil·lament que jo ja me'n vaig.

Onofre: Home..., moltes gràcies!

(*Gregori se n'ix del saló i se n'entra dins la casa. Onofre es lleva el llençol i se n'entra ràpidament, ficant-se de nou dins del marc en la posició que estava..., al moment, tornen tots al saló. Gregori està visiblement nerviós*).

Eugènia: No t'entenc, Gregori..., ja vols que ens n'anem?

Gregori: (*Nerviós*) Sí..., sí..., agafeu els trastos i tots cap a casa...

Eugènia: Però si no has vist el despatx...!

Gregori: Ni falta que fa..., ja he vist tot el que havia de veure. (*Mirant al quadre*)

Eugènia: Aleshores no comprem la casa?

Gregori: No la vull ni regalà...!

Eugènia: Però es pot saber què t'ha passat?

Gregori: A mi..., no res..., què m'havia de passar...?

Premi

Bernat

i Baldoví

lletres Falleres

2023

Eugènia: Tan il·lusionat que estaves fa un moment...!

Gregori: Xe..., que m'ho he pensat millor..., i ja està!

Eugènia: No m'ho crec..., a tu t'ha passat alguna cosa..., dis-me la veritat!

Gregori: Que no m'ha passat res..., *refotre!*

Eugènia: Doncs amb la cara que fas..., pareix que hages vist un fantasma!

Gregori: Un fantasma? A mi m'ix un fantasma i li trenque la cara!

Onofre: (*Des del quadre*) Sí..., sí...

Eugènia: No t'entenc, Gregori...

Gregori: Veuràs, Eugènia..., ho faig per les xiquetes, si han d'estar vivint amb por, com vaig jo a comprar la casa...?

Eugènia: Tens raó..., no podrien viure tranquil·les...

Vicenta: Veges! Tot el dia amb el cagalló en el cul!

Gregori: Vosté mut!

Vicenta: D'acord..., d'acord..., que no haja dit jo res...!

Eugènia: Aleshores..., què fem?

Gregori: Doncs parlar amb *don* Cristóbal i dir-li que la casa és massa gran.

Vicenta: Em sap molt greu que al final no vulga quedar-se-la...

Gregori: Sí..., sí..., és una llàstima..., però la por és molt mala..., sap?

Vicenta: Doncs quan parles amb *don* Cristóbal..., *done*-li records de la nostra part...

Gregori: De vosté i de qui més...?

Vicenta: Ei..., de mi..., i..., del fantasma de la casa...

Gregori: Que bromista que és vosté...! Vinga, va..., marxem..., marxem ..., adeu.

Eugènia: Bé, Vicenta..., molt agraïts per mostrar-nos la casa...

(*La família arreplega "els bolsos" i s'acomia de Vicenta. Els quatre fan mutis pel fòrum. Al moment surt Onofre del quadre i entra al saló*)

Vicenta: Què li has fet, Onofre?

Onofre: L'he fet cagar de por..., i això que no creia en els fantasmes...!

Vicenta: No et vaig dir jo que era una bona idea...?

Onofre: Estaràs contenta..., no?

Vicenta: Clar que estic contenta..., ens hem eixit amb la nostra...!

(*Se sent una veu en off*)

Ve: El que està content soc jo!

Onofre: Refotre..., això qui ho ha dit?

Premi

Bernat

i Baldoví

**lletres Falleres
2023**

Veü: Qui..., jo..., *don* Cándido..., el fantasma de la casa.

Vicenta: (A *Onofre*) No faces cas Onofre..., que els fantasmes no existeixen!

Veü: Jo no estaria tan segur.

Onofre: Doncs, so collons..., ja s'haguera pogut manifestar abans i ens haguérem estalviat muntar tota aquesta comèdia.

Veü: Sí, però..., he volgut fer-me present eixint d'on estava amagat per demanar als assistents que facen un aplaudiment si el sàinet els ha agradat.

**Premi
Bernat
i Baldoví
Lletres Falleres
2023**

TELÓ

La creativitat i les creacions plàstiques estan cada vegada més presents als llibrets fallers. És per aquest motiu que el Premi Ū potencia els treballs de les comissions que inclouen il·lustracions als seus llibrets fallers, que no formen part d'una portada i que tinguen coherència amb la temàtica del llibret, així com als artistes de les mateixes que fan que els llibrets siguen un museu d'art.

Finalistes

↓

“Ego Sum”

Juan Monzón Gasca

Falla Joan Ramón Jiménez de Xàtiva

“Quants tipus de fallers hi ha?”

Raúl Ferrándiz López

Falla Xúquer de Cullera

“El petit príncep no entén el món actual”

Emili Roda Lucas

Falla del Xúquer i Adjacents de Sueca

“L'au del futur”

Alexis Alemany

Falla Raval de Sant Agustí de Cullera

Guanyador

↓

“Dins d'una falla la diversitat sempre guanya”

David Guzmán Quiles

Falla Sant Nicolau Mosquit de Gandia

Convoca

↓

A.C. Falla Taüt de Cullera

Patrocina

↓

Arròs Señorial

El Premi #PLF a un text satíricofaller breu vol visualitzar la creativitat satírica en els nous canals de comunicació que oferixen les xarxes socials Twitter, i Facebook. A banda del caràcter satíric (i també faller), es té en compte la cohesió, la creativitat i el valor literari del text obtingut.

Guanyadora

↓

Pura Palomares (@PalomaresPura)

Dir que fem un llibret de quatre-centes pàgines per promocionar el valencià i no parlar-lo al casal, hauria de considerar-se corrupció. #plf23

Premi
#PLF23
Lletres Falleres
2023

Collabora

↓

Federació de les Lletres Falleres

Finalistes

↓

Ivan Serrador Ferrer (@ivan_serrador)

Oblideu-vos. Ni el president o la secretària, ni la primera dama, ni la Fallera Major... Hi ha moltes teories sobre qui mana en una falla. Jo sempre he tingut la meua «En la falla mana qui escudella la paella». #plf23

Ivan Serrador Ferrer (@ivan_serrador)

Eixir-se'n de la direcció del llibret de la meua falla costa més que eixir-se'n d'un Ikea #plf23

Juanjo Medina Bonilla (@Juanjo_MedBon)

-Del Valencia i coordine el llibret. Porte mesos d'insomni: el VAR, Lim, el poeta fent redolins, la fallera canviant la foto cada dia, els plaços de Lletres i Conselleria i el presi baixant el pressupost. No tinc prou ansiolítics i teràpia semanal...

-Sense plom o dièsel?

#plf23

Salva Andres Martin (@VoroAndres)

Els professors fem molta burocràcia... Però tota la que fem per a les inscripcions als concursos de @LletresFalleres i la @GVAculturesport està a un altre nivell... #Burrocràcia #plf23

Verónica Pérez (@Vperz_)

Dotorejar a l'issuu com fan no és pecat #plf23

Premi

#PLF23

Lletres Falleres

2023

Tomas Palomares (@tpalomares)

El premi #plf ha passat de ser un tweet satíric, a un tweet de mirar-se el melic els llibreters, ja sols ens fa gràcia els nostres problemes? Tan frikis som? #plf23

Pura Palomares (@PalomaresPura)

Dir que fem un llibret de quatre-centes pàgines per promocionar el valencià i no parlar-lo al casal, hauria de considerar-se corrupció. #plf23

Hernan (@hernanmirs)

Escolta, que m'han dit que enguany la falla és molt xicoteta.
I tant, l'han enviada per Amazon.
#plf23

Sergi Bono (@erxexo)

Si, si... Molta cultureta i molt d'article, però posseu-se d'acord amb les dates que ens entrarà un parraque!! #plf23

Andrea Linares (@ALinPhotography)

Text breu satíric: L'últim any que faig llibret.
#plf23

**La Federació Lletres Falleres,
amb la col·laboració de la
Diputació de València,
convoquen el Premi Lletres
Falleres al llibret de falla,
amb l'objectiu de premiar
el treball que fan les comissions
falleres utilitzant el llibret
com a vehicle de comunicació
en valencià.**

Premi
Lletres Falleres
Lletres Falleres
2023

Finalistes

Falla Plaça Germanies d'Alzira
Falla del Xúquer de Sueca
Falla Sant Nicolau "Mosquit" de Gandia
Falla Rois de Corella de Gandia

Premi
Lletres Falleres
Lletres Falleres
2023

Guanyador

Falla Selgas i Adjacents de Xàtiva

Organitza

Federació de les Lletres Falleres

Collabora

Diputació de València
Acadèmia Valenciana de la Llengua AVL

Premi
Lletres Falleres
Lletres Falleres
2023

ACADÈMIA
VALENCIANA
DE LA
LLENGUA